

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

No. 3 (480), March, 1988, Vol. XII

Відповідальний Редактор — Іван Дмитрів

Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васильович, проф. д-р С. Галамай, проф. д-р М.
Кушнір, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава, проф. Б. Романенчук,
д-р Б. Стебельський, проф. П. Цихалістий

Літературно-мовний консультант — Святослав Караванський

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1988 РІК

К р а ї н а	Річна передплата	Піврічна передплата	Чвертьрічна передплата	Окрем. число
Австралія	55 дол.	30 дол.	17 дол.	5 дол.
Австрія	700 шл.	400 шл.	250 шл.	65 шл.
Аргентина				
(амер. дол.)	40 дол.	20 дол.	10 дол.	4 дол.
Бельгія	2000 б.фр.	1100 б.фр.	600 б.фр.	200 б.фр.
В. Британія	25 ф.	13 ф.	7 ф.	2,50 ф.
Канада	55 дол.	30 дол.	17 дол.	5 дол.
США	50 дол.	27 дол.	15 дол.	5 дол.
Німеччина	110 н.м.	60 н.м.	35 н.м.	12 н.м.
Франція	250 фр.	130 фр.	70 фр.	25 фр.
Швеція	250 кор.	130 кор.	70 кор.	25 кор.

В усіх інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо вносити наперед, безпосередньо на адресу
Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам
вигідніше — на адресу нашого Заступника у Вашій країні, яку
знайдете на сторінці 3-ій обкладинки.

Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Printed in Great Britain by Ukrainian Publishers Ltd., 200 Liverpool Rd., London, N1 1LF

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 3 (480)

БЕРЕЗЕНЬ, 1988

Річник ХІІ

Зміст III-ої книжки

Питання національного визволення

Роман Размакний: ПОЛІТИЧНІ І ДУХОВНІ КОРЕНІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	259
— НАША ПОСТАВА ДО ДЕЯКИХ АКТУАЛЬНИХ СПРАВ ЦЬОГО ЧАСУ	269
Іван Стодола: КИЇВСЬКА РУСЬ І СУЧАСНА УКРАЇНА	272

В 1000-ліття Хрещення України

Степан Крамар: ДО ПИТАННЯ ПРО РЕЛІГІЙНИЙ ВИБІР КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРА (Зак. 3)	280
Міг Володимир Микіла: ХРЕЩЕННЯ РУСИ-УКРАЇНИ І РОЗВИТОК ХРИСТИАНСТВА В КИЇВСЬКІЙ ДЕРЖАВІ (Закінчення. 2)	290
Роман Кузар: НАШІ ЗАБУТІ ПРАДІДИ (Продовження. 2)	298

П. Л.: МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ НА СЛУЖБІ ХРИСТОВОЇ ЦЕРКВИ	309
--	-----

Поезія

Тарас Шевченко: НЕОФІТИ	322
— 25 РОКІВ З ДНЯ СМЕРТІ МИХАЙЛА ОРЕСТА (ЗЕРОВА)	331
Ігор Качуровський: ДЕДІКАТОРИУМ (Сім присвят на книжках, подарованих Миколою і Раї Гуденкам)	335
Лариса Муrowич: ОБРАНИЦІ ЖАР-ПТИЦІ	336
Гачма Чернів: ТИМ, ЩО ГРЕБЛІ РВУТЬ	337

Наука, дослід

Д-р Василь Яциук: ПОХОДЖЕННЯ, РОЗВИТОК І СУЧАСНА ДОЛЯ БИЛИН РУСИ-УКРАЇНИ	339
Ольга Вітошинська: НОВІ ДОСЛІДИ НАД ВІДРОДЖЕННЯМ 20-ИХ РОКІВ ТА МИКОЛОЮ ХВИЛЬОВИМ	349

Посмертні замітки

Сл. п. ОЛЕКСАНДЕР МАТЛА І СЛ. П. ІРИНА МАТЛА З РІПЕЛІВ	361
Д-р Богдан Стебелівський: ПРОЩАЛЬНЕ СЛОВО НА МОГИЛІ СЛ. П. ОЛЕКСАНДРА І ІРИНИ МАТЛА	363
Степан Семенюк: У 45-ТУ РІЧНИЦЮ СМЕРТІ ЯРОСЛАВА ХОМОВА-ЛІМНИЦЬКОГО	365
Володимир Косик: ПАМ'ЯТЬ ПРО НЬОГО БУДЕ ЖИТИ МІЖ НАМИ	367
С. Лаврушка: ПРОЩАЛЬНЕ СЛОВО-САЛЮТ ВІД БУВШИХ ВОЯКІВ ДУХ	368
Полк. Іван Горобець (УТО): ЛИСТ-СПІВЧУТТЯ З ПРИВОДУ СМЕРТІ СЛ. П. Ю. ЗАБЛОЦЬКОГО	369
Ю. Буцак (УКПО): СПІВЧУТТЯ З ПРИВОДУ СМЕРТІ СЛ. П. Ю. ЗАБЛОЦЬКОГО	370

Огляди, реценії

Проф. Т. Мацьків: ПРАЦЯ, ЩО ПОЯВИЛАСЯ В ПОТРІБНОМУ ЧАСІ	371
Роман Кузар: ВЕЛИКДЕНЬ В УСПЕНСЬКІЙ ЦЕРКВІ У ЛЬВОВІ	374
Святослав Караванський: В ОБОРОНІ КУЛЬТУРНОЇ СОБОРНОСТІ	375
Володимир Ор. ВІРНО, ЩО ТАКИ ПРОСЛАВИМО ДНЮ ПАМ'ЯТЬ ХРАМОМ-ПАМ'ЯТНИКОМ	379
Р. К.: НЕТІЛННА ПАМ'ЯТЬ ПРО МУЗИКОЛОГА ЗІНОВІЯ ЛИСЬКА (1895-1969)	381

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»
ЛОНДОН

Т. Шевченко. Катерина. Олія. 1842 р.

Роман РАХМАННИЙ

ПОЛІТИЧНІ І ДУХОВНІ КОРЕНІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

1. Державницьке первородство самостійної України

Головне речення IV Універсалу Української Центральної Ради (УЦР) голосить, що, із 22-го січня, 1918 року, самостійною ні від кого незалежною державою українського народу стала Українська Народня Республіка. А це, очевидно, значить, що Акт 22-го січня 1918 року ані не відновляв нашої державности, ані не творив української республіки. Той акт тільки підвищував міжнародньо-правний статус уже існуючої та діючої української держави, в якій — власною волею — самовизначився наш народ.

Цю республіку утворено ще III Універсалом УЦР (20-го листопада, 1917 р.), який відновив українську державність, перервану російською агресією 147 років перед тим. Щоправда, новозформовану УНРеспубліку можна було і треба було негайно проголосити самостійною і незалежною державою таки того самого дня. Але наші державні діячі — під тиском частини свого суспільства, під тиском національних меншостей і речників держав Антанти (Франції та Англії), а також у наслідок власних федералістичних міркувань — вирішили залишити Україну конституційно автономною республікою в неіснуючому об'єднанні вільних народів кол. російської великодержави.

Оскільки центральне правління демократизованої Росії розпалося, а владу в її столиці захопили силою большевики, то — як це пояснював голова УНРади, М. Грушевський, — «фактично Україна... стала вже самостійною і незалежною державою», навіть без самостійницького законодавчого акту. Сьогодні, відкидаючи це юридичне самообмеження, ми все таки мусимо визнати, що III Універсал УЦР мав і має переломове значення в розвитку нашої державности. Це правильно з'ясувала київська газета «Боротьба» — «Акт Центральної Ради відновив загублену в історичній мандрівці українського народу державну традицію, і на південному сході Європи постала, як два з половиною століття тому, нова держава — Україна».

Не інакше зрозуміли й потрактували цей акт держави Антанти. Представники Франції та Англії були офіційно присутні на врочистому проголошенні УНРеспубліки в Києві та, через декілька днів опісля, передали її урядові дипломатичні заяви фактичного визнання України, як держави. Для свого повного — юридичного — визнання її, вони вимагали участі України в їхній війні проти імперіяльної Німеччини й Австро-Угорщини.

Але український народ уже й так надто багато постраждав від наслідків війни, в яку його насильно втягнули 1914 року володарі Росії. Дальша участь України в цій війні — за інтереси Росії, Франції та Англії — стала ще більш недоречна тепер, коли большевицький уряд Росії, визнавши УНРеспубліку законною державою українського народу, підступно розпочав збройний наступ на її територію.

Відділи російської Червоної Гвардії допомогли групі росіян-большевиків та їхніх коляборантів з-поміж українців захопити м. Харків і там проголосити т.зв. уряд т.зв. советської України. Таким чином, Ленін-Троцький-Сталін намірилися чим швидше повалити УНРеспубліку громадянською війною знутри, а назовні — позбавити її можливості самостійно вести мирові переговори в Бересті. Німецько-австрійські союзники погодилися на участь України в цих переговорах, бо вважали її фактично суверенною державою. Вже 10-го січня 1918 р. уряди Німеччини й Австро-Угорщини визнали УНРеспубліку законним підметом у міжнародніх переговорах.

Тепер, враховуючи прагнення більшості свого суспільства і змінену ситуацію на Сході Європи, уряд і парламент УНРеспубліки в Києві вирішив окремим конституційним актом підвищити міжнародньо-правний статус і авторитет своєї держави. Підготовано основний закон про самостійність і незалежність України; ґрунтовно обмірковано його на явній сесії УЦРади; явним голосуванням схвалено і, врешті, публічно проголошено цей акт з датою 22-го січня 1918 р. — датою початку цієї історичної сесії.

І саме з цієї «самостійною, ні від кого незалежною, вільною суверенною державою українського народу» уряди Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії і Туреччини, 4-го лютого 1918 р. в Бересті над Бугом, уклали й підписали мировий договір. Отож, не самозваний большевицький «уряд» фіктивної советсько-української республіки, але суверенний уряд УНРеспубліки нарешті впровадив Україну (як це передрікав І. Франко) «в народів вільних коло». Протягом наступних трьох років цю самостійну Україну визнали уряди понад 40 держав. Зате Українська ССР, що виводить свій початок із т.зв. харківської советської республіки, ще й досі не має визнання ані однієї суверенної держави світу.

Треба нагадувати цю хронологію подій, щоб ми не легковажили законодавчої сили III Універсалу УЦР, що відновив нашу державність і оформив законно УНРеспубліку. Якщо б ми знехтували цей акт з уваги на автономно-федералістські фрази в його тексті, тоді ми не лише скоротили б тривання української держави на цілих два місяці, але й також своє державницьке первородство ми віддали б москалям і їхнім коляборантам-большевикам українського роду.

Розпочинаючи датування т.зв. справжньої української державності і самовизначення українського народу щойно з 22-го січня 1918 р., ми посередньо й мовчки визнавали б, що, начебто, першою державницькою структурою на території України XX віку була т.зв. харківська советська республіка, проголошена 25-го грудня 1917 р., як невід'ємна частина советсько-російської федерації.

Тим часом, український народ самовизначався Актом 20-го листопада 1917 р., що відновив українську державність і став фундаментом першої Української Народньої Республіки — справжньої «держави українського народу».

2. Справжня «держави українського народу»

Три останні слова у головному реченні IV Універсалу Української Центральної Ради підкреслюють, що перша Українська Народня Республіка — це «держави українського народу». На яких конкретних обставинах ґрунтується це твердження? А он яких:

1) Українську Народню Республіку створено 20-го листопада 1917 року і проголошено «самостійною, ні від кого незалежною, вільною суверенною державою» 22-го січня 1918 року згідно з прагненнями, потребами і висловом волі українського народу, а не з ласкавого рішення чужоземних правлінь. Наприклад, польську державу відновлено декретом імперського правління Німеччини 1916 року, а щойно опісля уряди Франції, Англії та США включили польське питання у свої воєнні та повоєнні пляни.

2) Уряд першої Української Народньої Республіки постає виборчим методом, а не в результаті насильницького внутрідержавного перевороту, як це сталося в Росії під час т.зв. жовтневої революції. Кожночасне правління УНРеспубліки репрезентувало дійові в Україні суспільні, політичні й культурні групи та партії, а не якусь одну диктаторську групу, як це було і є досі в советській Росії.

3) Всі мешканці Української Народньої Республіки — без уваги

на своє національне походження, соціально-економічний стан, стать, політичні та релігійні переконання — стали рівні перед законами цієї держави. Національні меншості на її території отримали державну підтримку — законну і фінансову — на здійснювання своєї «культурно-національної автономії» в кордонах УНРеспубліки. Це був перший в історії людства «мультикультуралізм», якому ще й досі не дорівняла навіть відома канадська «політика мультикультуралізму». Національні меншості в Україні мали на ділі своє культурно-громадське самоуправління та безпосередню репрезентацію в парламенті нашої держави.

4) Громадянство УНРеспубліки було особистим правом і залежало від свobodного рішення кожного мешканця України віком 21 рік. Жінки в УНРеспубліці стали рівноправними громадянками нарівні з чоловіками. Одинадцята стаття конституції першої Української Народньої Республіки гарантувала це право жіноцтву без ніяких засетережень — ні щодо віку, ні щодо освіти, ні щодо майнового стану. Ще перед схваленням цієї конституції, в парламенті УНРеспубліки було 9 депутаток — представниць своїх виборчих округ і середовищ.

(Тільки Данія в той час мала таке поступове законодавство. Франція, Англія та США щойно після Першої світової війни стали вводити в життя закони про повноправність жінок у державному житті).

5) Усі мешканці-громадяни Української Народньої Республіки стали співвласниками матеріальних ресурсів країни: важку промисловість, гірництво, ліси й залізничний транспорт уєспільнено, але приватну власність та приватну ініціативу на кожній ділянці життя збережено.

6) Свобода слова, зібрань і партійних угруповань була гарантована для всіх громадян України. Смертну кару скасовано, хоча сусідня Росія незабаром відновила в себе смертну кару, а інші держави — навіть Франція, Англія і США — далі застосовували її на своїх державних територіях.

7) Відмовившись від участі в кривавій Першій світовій війні, яку над світом розпутали імперіялісти Росії, Австро-Угорщини, Франції та Англії, уряд Української Народньої Республіки переконливо доказав миролюбність свого народу і його прагнення жити в згоді з усіма державами й народами.

8) Українська Народня Республіка не була і, згідно з наміром її уряду та парламенту, не повинна була ніколи стати поліційно-бюрократичною державою, як багато інших держав. Українська армія складалася з високодейних старшин, підстаршин і вояків. А в майбутньому, як це на початку 1918 року писав президент М.

Грушевський, українська національна армія повинна стати виховним центром для всіх виконуючих військову службу українців: щоб виховати новобранців на свідомих громадян української держави. Ця армія служила і далі мала служити тільки одній справі: справі оборони цілості УНРеспубліки.

9) Ця республіка, як врешті кожна форма державности, мала єдину мету й сенс свого існування: забезпечити за українським народом якнайширші можливості економічного й культурно-національного розвитку. Враховуючи економічну відсталість України — недавньої колонії Росії, — М. Грушевський пояснював, що «повинен бути піднятий матеріальний рівень життя, а не тільки... духовна культура» нашого народу. Треба в українському народі насамперед витворити хотіння «жити по-людськи» так, як живуть розвинені народи.

Вже на основі цих головних і дуже скорочених даних про характер і законну структуру Української Народньої Республіки з перших днів її існування, можемо сьогодні — на початку 1988 року — сказати з виправданою гордістю: Відновлена 20-го листопада 1917 року українська народовладна держава, проголошена 22-го січня 1918 року самостійною і незалежною республікою, дійсно була «державою українського народу». Вона служила і далі мала служити тільки своєму народові, а не навпаки, як це бувало і буває в інших краях, де народ служить державі, себто групі бюрократів, спертих на власній поліційній і військовій силі.

Українська Народня Республіка ґрунтувалася на справедливому суспільно-економічному ладі та в рамках найгуманнішої системи правління. І як така, вона напевно втрималася б при житті, якщо б не збройна агресія багатьох загарбників — близьких і далеких сусідів.

3. Тисячоріччя соборности України

Проголошенням акту самостійности й незалежности Української Народньої Республіки та її виходом на міжнародній форум ще не закінчився процес державницького відродження нашого народу, як «історичної нації». Щоправда, наші молоді дипломати на переговорах у Бересті над Бугом відвоювали право України на свою історичну землю — Холмщину; її цим разом включено в кордони УНРеспубліки.

Але, покищо, далі тривала Перша світова війна — Холмщину й сусіднє Підляшшя окупували німецькі війська. В той самий час Галичина, Буковина і Закарпаття далі становили частину державної території австро-угорської імперії. Щойно наприкінці війни, в результаті Листопадового зриву українців у Львові 1-го листопада

1918 року, ці землі визволилися і ввійшли в склад Західньо-Української Народньої Республіки.

Прагнення до єдності зі столицею своїх князів і королів — Києвом — ніколи не вигасло в душах їхнього населення. Вже на початку грудня 1918 р. представники уряду ЗУНРеспубліки домовилися з керівниками майбутньої наддніпрянської УНРеспубліки про об'єднання всіх цих земель з Наддніпрянською Україною. Незабаром, коли в Києві вже діяв новий республіканський уряд, парламент Західньої України 3-го січня 1919 року схвалив постанову про таке об'єднання двох окремих українських республік.

На цій основі, в Києві укладено відповідний договір і 22-го січня 1919 року врочисто проголошено його. Чотири читці читали цей Універсал на чотирьох рогах Софійської Площі: *«Від нині воедино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України — Західньо-Українська Народня Республіка (Галичина, Буковина й Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Від нині є єдина незалежна Українська Народня Республіка...»*.

Важливість і цінність того акту соборности можна належно зрозуміти саме в поточному 1988 році, коли ми відзначаємо тисячоріччя християнізаційного декрету кн. Володимира Великого. Це його рішення щодо духовного об'єднання всіх мешканців Руси-України треба розглядати на тлі його політичних плянів і державного будівництва.

Адже ще сім років перед офіційним хрещенням Руси-України, князь Володимир Великий особисто водив свою армію за Буг і за Сян для того, щоб тамтешніх наших предків охоронити перед нападами західніх загарбників. Тамтешні міські центри, а зокрема Перемишль і Червен, з того часу навіть літописцями зараховуються як приналежні до Київської держави. Опісля (983 р.), кн. Володимир провів оборонну кампанію-похід проти поганців явтянів і звільнив від них Підляшшя.

І тут конечно підкреслити обставину, що Засяння з Перемишлем, Закарпаття і Забужжя вже в той час були важливими державотворчими і націотворчими чинниками. В Перемишлі вже 908 року справно діяло наше єпископство слов'янського обряду, введеного там учнями свв. Кирила і Методія. Через Закарпаття, Лемківщину й Перемищину християнська віра поступово поширювалася на Забужанщину, в Західню Волинь і Галичину.

Подібно, ще раніше, християнство поширювалося на Наддніпрянщину із Причорномор'я: із Тмутороканської землі над Озівським морем та із Криму. Апостол Андрій і св. Климентій (четвертий папа, мученик, наступник св. Петра) особисто принесли світло

Христової науки в її первісному виді на південні землі України. Свв. Кирило і Методій, своєю проповіддю і вдосконаленням письмом, розширили і прискорили цей процес християнізації.

Князь Володимир Великий по-державницьки покористувався всіма течіями рівноапостольного християнства, які проникали в населення його великодержави. Офіційним хрещенням киян 988 року, він духовно об'єднав під своєю владою всі землі й колишні племена, які вже в IV сторіччі зформували були першу давньоукраїнську державу — конфедерацію антів.

Отже, на території України, *першими соборницькими актами* були: *політичне об'єднання* Надбужанщини і Засяння 981 року та *духовне, церковно-релігійне об'єднання* наших предків у єдиній Христовій вірі 988 року.

На цьому тлі, найновіший акт соборності з 22-го січня 1919 року в Києві — про злуку західноукраїнських земель з надніпрянськими в єдиній самостійній державі — означає багато більше, ніж тільки один політичний договір між урядами двох окремих суверенних республік. На ділі, це був завершувальний акт у розвитку новочасної української нації на ґрунті її вже понад тисячорічних державних і культурно-релігійних традицій.

До укладення цього договору і схвалення його київським парламентом українці дійшли самотужки, в міру воєнних можливостей, розсудливо й законно, з власної волі та найбільш демократичним способом. Щасливі ті українці й українки, які народилися в цій народовладній самостійній соборній українській державі. Але щасливіші і славніші за них є всі ті, що цю державу творили і за її цілість та існування боролися ціною власного життя.

Слава їм — цим переємникам державницьких, військових і духовних традицій кн. Володимира, бо вони відновили тисячорічну соборність своєї країни в її етнографічних і культурно-релігійних кордонах.

4. Самостійність і соборність є в нас самих

Агресорські сусіди — безбожники і фальшиві християни, однаково пажерливі — всіма своїми збройними силами накинулися на молоду та ще й війною обезсилену Українську Народню Республіку. Християнську миролюбну Україну вони почетвертували і розп'яли на чотирьох хрестах свого імперіялізму. Поділившись її скривавленою одежею, їхні сторожі глузували злорадно з неї, бо вважали, що ідея й концепція Української Самостійної Соборної Держави вже погребана навіки.

Але ні цим агресорам, ані їхнім коляборантам українського роду — більшовикам — не пощастило вирвати з почетвертованих українських душ віри й вірності цій ідеальній державності. Це чітко висловив, стоючи перед окупантським польським судом у Львові за виховування націоналістичної молоді в душі тієї вірності, сл. п. Ярослав Стецько. Він, 26-го червня 1936 р., в своєму «останньому слові», заявив:

«Я виконував обов'язок, який мені диктувала моя приналежність до українського суспільства. Я визнаю, що українська держава існує потенційно в серцях українського народу... Існує морально і правно в наших думках...».

Це «кредо» (вірую) українського націоналіста з покоління 1920-30-их років буквально перегукується зі словами президента першої Української Народньої Республіки, Михайла Грушевського. В листопаді 1917 р., він усім націоналам-етнікам і рідним недотепам терпеливо, але твердо пояснював: «Ми не являємось якоюсь новою молодію республікою, ми тільки відновляємо нашу державність, якою ми жили і яка була відобрана від нас проти нашої волі, без признання, і з яким то відобранням ми ніколи не помирилися. Державність наша є таким же старим постулятом, як і наші соціальні програми...».

Такими самими категоріями думання і діяння, керувалися повстанці на Київщині під проводом поета-революціонера Григорія Чупринки; згідно з цими думками жили і діяли члени Спілки Визволення України і Спілки Української Молоді, як теж бойовики УВО-ОУН, Карпатські Січовики і вояки УПА. За ту саму віру в Українську Самостійну Соборну Державу тяжко постраждали маси української інтелігенції та селянства. Розстрілами, засланнями на тяжкі роботи в Росію і, врешті, штучно викликаним голодом Москва знищила близько десять мільйонів українців, вірних громадян УНРеспубліки.

Щоб від імени Організації Українських Націоналістів публічно запротестувати проти цього геноциду і, водночас, чинно висловити свою солідарність із наддніпрянськими братами й сестрами у їхній вірності українській ідеї державності, юнак Микола Лемих 1933 року віддав постріл у представника геноцидного московського окупанта у Львові.

Можна б протягом багатьох годин перелічувати подібні події та чини, здійснені на всіх землях України визначними й пересічними українцями на доказ тривалості прагнення українців до власної суверенної держави і правління в ній по своїй волі. Однак тут сьогодні я обмежусь згадкою про один збірний, майже символічний, зразок самостійницького й соборницького патріотизму, що

проявився в українському народі зокрема за останні 70 років нашої історії.

При всіляких нагодах ми виправдано славимо досяги й подвиги наших державних діячів, політиків, духовних провідників, науковців і воїнів, повстанців і бойовиків революційних формацій; бо вони — перша лінія фронту боротьби за державність України. Але при тому, переважно, ми всі мовчки проходимо попри збірний героїзм матерей, які своїм трудом виростили своїх нащадків та віддали їх на визвольну боротьбу. До цієї мовчанки часто додається ще й зневага: за московським звичаєм, згадується при іменах цих борців ім'я батька, мовляв, «щоб пошанувати його рід», але імен їхніх матерів ми в більшості не знаємо.

А подумайте лише: скільки то днів, тижнів, місяців і років страждали ці безіменні й неоспівані матері (та й жінки чоловіків), вистоюючи перед дверми міліціонерських участків, поліцейних слідчих в'язниць, під мурами тюрем і колючими огорожами концтаборів Росії, Польщі, Румунії, Угорщини, Німеччини. . . для того, щоб подати їм якусь маленьку передачу, обмінятися з ними одним словом чи тільки одним поглядом взаємної моральної підтримки. Інколи безкомпромісова гідна постава матері перед обличчям наїзника зміцнювала рішучість і так непоступливого сина. Ось, наприклад, Теодозія — мати Я. Стецька — відмовилася від побачення з ним, коли польський слідчий суддя дозволив їй на коротку розмову з сином тільки через ґрати: «Мій син не є злочинець, щоб ви мені його показували через решітку!» — сказала і повернулася додому.

А що вже казати про біль і витримку матерів, яких лютий ворог примушував оглядати й розпізнавати на площах сіл і міст знівечені тим же ворогом тіла погиблих їхніх синів і дочок — бойовиків ОУН і воїнів УПА! Ці матері ніколи й жадними своїми свідченнями навіть не натякували на справжні втрати визвольного руху чи повстанських відділів — не допомогли ворогові оцінити свої погромницькі операції або розширити свій терор на родини інших патріотів-борців.

Ба що більше, ці українські матері ніколи не сказали гіркого слова своїм синам чи дочкам за те, що вони, мовляв, своїми визвольними діями «стягнули ворожу лють і помсту на свої голови» і свою рідню. Ні, вони достоту такі самі як ті матері, які виряджали своїх синів ще на українську визвольну війну і (як висловився Василь Стефаник), стоячи попід мурами, «держали серця в долонях і дули на них, аби не боліли».

Своїм переважно мовчазним боєм наші матері в кожному десятиріччі за останніх 70 років солідаризувалися зі своїми нащадками і разом з ними дотримували вірності ідеальній українській

державі. Зберігаючи перед очима своїх душ цей збірний образ облич тисячів матерей українських борців, запитаймо себе в думках саме тепер у ювілейному українському році:

— Ну гарно, ми вже добре знаємо історичні події нашої державності і віримо в справедливість нашої визвольної справи. . . Але, чи ми своїми почуттями пов'язані з державницькими актами так щиро, як ці матері? . . Чи ми дійсно живемо й діємо в згоді з основними законами нашої державності — принципами самостійності й соборності?

Запитуймо самих себе і одні одних саме тепер, коли навколо нас знецінюються всі ідейні вартості. . . в міжнародніх стосунках переміщується зло з добром. . . світські правління, а навіть духовні власті різних країн готові йти на компроміс із червоним дияволом білої Москви.

А втім, у нашому суспільстві також не бракує таких, що говорять про акт самостійності України, але за будь-які дрібні поступки окупанта готові визнати незмінну колонію Москви — Українську ССР, як «справжню» українську державу. І є такі, що відзначають роковини соборності України, але в угоду чужинцям самі готові зректися морального права українського народу до Підляшшя, Холмищини, Перемищини, Лемківщини, Пряшівщини і Кубані та без жалю віддали б Крим. . . татарам.

У ювілейному році християнської України чигає на українську душу багато всіляких спокус. Щоб опертися їм і зберегти свою вірність ідеї Української Самостійної Соборної Держави, насамперед треба наново усвідомити: *понад тисячу років тому кн. Володимир Великий привернув нашим предкам першу політичну соборність* і, згодом, у єдиній давньо-українській великодержаві *дав їм і нам ще й духовно-релігійну соборність з єдиною християнською Церквою*.

Але саме знання і сама віра в цю ідею не вистачають. Ще треба наснажитися почуттям любови до цих державницьких традицій; любови, якою протягом нашої історії відзначаються українські матері по сьогоднішній день. Це та найвища любов, яка (за висловом І. Франка) «за нас пішла на хрест. . .». А те, почуття не знає ні регіонального патріотизму, ні поділу на партійні групи, на політичні центри й віровизнання. Бо це — всеукраїнський біль за справу української самобутності: політичної та духовної, культурної й економічної, всенародньої та особистої.

Самостійність і соборність нашої держави живе не в паперових документах, але в нас самих — у кожному з нас.

НАША ПОСТАВА ДО ДЕЯКИХ АКТУАЛЬНИХ СПРАВ ЦЬОГО ЧАСУ

Змагання, уярмленого Росією, українського народу за відвоювання Української Самостійної Соборної Держави незмінно й безперервно продовжується у 1980 роках. На це є безліч даних, зокрема поява в Україні нових підпільних і самвидавних творів, виступи різних груп проти національного поневолення, часті засуди окупаційним режимом українських націоналістів-державників до розстрілу чи на довготермінове ув'язнення, релігійна активність за відновлення українських Церков, скріплення боротьби за культурні цінності на національно-державницькому рівні, посилений гін народніх мас до справедливого соціально-економічного ладу, та поширення боротьби за демократичний лад з гарантією основних прав людини.

Аналогічну до української визвольну боротьбу інтенсифікують всі поневолені Росією народи. Частішають багатонаціональні демонстрації національного характеру, появляється все більше самвидавної протиімперської літератури і відважніше виступають патріотичні групи уярмлених націй.

Затяжна визвольна боротьба уярмлених націй допроваджує російську імперію до все більшого занепаду, банкрутства й кризи, що змушує її володарів шукати за новими засобами для її рятуння. Вістря цих московських заходів звернене на послаблення і відвернення їх від боротьби за власну суверенність, а зведення на манівці легалізму в рамках советської держави. Рівночасно, горбачовське Політбюро ставить собі за завдання дещо змодернізувати імперську економіку, індустрію, технологію, адміністрацію та цілу імперську еліту. Для СССР є такі альтернативи: або залишитися далі народовбивчою, назадняцькою імперією віджилої доби, або бути ліквідованою, на руїнах якої постануть суверенні держави поневолених народів.

Продовж минулих кількох десятиліть сильною остоею української нації і базою її визвольної боротьби за відзискання УССД були націоналістичний рух і підпільна Церква. Терором не вдалося москалям знищити української сили. Тож сьогоднішні кремлівські вожді вдаються до більше рафінованих засобів психологічної війни, щоб ідейно розкласти і розбити одність національних сил ілюзорними приманами «гласності», провокаціями до виходу на яв національних сил тощо. З цих причин, ми вважаємо за потрібне зайняти і наше становище до актуальних справ.

1) Підпільні форми визвольної боротьби незмінно вважасмо за найуспішніші у змаганні за УССД, втримання самотутньої укра-

їнської Церкви та здорової культурної творчості. Явні чини доцільні для заманіфестування перед народом і світом наших цілей і сили. Але ставлення на можливість довготривалої діяльності й успіхів для нації в «легальних» установах російської імперської держави вважаємо під сучасну пору за недоцільне й шкідливе.

2) В усіх починах ширшого національного значення закликаємо організовані кола української спільноти придержуватися якнайпослідовніше соборницького принципу, чого особливим приміром повинні бути спільні виступи українських Церков та координація їхніх дій і взаємна підтримка.

3) Стверджуємо, що поза одиницями, серед росіян ще немає в цьому часі російської організованої групи, яка активно поборювала б російський імперіалізм та давала б підтримку українській національно-визвольній боротьбі. Нашою ж незмінною головною метою було і є знищення російської імперії із усіма її формаціями. Російська православна Церква є огидним засобом поневолення духовости українського народу і на цій псевдо-церкві тягнуть тавро ганьби за нищення українських Церков — УКЦ і УАПЦ.

4) Співпраця в Україні між політично-визвольним рухом і українськими Церквами розпочалася ще в 1940 роках та існує по сьогодні, в підпіллі. Всякі дії, що можуть послабити цю корисну для національного визволення співпрацю, вважаємо за небезпечні та недоцільні.

5) Люзією і обманом є надії, що теперішній курс політики Кремля може дозволити на такі легальні рами виявів у будь-якій ділянці суспільного життя, що будуть корисні для української нації. Всі ділянки національного життя, в тому теж церковно-релігійного, зможуть дійсно процвітати лише в суверенній українській державі. Всяка «легалізація» в рамках СРСР вийде скорше чи пізніше на користь російської імперії та на послаблення української нації і її визвольної боротьби за УССД.

6) У зв'язку з епохальним ювілеєм Тисячоліття Хрещення України, закликаємо росіян покаятися за поповнені злочини народовбивства, і навернутися до Христової віри й заповідей, виректися народовбивчої завойовницької політики, засудити своїх воєнних злочинців супроти України та інших націй, приєднатися до спільного фронту народів за повалення реакційної імперії та відійти на землі в межах суто етнічної російської держави, давши змогу всім поневоленим народам жити на волі у власних суверенних державах. Всіх приятелів і людей доброї волі закликаємо вживати термін «Тисячоліття Хрещення Руси-України», а не «Русь», бо середньовічна Русь — це сучасна Україна. Відстоювання цієї історичної правди є особливою місією українських Церков.

8) Висловлюємо признання Ієрархії Помісної Української Католицької Церкви за заходи, щоб Ватикан визнав легальність під-

пільної УКЦ в Україні та її підчинення патріярхові Мирославові Іванові, чого досі Ватикан уникав.

9) Російську православну Церкву вважаємо інструментом російської політики нищення духовости уярмлених націй. Такими самими є всі формації російського імперіялізму: советська держава, КПСС, органи терору тощо. Мільйони росіян всеціло сприяють цій нелюдяній політиці. Проти диявольських сил, закорінених в Росії, Україна протиставить ідеї Шевченкового «В своїй хаті, своя правда, і сила, і воля» та «Воля народам — воля людині!». Ці ідеї є витвором тисячолітньої духовости української нації, що поєднали в собі Христову релігію з християнським народоправним розумінням держави. Могутніми сьогодні є кличі: «Київ проти Москви!», «Свята Софія проти Кремля і Загорська!».

10) Актуальним завданням організованих українських сил з приводу нашого Тисячоліття є посилити міжнародний фронт проти шовінізму, расизму й тоталітаризму, йдучи з уярмленими народами — білорусами, литовцями, латвійцями, естонцями, грузинами, туркестанцями, а також із народами в «сателітних» державах Росії — поляками, болгарами, румунами, словаками, чехами, афганцями, мадярами, східними німцями, і далі — з хорватами, альбанцями, словінцями, кубинцями й іншими. Вітаємо жести привітності до України з боку Ієрархії польської католицької Церкви. Справжніми приятелями-союзниками вважатимемо лише тих, які активно поборюють російську імперію та співпрацюють з національно-визвольними рухами.

ОУН десятками років веде інтенсивні заходи щодо формування широкого міжнародного фронту на основі принципів суверенности і соборности кожного народу.

Національними, християнськими, волелюбними ідеями та революційною силою визвольних рухів поборюймо російську імперію та закорінені в ній сили диявола! Навертаймо російський народ до волі, народоправства, справедливости і Правди. Нашими ідеями організуймо силу. Коли сили Правди, Волі й Добра перемагатимуть сили шовінізму, расизму й диявола, то щойно тоді може знайдуться в російському народі позитивні сили. Не дозволимо російським імперіялістам змодернізувати їхню імперію! Згубною для поневоленої нації є пропозиція братання і замирення з панівною нацією! Актуальною вважаємо пропозицію пок. поета Василя Симоненка: «Тоді привітність візьмеш за девіз, як упаде в роззявлену могилу останній на планеті шовініст». Щойно після відвоювання від росіян Української Самостійної Соборної Держави та знищення російського імперіялізму та шовінізму будемо говорити з Росією про запровадження тривалого миру на базі суверенности і безпеки всіх вільних народів!

Іван СТОДОЛЯ

КИЇВСЬКА РУСЬ І СУЧАСНА УКРАЇНА

«Україно моя хліборобна, Москві хліб віддаеш,
а сама голодна»... .

Советський Союз подає свою «БРАТЕРСЬКУ»
руку, потім цією рукою колоніальними метода-
ми бере все також із прибалтицьких країн та
країн Східної Європи.

Скільки радості і горя, надій та розчарувань пережили люди з прадавніх часів, що оселилися над Дніпром і через віки пронесли любов до своєї держави і свого центрального міста Києва, а інші міста рахувались як «синами» цього стародавнього нашого центру. Наші прапредки називались *мирян*и.

Уже тисячу років тому Київ був столицею велечезної і могутньої держави, яку історики так і нарекли — *Київська Русь*. Тут були фортеці і княжі кам'яні палати, язичницькі святилища, християнські храми, торгові площі і посади, *корабельні пристановища*, де будували й оснащували судна, що мали плавати не тільки по Дніпру, а й по Чорному й Азовському морях.

В епоху Дерев'яного-Кам'яного Віку слов'яни ще з другого тисячоліття до Різдва Христового заселяли ці землі і в дев'ятому віці нової ери зорганізувалась велика держава — *Київська Русь*. Це й була територія сучасної України. В 988 році *Київська Русь* прийняла християнство. Воно дало можливість *Київській Русі* забезпечити право і можливість стати великою державою на декілька віків. В другій половині XII віку зробився поділ на окремі князівства. В XIII віці монгольсько-татарські наскоки ослабили ці князівства, а тому в XIV віці Польща почала боротьбу з киянами з метою захопити наші землі, приєднати до себе, а селян примусити перейти на католиків.

Український народ має свою віру, культуру, мову, свої військові з'єднання, так зване *реєстрове козацтво*. Частина селян тікає на незаселені землі, що звались *дике поле*, організовують самоуправління, оборону — т.зв. *військовий орден* — *Запоріжську Січ*. В цей тяжкий період наш нарід також боронився від татарських наскоків, які хватили наших людей та продавали їх як рабів. Польсько-Литовські поміщики теж роблять спроби поселитись на наших

землях. В такій тяжкій боротьбі в 1648 році Київська Русь стала самостійною державою у формі демократичного правління, але мусіла підписати в 1651 воєнний договір з Москвою, т.зв. Переяславську Угоду. Росіяни як великодержавні шовіністи порушили цей договір і силою разом з Польщею поділили в 1667 році українські землі, а пізніше з Австро-Угорщиною. В Україні почався натиск на українську свободу, бо українці боролися проти того, що росіяни порушили договір з 1654 р. В 1709 році українці пробують звільнитись від московської залежності. Гетьман Мазепа зі шведським королем Карлом XII програли війну проти Петра I під Полтавою.

Українська держава трималась кріпко на Запорізькій Січі, яка в 1775 році була росіянами роззброєна, а в 1781 році остаточно зліквідована. Україну як державу приєднано до складу російської імперії. В такі тяжкі історичні часи назва «Україна», українська мова, українські друки — все заборонено, а нашу Україну назвали *Малоросією*, а українців — *малоросіянами*.

В період XVIII століття по справам України (Малоросії) — Москва створила спеціальний уряд, що звався Малоросійською Колегією. Тяжкі це були часи для України. Але наш народ має свої традиції, мову, культуру, письменство — тримається свого. В Києві навіть існувала тоді Українська Академія Наук, також мали свою друкарню. В 1815-1863 рр. все було росіянами знищене, а Київську Академію і українську інтелігенцію вивезено до Москви. Російський міністер (Граф Д. Валуев) того часу повідомив наш народ, що «Малоросійской мови не було, нет і бить не может». Але наш страдальний народ зберігає під утиском свою рідну мову, прямує до того, щоб *наша рідна мова була, вона є і все буде!*

Спротив українського народу проти москалів все росте і живе. І тому появились серед українців різні політичні гуртки в боротьбі за «права свободи», а росіяни називали українських патріотів «*українофілами*».

Виростав національний український здвиг. З появою нашого дорогого поета і пророка Т.Г. Шевченка — він писав з великим талантом про українські ідеали, про право на боротьбу, про рабство нашого народу. В 1814-1861 р. Т.Г. Шевченко керує революційно-демократичними напрямками таємної політичної організації. Найголовніша книга Т. Г. Шевченка — це «Кобзар». У цій книзі він оспівує життя-буття українського народу. «Кобзар» є настільною книгою поневоленого українського народу.

Більше і свободніше розгортався український рух того часу в Австро-Угорщині в межах, де жили українці і де була можливість

друкувати українські книжки і вчитися в школах в українській мові. Революція в Росії 1917 року принесла в Україну щастя і нещастя. Через п'ять днів, коли з трону скинули російського царя, в столиці України, організувався *український політичний центр* і постала з народу *Українська Центральна Рада*, яка в 1918 році проголосила, що Україна є віднині «самостійна держава», з своїми демократичними законами, своєю мовою, Церквою, та всіма національно-культурними звичаями. І Україну дійсно як державу визнало багато тодішніх держав світу. Советсько-московський уряд, що складався того часу із професіональних революціонерів (Ленін, Троцький, Бухарін, Риков, Раковський та інші) поширили комуністичну пропаганду, обіцяючи, що поділять землю між народ і дадуть волю. Але це був обман. Землі народ не отримав, бо землю забрали в колгоспи, а хто не хотів іти в колгоспи, той замість волі попав у важку неволю. В той час розправами з селянами і робітниками займалася спеціальна комісія, вона називалась ВЧК і хватала людей в Україні і гнала в Колиму-Сибір, на Далекий Схід, Північ в табори тяжкої праці.

У двадцятих-тридцятих роках Україна живе під тиском советсько-московських шовіністів-великодержавників. З України масово-плянково вивозять на Схід українську інтелігенцію, роблять штучний голод та провадять русифікацію.

В 1939 р. Західні Українські Землі приєднали до УССР а в 1940 приєднали частину Бесарабії і Північної Буковини (відірваних від Румунії).

В 1941-1945 роках в Україні обновляється революційний рух боротьби за самостійність і Українська Повстанська Армія (УПА) у великих і тяжких труднощах провадила боротьбу в двох напрямках — проти німців і проти советської армії. Але видержати в тій боротьбі понад 10 років було важко. Тому в кінцевому результаті сливе всю Україну задержано в рамках ССРСР.

Така велика і багата Українська держава і по цей день живе під тиском советсько-російських імперіялістів, в руках найбільших фашистів, які перейшли всі межі навіть гітлерівського фашизму.

Советський Союз вивозить усі багатства з України і не лише з України а також із прибалтицьких країн, та східних країн Європи. Так, Советський Союз з своїх сусідів зробив колонії. І таким чином, проглянувши коротко життя Київської Руси, ми дожили до сьогоднішніх днів модерного світу, в ньому живемо і в ньому живе сучасна Україна в недолі і боротьбі з імперською Московською тиранією, але і в надії на скору перемогу.

Сучасна Україна — одна із п'ятнадцяти Советських Республік

найбільша і багата (УСРСР). Вона має ніби свою «Радянську» конституцію, свій «уряд», свої «державні органи», але *суверенність* України — ніяка. Діяти і виходити за межі «Радянської» конституції невільно, і опасно діяти та говорити про самостійність України. Сучасна Україна — велика країна, яка займає 601 тисяч квадратних кілометрів, а в середньому на один квадратний кілометр припадає від 70 до 80 чоловік. Більшість українського населення тепер живе в містах (54%). Понад шістьдесяті різних національностей живуть в Україні. В Україні налічується 25 областей. Найголовніші міста: Київ — столиця, біля 3 мільйонів населення, Харків — біля 2.5 мільйонів, Одеса — 2.300 тисяч, Донецьк, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Львів — з населенням понад 500 тисяч чоловік.

Україну покривають ліси-переліски, земля-чорнозем, чудовий клімат, та безліч ставків, озер і річок: Дніпро, Дунай, південний Буг, північний Донець і безліч інших. Є також Кримські гори на півдні, та Карпатські на заході. Україна може мати вигідні зв'язки з іншими країнами Заходу через Азовське і Чорне море, де концентрується морський транспорт, порти, берегове господарство, риболовство, та курорти. Також наша батьківщина має чудову пшеницю, жито, кукурудзу, цукрові буряки, та багато різних овочів, фруктові дерева і чудові квіти. Не забудьте ще й те, що на поверхні нашої землі, коли копнути мозгами і лопатою, там лежить камінний вугіль, камінна сіль в Донбасі, марганець в Нікополі, залізна руда — Кривий Ріг, а також торф, нафта. Дуже великі і першої класи будівничі матеріали. Україна має цілий комплекс тяжкої та легкої промисловости. В ці останні роки почались розбудови радіоелектроніки, машинобудівництво. Серед європейських країн Україна займає перше місце по виплаву чавуну, сталі, прокату, заліза, та магістральних тепловозів. Високо розбудована цукрова промисловість, а на Західних Українських Землях побудовано вісім цукро-заводів. Не дивуйтесь, бо все це розбудовується потом і кров'ю наших братів і сестер, хоч всі цінності з України вивозить Москва до себе в центри російської федерації для свого вживання та збагачення централізованим способом.

В Україні нараховується понад 50.4 мільйонів людей. В російській федеративній республіці (РСФР) живе біля 3.5 мільйонів українців, в Казахстані — біля одного мільйона, в Молдавії — 560 тисяч, Киргизії — 110 тисяч, в Білорусії — 230 тисяч, в Узбекистані — 115 тисяч, в Латвії, Естонії, Литві, Таджикистані, Туркменії — від 20 до 60 тисяч, в Румунії біля 70 тисяч, а в Югославії біля 40 тисяч, і Чехо-Словаччині біля — 40 тисяч. Та ще і в Польщі — понад 300 тисяч. Тяжко роблять і живуть українці поза Уралом в Далекому Сибірі, на Півночі, та на Далекому Сході.

Найвищим головним науковим українським центром сучасної

України є *Українська Академія Наук* (УАН), яка об'єднує в собі 78 наукових закладів. Учбових закладів — 740 і в них працюють 94 тис. науковців. В українському господарстві працюють 2.5 мільйонів спеціалістів, але ніякого добробуту від господарства і на цей день не можуть здобути.

Сьогодні в Україні є 61 професіональних театрів, 29 тисяч масових бібліотек, 26 тис. кіноустановок, 6.571 тис. радіопередатчиків, 2.797 тис. телевізорів. Видано в друк 7. 251 книжок, а із них лише 40% в українській мові. Друкується 256 журналів, із них — 108 в українській мові. Часописів — 2.373 із них в українській мові — 1.936. З цих цифрових даних видно, як проходить насильна русифікація в Україні.

Найвидатніші письменники в Україні: Т. Г. Шевченко, І. Котляревський, Б. Грінченко, Г. Квітка-Основ'яненко, І. Франко, М. Коцюбинський, Леся Українка, П. Тичина, М. Бажан — і багато інших (останні на певних етапах своєї творчості).

Найвидатніші українські композитори: М. Лисенко, Я. Степовий, К. Стеценко, К. Данькевич, С. Людкевич, В. Гомоляк, а також інші.

Видатніші мистці та скульптори: С. Васильківський, Т. Шевченко, О. Мурашко, М. Самокиш, Г. Нарбут, О. Архипенко, А. Петрицький, О. Шовконенко та інші.

Видатні артисти — М. Щепкін, М. Кропивницький, П. Саксаганський, І. Паторжинський, О. Курбас, О. Довженко, А. Бучма, Г. Юра, і багато інших. В сучасній Україні народилось досить нових молодих талантів, що належать до групи інтелігенції. Вони мислять внести на conto нашої країни щось нове, патріотичне, духовне, але стоїть велика перепона над їх головами і гальмує думки, і фантазію в усіх прошарках культурного їх життя. Червоною стрічкою проходить совєтсько-російський реалізм. Тому Українська Академія Наук має клопіт, не може оминати цього драконського обмеження, методу червоного обуха над своїми головами. Московські ідеологи контролюють українську духовність.

Проходять роки, але рани Другої світової війни ще не загоїлися бо війна принесла всім нещастя. Сучасна Україна мала найбільші втрати тому, що на теренах наших земель проходили найбільші військові зудари; одні відходили і знищували, а другі приходили і грабували.

Тепер, в післявоєнні роки безумовно великий проміжок часу дав можливість розбудуватись, хоч не всебічно, але вийти з-під землі в житлові приміщення, але як? . . . Потрібно заплатити гроші, аби отримати кооперативну квартиру, потрібно чекати по

програмі партії, поки будуть виконані п'ятирічки. Імперські со-
ветські фанатики хваляться, що вони допомогли розбудувати Ук-
раїну, а чії порепані ноги і руки і по цей день товчуть глину на
будовах? . . . Очевидно, не азійські ті трудові ноги. Советсько-мос-
ковські контрольори в Україні живуть краще ніж низовий трудо-
вий народ, бо все отримують з особливого кола постачання, та ще
приватньо дістають хабарі. Приклад буває такий: зустрілись два
приятелі, один директор шкіряної фабрики, а другий голова кол-
госпу, один другому говорить: ти мені привези цілу кожу, бо треба
для сім'ї пошити взуття, а я тобі привезу пів кабана — окей! І так
зробився договір — товаро-обмін.

Так, в советській Україні — високий добре живе, середній ду-
рить державу, а самий маленький де працює, звідтіля несе що
трапляється під руками до хати. Коли впливають — судять за це,
але всіх судом непересудиш!

Зберігаймо нашу мову, одстоюймо нашу націю від загибелі. А
тому, що наше життя проходить в діаспорі поза межами нашої
батьківщини, українець, незнаючи своєї мови, не зможе обстою-
вати себе і своєї особистої національної гідності. З умиранням на-
шої розвиненої мови, наш народ втрачає одну із сторінок своєї ду-
ховної історії, стає біднішим і несправедливішим. В нашій мові
багато записано про нашу історію і боротьбу, і тому наша мова —
це найособистіша і найглибша сфера обстоювання свого «Я», коли
людина його має в собі для національної гідності.

Українська мова є ключ до духовних скарбів нашої нації, і тому
потрібні нам українські школи, які вчили б нашу молодь куль-
турних і духових цінностей рідної мови.

В сучасній Україні шкодять і псують розвивати нашу мову літе-
ратурно, перемішують з російською мовою і виходить нечиста
наша мова а «суржик» — особливо це помітне серед партократії
та міщанства, мовляв, наша мова селянська і некультурна.

Потрібно в наших школах, де проживають українці, підсилити
викладання для української молоді в цих напрямках, всебічно
удосконалювати виклади лекцій. Дуже потрібно, щоб батьки
пояснювали дітям, чому діти повинні знати добре свою рідну
мову! До яких духовних скарбів наша мова є ключем? Істинна
любов до своєї країни немислима без любови до своєї мови. Люди-
на байдужа до рідної мови — «*дикун*», ця людина не знає минуло-
го, теперішнього і майбутнього свого народу.

Батьки повинні вчити своїх дітей української культури і мови,
та приділити перше місце в учбових закладах. Не допустити нашу
молодь до того щоб, росла «*яничарами*».

Наближається свято Тисячоліття Київської Русі — це великий день для старших людей. Молодь напевно зафіксує у своїй пам'яті, що і яка наша дорогоцінна сьогоднішня батьківщина, та передадуть знання внукам і правнукам. Вивчайте також чужу мову, але свої не цурайтесь. В нашій мові чути сміх любовний, труд, і піт, і муки, чуття єдиної родини. Наша мова дуже голосна, але й правдива, як Господа слово. Тепер в Україні йде боротьба з русофілами про організацію і збільшення дитячих садочків на шляху оновлення українознавства та виховування дітей в душі свого національного життя-буття. Але не виглядає так легко боротись із русифікацією, як декому здається.

Західні ідеологи-теоретики, голови держав, кореспонденти: всі хватаються за те, мовляв, новий Ген. Сек. Горбачов зробить і перебудує Сов. Союз на краще. Вони помиляються! Ген. Сек. є особа, він виконує наказ і пляни тих, що стоять в горі над ним. Вони є велико-державники, професіонали ще не зреклися комуністичного інтернаціоналу, в них в розпорядженні лише одна ком. партія, ніяких опозицій немає. Тому в тоталітарній державі, без революції не може бути змін на горі. Ніхто добровільно з уряду не відходить, аж поки хтось насильно не скине.

Еволюційним методом до перемін теж не можливо дійти, як їх хтось чекає. Лише хоч малий приїде поштовх із зовні, а його чекає народ, особливо молодь теперішнього періоду, аж тоді може бути революція в середині Сов. Союзу.

В глобальному понятті, війна по законам стратегії безумовно неминуча тому, що розбудовують панцери, ракети, літаки, підводні човни — не для того, щоб сіяти пшеницю. Черчіль і Рузвельт в Другій світовій війні зробили багато помилок. Захід знову робить помилки, бо продає Сов. Союзові. Америка конкурує з Францією, продають збіжжя по дешевих цінах, а Європейський Ринок продав 200 тисяч тонн коров'ячого масла за пів ціни. Таким чином, виходить, кормлять сов'єтську три-мільйонну армію, яка потім буде стріляти на тих, хто її тепер кормить. Ох, невже на таких розумних головах чиряки осіли?...

«Перестройка» — це перебудова господарства в Сов. Союзі, але вона розрахована лише на заміну партійних бюрократів. Але на їхнє місце прийдуть не ліпші, бо і вони походитимуть від того самого тоталітарного кореня, що й попередні — бо тоталітаризм добре вкорінився за сімдесят років існування бюрократії, кабарництва і крадіжей. Все це спрямовано на те, щоб люди на низах більше працювали — колгоспники, робітники. Друга справа — «Гласність» — це хитра контора, хитра політика КГБ, мовляв, нехай люди галасують-критикують, а ми їх на нову картотеку запи-

шемо. Таким способом пізнаємо ще більше тих, які під цю пору є найбільшими ворогами проти сучасного уряду. А коли підбереться декілька мільйонів таких критиків, в одну темну ніч прикотять товарняки, погрузять як бидло у вагони і повезуть далеко на схід, в Колиму, за Урал та Сибір, як даремних рабів.

Ми живемо поза межами диктатури, і тут будемо стежити за цими подіями, але нам необхідно об'єднати всі наші сили в один Український центр, зберегти толерантність, та нашу дорогу українську мову.

«Народи вільного світу!»

Ми закликаємо знищити зсередини ворога людства — без атомової війни, при допомозі поневолених народів! Пропонуючи нашу альтернативу, ми перестерігаємо усі вільні нації світу: не нехтуйте нашою потенційною і дієвою силою і не пробуйте вживати термоядерної зброї на наші країни, уярмлені російськими безбожницькими тиранами, — лише тому, що Заходові не вистачає конвенційної зброї через його культ гедоністичного вигідного життя! Тиранія вже не викликає в поневолених страху перед терором. Страх вже зламаний! Приходить епоха революцій і визвольних воєн. Або Захід стане по боці революцій, або ж реакції, тобто зберігання комуністично-большевицької системи й російської імперії. Перед визвольними націоналізмами не втримається ніяка термоядерна зброя, бо вона теж в наших руках. Нації повстали, їх нічим не зламати!»

(З Маніфесту VI ВЗ ОУН)

*В 1000-ліття Хрещення України**Євген КРАМАР***ДО ПИТАННЯ ПРО РЕЛІГІЙНИЙ ВИБІР
КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРА***(Закінчення, 3)*

Потрібно зазначити ось що. В 999-1003 рр. папою був Сильвестер II — вчений, філософ. Добре розумів значення Київської Русі в політичному й релігійному житті, тому й намагався повернути її в лоно західної (римської) Церкви. Обмін посольствами між Римом і Києвом мав місце вже після того, як Русь (Україна) була хрещена за допомогою Візантії. Звідси висновок: для князя Володимира східня (візантійська) релігійно-церковна орієнтація не була абсолютна і він не надавав істотного значення деяким богословським, обрядовим і церковним розбіжностям між Римом і Константинополем. На перший погляд дивно, чому в «Початковому літописі» про зносини князя Володимира з Римом немає того, що є в «Никонівському літописі». Адже «Початковий літопис» складався значно пізніше, в Росії. Та справа в тому, що пізніший «Никонівський літопис» міг увібрати в себе якісь такі джерела, яких не мав автор (укладач) «Початкового літопису». І ще: після хрещення Русі (України) на ній запанувало візантійське, грецьке духовенство. Воно й створило відповідну одицитну версію, наслідком чого з літопису було викинуто чи до нього не записано все те, що проливало б добре світло на Рим і його стосунки з Києвом. А залишене в літописі (включене до нього) подано в непривабливому ключі. «Никонівський літопис» був позбавлений такого редагування.

Цей літопис заслуговує на довір'я ще ось чому. Він укладався в ортодоксально православній Москві, його укладач також ревний православний. Тому навмисного, надуманого фактажу на користь Риму (папи) в ньому не може бути. І ще там наведено не один факт, а декілька, і подані вони в такій формі, яка не дає підстав для недовір'я.

Після цього відступу ще легше розуміти літописну розповідь про вибір віри, зокрема її німецько-папський епізод. Як неважко

догадатися, хтось приписав князеві Володимирові його слова на адресу папських посланців, хтось зробив так, що літописне Володимирове посольство в Німеччині дивилося на все не своїми, а чужими очима, слухало чужими вухами, а згодом розповідало в Києві чужими словами. Можливо, не слід надто вже спрощувати справу і пояснювати все свідомою фальсифікацією. Але фактом є те, що літописна розповідь про вибір віри, в тому й її німецький епізод зазнали відповідного редакційного опрацювання. Щодо літописця Нестора, то він міг мати цю розповідь вже в майже готовому вигляді, як мандрівну легенду з усіми її суперечностями, неясностями, алогічностями. Наприклад, князь Володимир, відмовляючи німецьким (папським) проповідникам, мав би покликатися на авторитет предків — «яко отці наши сего не приняли суть». Але ж бо така заява явно суперечить вищенаведеному фактажеві про контакти предків з Римом і Німеччиною. Ці контакти були започатковані ще за князя Аскольда. Далі — Ольга, Ярополк та й сам Володимир. Отже той, хто приписав князеві вище наведені слова, був, маю казати, непоінформований і сплів у літописну розповідь слова, які суперечать фактам.

Тепер про враження, які мали б винести Володимирові послы від відвідин Німеччини. Нічого невірогідного (з релігії) там послам розповідати не могли. Адже в Константинополі послы сприйняли все безоглядно, з захопленням, а в візантійському православ'ї було те саме невірогідне, бо ж релігія одна. Отже, якщо послы й невірили б дечому в християнській релігії, то недовір'я в них мало б бути і в Німеччині, і в Константинополі. Натомість, одне й те ж у Німеччині невірогідне, а в Константинополі — свята правда. Таку диференційовану, необ'єктивну оцінку зробили, безумовно, не Володимирові послы, а хтось інший пізніше, коли Володимир прийняв християнство за допомогою Візантії і коли засуджувалося все римське (католицьке).

Що не могло не впасти у вічі будь-кому, то це мова Богослуження в католиків. Воно ведеться мертвою, незрозумілою для віруючих мовою, і так було й тоді. Рим визнавав лише три мови — римську, латинську і грецьку, якими були написані перші священні тексти в богослуженні не допускав різних мов різних народів. До речі, це була немаловажна перешкода в дальшому розповсюдженні християнської релігії. Східня Церква в цьому відношенні більш податлива. Як відомо, в 863 р. візантійський імператор і константинопольський патріарх на прохання великоморавського князя Достислава відрядили до його держави братів Констянтина (згодом — Кирило) й Методія саме для проповідання християнства зрозумілою слов'янською мовою. Брати мали

великий успіх, бо, створивши слов'янську азбуку, переклали на слов'янську мову священні книжки і спілкувалися з населенням зрозумілою для нього мовою. Але ж бо в Константинополі, де після Німеччини мали б бути Володимирові последи, Служба Божа відправлялася зрозумілою для греків, але не зрозумілою для слов'ян грецькою мовою. Тому мова богослуження в Константинополі повинна була вразити так, як латина в Німеччині. Все ж між Візантією й Руссю (Україною) церковна мовна перешкода була менша. Справа в тому, що посередницею між ними могла бути й стала Болгарія з її слов'яномовним духовенством і слов'яномовною літературою. У тих київських церквах, які були до однішного хрещення Руси (України), цілком вірогідно служили саме болгарські священики слов'янською мовою і за допомогою слов'янських книжок. Одне слово: латинська мова богослуження західнього (римського) християнського обряду була проблемою для Руси (України). Але цю проблему князь Володимир та його оточення відкрили для себе не в 986-987 рр. Про це вони, напевно, знали й до того часу. Про все можна було довідатися в самому Києві, де часто бували купці та інші особи, які дотримувалися римського обряду християнства. Зрештою, Русь (Україна) вже сусідувала з католицькими Польщею й Чехією, церковною мовою в яких була та ж латина.

Зараз ще декілька слів про культ папи в католицизмі. Оскільки за догматом католицизму папа є намісником Христа на землі, наступником апостола Петра, то звідси і випливає незалежність пап від будь-якої світської влади, навіть першенство над нею. Отут-то й могла натрапити коса на каміння. Досить нагадати початок літописного запису від 980 р.: «И нача княжити Володимерь въ Киевѣ единый»³⁵. Ідеться не тільки, а може й не настільки про одноосібне князювання, оскільки про характер цього князювання — зародок самодержавности. Бо справді, Володимир переміг і знищив свого брата Ярополка, фізично знищив полоцького князя Рогволода і його сім'ю, заволодівши після цього полоцькою землею. Він приборкав непокірних вятичів, приєднав до Києва Червень, Перемишль та інші міста й землі, зробив переможний похід на ятвягів, потім на болгар тощо. Все це та інше робилося в пляні дальшого зміцнення й розбудови Київської держави. І раптом йому в разі прийняття християнства з Заходу належало б коритися папі. Мабуть така перспектива не влаштуувала такого князя. Це тим більше тоді, коли був інший, візантійський варіант, який надавав імператорові пріоритет над церковною владою. Така ситуація напевно більш імпонувала Володимирові. Однак це

35. ПСРЛ, т. I, стор. 79.

князь і його оточення могли знати і без відрядження спеціального посольства. Адже, якщо німецькі місіонери справді тлумачили Володимирові постулати своєї віри, то мали вони роз'яснити йому і статус папи в католицизмі.

Нарешті, сам вигляд храмів і процедура Служби Божої, які, за словами послів, їм у Німеччині не подобалися. Звичайно, це до основ віри не відноситься, але прості, наївні люди справді більше звертають увагу на форму, ніж на зміст. В цьому відношенні вся атрибутика візантійської Служби Божої і внутрішній вигляд храмів справді могли більш імпонувати давньоукраїнській душі, її критерієві прекрасного. Це тим більше, що русини (українці) нерідко бували у візантійських храмах, та й у Києві могли все бачити й чути. Зрештою, оскільки князь згодом таки прийняв християнство з Візантії, то як вже мовилося, все візантійське мало бути краще, ніж римське — ретроспекція.

На черзі останній візантійський епізод літописної розповіді про вибір віри. Константинопільський проповідник названий в літописі філософом. Під цим напевно розуміли не світського мудреця, а вченого богослова. В «Початковому літописі» він не названий на ім'я, та подекуди він названий Кирилом чи Кирилом. Але тут міг бути ось антропонімічний казус: грецьке слово «Кир» — не власне ім'я, а просто шанобливий титул — пан. Через непорозуміння цього грецького слова пізніші переписувачі могли зробити його власним ім'ям — Кир, а потім — Кирило³⁶.

Деякі давні автори називають цього грецького філософа Михайлом і вважають, що це той митрополит Михайло, який відразу після хрещення Руси (України) став митрополитом в Києві³⁷. Однак виглядає, що немає підстав ототожнювати того грецького філософа-проповідника з першим київським митрополитом Михайлом, бо будь це так, то ні усна словесність, ані літописці не забули б імені прибулого до Володимира грецького філософа, і в пізніших джерелах не було б плутанини з цього приводу. Та як би не звати цього філософа, але візантійські державні й церковні джерела взагалі не знають про відрядження до Києва будь-якої особи з наміром схилити князя до християнства. Не знають вони і про прибуття до Константинополя Володимирових послів. А це не маловажні обставини і греки не могли б не зафіксувати їх у своїх анналах. Вже цей штрих поважно насторожує щодо вірогідності літописної розповіді, про вибір віри взагалі і щодо візантійського епізоду зокрема.

36. В. Н. Татищев. Зазначена праця, стор. 231, п. 177.

37. Див. там же (В. Н. Татищев).

Скептицизм і недовір'я в цій частині збільшуються від того, що літописець, так би мовити, стукав у відчинені двері: для ознайомлення з християнством у його правильному обряді не було потреби слухати довжелезну проповідь грецького філософа і відряджати до Константинополя спеціальне десятиособове посольство, бо про все можна було довідатися від своїх же київських християн, а також наслідком частих відвідин Візантії.

Згідно з «Початковим літописом», грецький філософ досить ефектно й ефективно вплинув на князя Володимира, показавши йому картину із зображенням Страшного суду. Нічого особливого в цьому не було б, якби не те, що показ картини із зображенням Страшного суду фігурує і в інших епізодах, віддалених від київського і значним часом, і територіяльно. Таку ж картину мали б показати болгарському князеві Богорисові перед його хрещенням (865): за іншими відомостями, картину Страшного суду показував велико-моравському князеві Ростиславові першовчитель слов'ян Константин³⁸. Отже, або візантійські місіонери протягом понад сто років в різних місцях і ситуаціях застосовували однакову тактику — показували туж саму чи подібну картину Страшного суду, або тут можливе якесь інакше тлумачення. Як відомо, після хрещення Руси (України) туди пішла з Болгарії численна болгарська, а також болгаромовна перекладна література. Церковною, і взагалі літературною мовою стала тодішня болгарська мова. Оскільки в болгарській традиції фігурував епізод з показом князеві Борисові картини із зображенням Страшного суду, то ця традиція в течії болгарської літератури потрапила до Києва, де й згодом пов'язали її з князем Володимиром. Дослідники вже давно звернули увагу на вірогідність такого запозичення. Є й інші обставини для підтримки такої думки. В усіх редакціях «Статуту» князя Володимира сказано про його хрещення в час константинопольського патріарха Фотія, наприклад: «Се азъ, Володимерь, нареченьи въ святемъ крещеніи Василіи... прияхъ еемъ святое крещеніе от гречскаго царя и от Фотіа патріарха царегородскаго и приях от него перваго митрополита Киеву, иже кресше всю Рускоюю землю святымъ крещеніем»³⁹.

Щодо першого київського митрополита, то в різних редакціях цього «Статуту» він названий неоднаково: то Леон (Леонт), то Михайло. Текст «Статуту» складено не за князя Володимира, а значно пізніше. Він має назву; «Ауставъ святого князя Володимера...», а святим цей князь був визнаний через тривалий період часу після його смерті.

38. В. Н. Татищев. Зазначена праця, т. I, М.-л, 1962, стор. 105-106.

39. «Древнерусские княжеские уставы» XI-XV вв., стор. 30.

Та справа не тільки в цьому. Ім'я константинопольського патріярха свідчить про явний анахронізм. Адже Фотій був патріярхом у 858-867, і 877-886 рр. То ж він до хрещення князя Володимира і Руси (України) у 80-х р. X ст. не мав жодного відношення. Зате саме за Фотія 865 р. прийняла християнство Болгарія. Отже знов слід веде від болгарського князя Богориса (Бориса) до київського князя Володимира: реалії, пов'язані з хрещенням цього болгарського володаря перенесено на Володимира. А це могло статися після хрещення Руси (України), коли туди з Болгарії широким потоком пішла різноманітна література, ще пізніше — коли створювався канонізований «Житійний» образ святого Володимира.

І ще: суперечність в імені першого київського митрополита. Ієрарх Михайло фігурує в повідомленні про хрещення народу росів (русів), яке відбулося за київського князя Аскольда, а Леонт (Леонт) — перший митрополит охрещеної Болгарії (865 р.). То ж дослідники цілком слушно вважають, що імена цих митрополитів примандрували на Русь (Україну) разом з переказами про хрещення Аскольдових росів (Михайло) і болгар (Леонт)⁴⁰.

Нарешті така обставина. В літописах та інших джерелах отой грецький місіонер, який прибув до князя Володимира, має титул філософа. А втім, один з братів — першовисвятителів слов'ян — Константин (Кирило) в його «Житіях» також називається філософом⁴¹. Він також мав би вдаватися до показу картини Страшного суду. Є підстави говорити, що в «Початковому літописі», в розповіді про грецького філософа і його показ картини, зберігся відгомін саме про філософа Константина (Кирила). Цей філософ це сучасник константинопольського патріярха Фотія, але неусвідомлена традиція пов'язала його з князем Володимиром і вплела його в розповідь про вибір віри. Недарма ж у деяких джерелах прибулий до князя Володимира грецький філософ наділений ім'ям Кир, Кирило. І тут, як у випадку з патріярхом Фотієм, очевидний анахронізм, що й заперечує документальність літописної розповіді про вибір віри. І взагалі все те, що, за «Початковим літописом», грецький філософ говорив князеві Володимирові, легко можна розкласти на елементи літературної компіляції з пам'яток перекладної церковно-слов'янської літератури. Годі думати, щоб тут щось відносилось до тогочасного (80-их рр. X ст.) «Запису»⁴². В довгезелзній літописній проповіді грецького філософа є й такі

40. Див. А. Е. Пресняков. «Лекции по русской истории», т. I, М, 1938, стор. 108.

41. П. Петров, В. Гюзелев. «Хрестоматия по истории на България», т. I, София, 1978, стор. 276-288.

42. А. Е. Пресняков, зазначена праця, стор. 104.

моменти, яких немає в Біблії, але дослідники з'ясували, звідки вони запозичені⁴³. Адже ця проповідь належить не реальному грецькому проповідникові, а порядком компіляції створена з різних джерел і ретроспективно приписана нереальному філософу.

Ретроспективність, як явна провізантійська орієнтація цієї частини літописної розповіді, видно ще й ось з чого. Володимирові послы повинні були пригланутися й прислухатися, а потім об'єктивно викласти все князеві, боярам, старцям. Натомість, вони явно вийшли за межі наданих їм повноважень, бо за словами літописця, вони в Константинополі самі фактично прийняли християнську віру в східньому обряді. Навіть більше, послы мали б висунути князеві й усій раді щось подібне до ультиматуму і якщо князь та інші не охрестяться у візантійському обряді і не дозволять їм, послам, фактично хреститися, жити в Києві, то вони подадуться назавжди до Візантії. Звичайно, після цього, як би таке справді було, князеві і його оточенню не залишилося б нічого іншого, як наслідувати за прикладом своїх послів, адже це були найдосвідченіші, найбільш розумні шановні люди. В цьому літописному місці явно відчувається панегірик на адресу візантійського обряду, такі різновидності християнства, які згодом викристалізувалися як православ'я. Цей панегірик створений значно пізніше, після хрещення Руси (України) саме з візантійської ініціативи. Розповівши про вибір віри, літописець під 988 р. повідомив про похід князя Володимира на належний грекам Корсунь (Херсонес) і його зносини з візантійськими імператорами Констянтином і Василем з приводу хрещення князя та його одруження з візантійською принцесою. На пропозицію імператорів хреститися, Володимир мав би відповісти: «Есть ми любя вѣра ваша и служены. Еже бо ми сповѣдаша послании нами мужи»⁴⁴.

Тут — відгомін попередньої літописної розповіді про відрядження з Києва до різних країн спеціального посольства і про його враження від відвідин Константинополя. Однак це не окремий, не одинокий доказ відрядження послів до Константинополя в справі вибору віри. Раз у тому ж літописі той же автор чи укладач перед цим вже описав і прибуття чужоземних місіонарів, і відрядження з Києва послів з наступною їхньою інформацією про бачене і почуте, то ту ж версію він повторив у наступному сусідньому літописному місці. І ще ось що. За літописом, після повернення послів з Константинополя, в Києві князь та інші учасники наради остаточно вирішили хреститися. Однак після того, перебуваючи в

43. М. И. Сухомлинов. «О древней русской летописи, как памятке литературном» — ученые записки II отделение императорской Академии наук, кн. III, Слб, 1856.

44. ПСРЛ, т. I, стор. 110.

захопленому Корсуні, коли туди вже прибула принцеса для одруження з Володимиром, він, за словами літописця, ще таки вагався. Потрібне було диво з вилікуванням очної хвороби, щоб князь остаточно погодився на хрещення. Будь насправді в Києві перед походом на Корсунь ота авторитетна нарада з остаточною рішешкою щодо хрещення саме за візантійським обрядом, то корсунського вагання вже не повинно було бути. Корсунський похід справді мав місце. Але в літописі з цим походом пов'язано й низку інших обставин, зокрема — хрещення там князя Володимира. Оці інші різні обставини в літературі дістали назву корсунської легенди. Не виключено, що корсунська легенда в цілому чи якісь її епізоди становили одне ціле з легендою про проповідників і випробування вір⁴⁵. Було декілька легенд про хрещення Володимира. Літописець вибрав одну із них, корсунську. За іншими, князь хрестився в Києві, чи у Василеві, чи ще десь. До речі, навіть корсунська легенда, яку літописець, звичайно, вважав єдиною правдивою, відома у видозміненому варіанті. В «Початковому літописі» немає, наприклад, ось чого:

«Шед в за Корсунь град, князя и княгиню уби, и ущерь их за Жидьберном. Не распустив полков и посла Ольга воеводу своего с Жидьберном в Царьград к царемь просити за себе сестры их»⁴⁶.

Оскільки було декілька версій хрещення князя Володимира, то немає достатньо підстав вірити лише тій, яку подав літописець. Це тим більше, що його версія відповідно опрацьована й підігнана до пізнішої візантійської концепції. Якби хрещенню князя Володимира і його підлеглих справді передував вибір віри в його літописному вигляді, то це знайшло б якийсь відгук в давньоукраїнських пам'ятках, що передували «Початковому літописові». Проте цього немає. Однією з перших давньоукраїнських літературних пам'яток є складане десь так через 50 р. після хрещення Руси (України) «Слово о законъ и благодати» Іларіона. Цей автор з 1051 р., перший з місцевих київський митрополит, доводить вищість християнства від Мойсеевого закону і вихваляє князя Володимира за те, що прийняв християнство. Тут якраз і було б доречно згадати про отой вибір віри, зокрема про грецького філософа і про відрядження послів до Константинополя. Однак Іларіон сказав ось як: «Паче же слышано бе ему всегда о благоверней земле Гречьскей, христілюбивей же и сильней верою как единого бога в тройци чтут и кланяются»⁴⁷.

45. С. М. Соловьев, зазначена праця, стор. 316, прим. 244.

46. Див. А. Х. Восток. «Описание русских и словенских рукописей Румянцевского Музеума», МСССХХХV, стор 687.

47. «Слово Илариона, митрополита киевского». Прибавление к творениям святых отцов, ч. II, М, 1844, стор. 240.

Таким чином, що князь Володимир в різний час і від різних людей чув про віру греків — це зовсім інша, цілком реальна справа. Але ні Іларіон, ані інші автори, які писали до складення «Початкового літопису», не знають вибору віри як окремої кампанії з прийняттям різних місіонарів, відрядженням послів тощо. Іларіонові слова, отже, не підтримують пізнішу літописну розповідь. Якщо князь Володимир завжди чув про віру греків, то міг він чути і, звичайно, чув і про інші віри без того, щоб влаштовувати спеціально драматизований вибір віри в такому вигляді, як подано в літописі. При всій повазі до «Початкового літопису» і його автора (укладача), розповідь про вибір віри не можна прийняти на слово. А інших, позалітописних слів з цього приводу немає. В опінії літописної розповіді про вибір віри дослідники більш-менш однастайні — це легенда. Правда, дехто схильний вважати, що розповідь про ознайомлення з різними вірами це цілком правдоподібний факт⁴⁸. А насправді доводиться мати справу не з правдоподібним фактом, а з узагальненою літературою, опрацьованою епічною формулою, в основі якої могли лежати якісь окремі, хронологічно зовсім різні факти чужовірного місіонерства і неодні перекази на цю тему. А що стосується епізоду з грецьким філософом, то це також переказ, легенда, однак вже книжного походження⁴⁹.

З таким трактуванням літописного вибору віри можна погодитися. Бо справді, відомо, що Київ у різний час мав релігійні контакти з Римом. Вже наводився випадок якогось такого контакту з мусулманським Хорезмом.

Що стосується релігійних контактів з Візантією, то хоч про це немає прямих писемних свідчень, але це безсумнівний факт. Про це загально сказав автор «Слова о законъ и благодати». Обов'язково були якісь контакти, ознайомлення з юдаїзмом чи то в час підлеглих частини українських земель Хозарському каганатові, а чи пізніше. Як би всі ці факти були відразу зафіксовані в джерелах, то вони залишилися б у своєму натуральному фактологічному вигляді. Однак жодної писемної пам'ятки з дохристиянської доби немає. Весь дохристиянський фактаж зберігався переважно в народній пам'яті, яка відповідно обробила його, не рахуючися ні з конкретними фактами, ні з часом, ані з іншими реаліями — як це взагалі буває в казках, переказах тощо. До речі, драматизована літописна розповідь про вибір віри нагадує деякі народні казки, в яких йдеться про мандрівку декількох (трьох) синів по світі в пошуках правди чи щастя з наступним поверненням до дому і

48. Б. Д. Греков. «Киевская Русь», К. 1951, стор. 463.

49. А. Е. Пресняков, зазначена праця, стор. 104.

розповіддю про все бачене в світі. Літописний вибір віри неправдоподібний не тільки і не стільки тому, що не засвідчується іншими джерелами, наскільки через неправдоподібність самого факту, ситуації релігійного вибору на Русі (Україні) в 80-их рр. X ст. Саме поняття «вибір» передбачає явну перевагу суб'єктивного, вольового чинника в чомусь. Цього не було і не могло бути. Був «вибір» без вибору — заміна давньоукраїнського поганства єдиною можливою християнською релігією. Князь Володимир розв'язав наболіле для себе й своєї держави релігійне питання в єдиному можливому варіанті в узгодженні з попереднім досвідом, з дійсним станом речей, міжнародним становищем Руси (України), з самим характером християнства, зокрема його візантійського обряду. А літописець у драматизованій формі передав побутуючу легенду відповідно опрацьовану й ретроспективно пропущену крізь призму провізантійської православної свідомості. Але і попри свою епічність і легендарність зазначена літописна розповідь заслуговує на увагу як зразок фолкльору, занесений до літопису і цим самим збережений для наступних поколінь.

~~~~~

Сучасне советофільство не виступає з відкритими цілями ліквідувати антибольшевицьку боротьбу на даних відтинках фронту, які воно підмулює. Ці прояви завжди прислонюються патріотичними мотивами, вимогами актуального становища, потребами змін у ставленні української визвольної політики, щоб вона була успішною і т.п. Дійові особи і групи цієї течії завзято відпекуються від будь-яких симпатій чи слабостей до большевизму та обороняють свою приналежність до національного, самостійницького табору...

(Степан Бандера: *Призабута наука, «Перспективи Української Революції»*, Мюнхен, 1978 р., стор. 404)

~~~~~

Мгр Володимир МИКУЛА

ХРЕЩЕННЯ РУСИ-УКРАЇНИ І РОЗВИТОК ХРИСТІЯНСТВА В КИЇВСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

(Закінчення, 2)

Князь Володимир добре усвідомлював собі задні пляни Візантії, але вони не були для Руси такі небезпечні як для Болгарії, тому що велика віддаль між Царгородом і Києвом, Чорне море та небезпечні степи ізолювали їх у великій мірі. З другого боку, Володимир, знаючи свою силу, хотів виманеврувати якнайбільше вигідне визнання Візантією політичної самостійності Києва і його церковної автономії. Він вичікував відповідної нагоди і вона таки трапилася в 987 році, коли візантійський імператор Василій та Константин знайшлися у смертельній небезпеці, бо проти них збунтувався в Малій Азії начальний полководець Варда Склір в союзі з арабами, а з другого боку на порганиччі з Болгарією начальник війська Варда Фока. Володимир послухав прохання візантійських цесарів і післав війська, які помогли розбити бунтівників. Як ціну за цю услугу Володимир, можливо, поставив вимогу, щоб імператори видали за нього свою сестру Анну і тим визнали його за рівного собі. Хоч візантійські цесарі ніколи такого не робили, бо вважали себе цесарями всього християнського світу, а їх попередник Іван Цимісхій, навіть за німецького цесаря видав тільки свою дальшу своячку Теофано, яка не була вповні цесарського роду, то можна припускати, що в тяжкому положенні вони погодилися на Володимирову вимогу під умовою, що він охреститься. Правда, коли небезпека проминула, вони «забули» за свою обіцянку та й сама Анна не хотіла покидати Царгороду і йти жити в чужий світ заміж за якогось варварського князя. Тоді Володимир рушив походом на Крим, як пише літопис, в 988 році, і по довшій облозі та при допомозі місцевого чоловіка Анастаса здобув місто Корсунь (Херсонес) і пригадав цесарям їхні договірні умови та загрозив, що якщо не віддадуть Анну за нього, він і Царгород візьме. Царі налякалися і умовили Анну жертвувати собою, щоб рятувати імперію. «Як у полон іду», — сказала Анна, — «ліпше мені тут умерти». Все таки, сіла вона на корабель, попрощавшись з рідними, та поїхала враз з високими грецькими сановниками й священниками (між якими був може і перший митрополит Руси, Михайл) з плачем до Корсуня. І вийшли корсуняни з

поклоном і вітали її та посадили в палаті. Літопис описує, що дивним збігом обставин захворів тоді Володимир на очі й не бачив нічого. Він послухав поради царівни Анни, що коли охреститься, то виздоровіє. «Якщо правда це буде, то направду великий Бог християнський», — сказав Володимир і повелів хрестити себе. Єпископ корсунський з священиками, оголосивши, хрестив Володимира. І як тільки положив руку на нього, прозрів Володимир. «Тепер я побачив правдивого Бога», — сказав Володимир.

Побачивши це чудо, його дружина і багато людей хрестилися. Хрестився він у церкві св. Якова, що стояла посередині міста біля торгової площі, і прийняв християнське ім'я Василя. «Палата Володимира стоїть скраю тієї церкви, а палата Анни за вівтарем тієї церкви», — додає літописець.

Деякі дослідники, в тому Грушевський і Чубатий, думають, що Володимир хрестився ще перед виправою на Корсунь, мабуть в 987 році на Русі, на що є деякі логічні аргументи, і що в Корсуні хрестилися лише прибічники і дружина Володимира та була якась більша церемонія з офіційним прийняттям християнства Володимиром, хоч ця справа дискусійна, однак я думаю, що літописну традицію не слід легко відкидати, не маючи незбитих доказів, які б заперечували її.

Далі літописець розповідає: «Володимир тоді забрав царицю Анну, і Нестора, і попів корсунських з мощами св. Климентія, і Фіва, ученика його, взяв і посуду церковні й ікони на благословення собі. І поставив церкву в Корсуні на горі, де корсуняни ссипали землю, що її брали з приспи, і стоїть та церква досьогодні. І захопив він ще два мідяні капиша [мабуть статуї грецьких богів], що й досьогодні стоять за Св. Богородицею (себто, за Десятинною церквою), і про яких незнаючі кажуть, що вони мармурові. За віно ж віддав Корсунь грекам, ради цариці, а сам прийшов до Києва. І як прийшов, повелів кумирів поскидати, одних порубати, а других вогнем спалити, а Перуна наказав прив'язати коневі до хвоста і волікти згори по Ручаю і приставив 12 мужів колоти його жезлами. . . І як волікли Перуна по Ручаю до Дніпра, оплакували його невірні люди, бо ще не прийняли були святого хрещення. І приволочивши, кинули його в Дніпро. І приставив Володимир до нього людей, кажучи: "Як де пристане, відпихайте його від берега; аж пороги перейде, тоді залишіть його". Вони ж виконали його повеління. Як пустили Перуна і він пройшов через пороги, викинуло його вітром на рінь, і від цього прозвали це місце Перунова Рінь, і так воно зветься до нинішнього дня», — закінчує літописець. А далі продовжує, як відбулося хрещення киян:

«Потім після Володимира по всьому городу оголосити: "Якщо не з'явиться хто завтра на ріці, багатий він чи вбогий, чи жебрак, чи

раб — противний мені буде”. Як люди це почули, з радістю йшли, радуючись і кажучи: “Як би це не було добре, не прийняли б цього князь і бояри». На другий день вийшов Володимир з попами царициними і з корсунськими на Дніпро, і зійшлося там без числа людей. Ввійшли в воду і стали одні по шию, а другі до грудей, молоді ж по груди біля берега, інші ж держали малят, а вже дорослі бродили, попи ж стояли відправляючи молитви. І було видно радість на небі і на землі, що стільки душ спасалося, а діявол стогнав, кажучи: “Біда мені, бо звідси мене вже проганяють... Не буду вже більше царювати в тих сторонах”. Коли ж люди охрестились, пішов кожний до дому свого. А Володимир, будиши рад, що пізнав Бога сам і люди його, поглянув на небо, кажучи: “Христе Боже, що сотворив небо і землю! Споглянь на нових людей своїх оцих, і дай їм, Господи, пізнати Тебе, правдивого Бога, як пізнали Тебе християнські краї. Утверди в них і віру правильну, і несхибну, і мені поможи, Боже, на супротивного ворога, щоб надіючись на Тебе і на Твою силу, побідив я підступи його”. І сказавши це, повелів будувати рублені церкви і ставити їх на місцях, де стояли кумирі. І поставив церкву святого Василія на горбі, де стояв Кумир Перуна й інші, де треби їм приносили князь і люди. І по інших городах почав ставити церкви і наставляти в них священників і приводити людей до хрещення по всіх городах і селах. Посилав він збирати у знатніших людей дітей і віддавати їх на навчання книжне. А матері дітей цих плакали по них, бо не утвердилися ще вони у вірі, а як за мертвими плакали».

Тут треба замітити, що хрестили киян «попи царицині і корсунські», себто греки з Візантії і з Корсуна, з яких деякі були обзнайомлені із слов'янською мовою і між якими, як думає проф. Чубатий, були також священники з Тмуторокані, де русини вже були християнами.

Очевидно, хрещення населення такої великої держави як Київська не відбулося одного дня чи навіть року, але йшло поступово, наперед по городах, а щойно потім по селах, де довго ще втримувалося поганство, або двоєвір'я. Процес хрещення на землях властивої Руси, себто сьогодишньої України, йшов скоріше, бо тут християнство вже було трохи відоме і сама поганська релігія не мала таких закріплених форм, як це було на півночі серед племен-предків білорусів і росіян-москалів. На тих північних теренах християнізація йшла пиняво, із спротивом населення, яке підбурюване волхвами, не раз виганяло священників із своїх осель. В Новгороді Великому Володимир змушений був звести бій зі збунтованим населенням на вулицях міста, а намісник князя в Новгороді, Добриня, вуйко Володимира, казав підпалити кілька домів в різних кінцях міста. З того пішла поговорка серед новгородців: «Путята хрестив Новгород мечем, а Добриня вогнем». На-

віть вісімдесят літ пізніше (в 1071 році) волхви в Новгороді та Ростові збунтували нарід настільки, що на короткий час привернули поганство.

Особливо тяжко сприймали християнство неслов'янські, фінські племена, які заселяли переважну частину сьогодношньої Московщини. Також слов'янське плем'я в'ятичів, що жило по лісах між Чернігівщиною і Ростово-Суздальською землею, над рікою Окою на сьогодношній південній Московщині, прийняли християнство лише десь наприкінці XI століття.

Серед українських племен такого спротиву не було, хоч багато елементів з поганської релігії зберігалось в народі побіч офіційної державної віри, помимо тривалих настирливих намагань Церкви і княжої влади викоренити рештки поганського суевір'я. Згодом чимало з тих елементів влилося в християнські форми і зв'язалося з християнськими святами, обрядами і звичаями, і затрималося часом посьогодні. Згадати б тут тільки наші Різдвяні звичаї, чи навіть деякі Великодні звичаї, як писання писанок тощо.

День хрещення киян прийнято в нас святкувати 1-го серпня за старим стилем, а роком хрещення прийнято вважати 988 рік, як про це говорить літопис. Одначе критичні досліді літопису, який, як уже сказано, був писаний через сто років пізніше, наводять деяких істориків на сумніви щодо фактичної дати хрещення, тому що в інших джерелах подаються факти, що немов би суперечать літописним даним. І так, багато істориків думають, що хрещення мусіло статися в 989 році, а не в 988 році, як дотепер було прийнято. Як би там не було, це не має справді суттєвого значення. На мою скромну думку, ці сповидні протирічності напевно можна б було вияснити, коли б ми розпоряджали не такими скупими даними. Володимир з запалом і ентузіазмом неофіта взявся до будови церков по всіх містах і селах, очевидно в першу чергу деревляних, бо такі найскорше можна було збудувати. В Києві та по головніших містах земель він почав ставити і муровані церкви.

Під роком 989 літопис ось так розповідає про початок побудови Десятинної церкви: «Після того Володимир, живучи в законі християнському, задумав збудувати церкву Св. Богородиці, і післяв привести майстрів від греків. І почав її будувати, а скінчивши, прикрасив її іконами і поручив Настасові Корсунянинові, і священників корсунських поставив служити в ній, давши їй все, що взяв був у Корсуні: ікони, і посуд, і хрести». А під роком 996, себто сім літ пізніше, літописець говорить про закінчення будови: «Побачив Володимир, що церква побудована, увійшов в неї і помолився Богу. . . А помолившись Богу, сказав він так: "Даю церкві тій святій Богородиці від маєтку мого і від міст моїх десяту частину. І встановивши це, написав клятву в церкві тій, кажучи:

“Якщо хто змінить це, бай буде проклятий”. «І дав десяту частину Настасові Корсунянові. І справив того дня празник великий боярам і старцям грецьким, а вбогим роздав багато маєтку».

Тому що «Початковий літопис» і інші ранні джерела не подають майже жодних відомостей про те як виглядала організація церкви за Володимира, яка була її єрархія, де були створені єпископства, і навіть немає певности в тому, хто були перші її митрополити, про багато з тих справ можна лише здогадуватися і снувати різні припущення. І так проф. Чубатий, наприклад, твердить на підставі згаданого вище запису про Десятинну церкву і інших вісток, що Володимир Великий назначив фактично адміністратором Церкви в Русі свого дорадника Настаса Корсунянина і признав десятину свого маєтку на втримання всієї Церкви в державі, і що митрополита спочатку в Києві не було, а лише архієпископ Тмутороканський мав нагляд над всією Церквою в Русі. Я думаю, що літопис треба брати по можливості дослівно і розуміти так, що Настас Корсунянин справді був найближчим дорадником Володимира в церковних, а може і в державних справах, але він завідував тільки головним катедральним собором на той час — Десятинною церквою, і звичайно школою та необхідною збіркою книг біля неї, а також адміністрацією десятини, як необхідного фонду для церковних потреб.

Коли точно була встановлена Київська митрополія, і кого Константинопільський патріархат назначив першим митрополитом на Русь, ми з певністю сказати не можемо. Про ті справи є дуже противорічні думки і припущення. Давня традиція записана в «Ніконовському (патріяршому) літописі» з XV століття, говорить, що першим Київським митрополитом був митрополит Михаїл, якого Церква канонізувала і пам'ять його відзначається 30-го вересня за старим стилем. Митрополит Михаїл мав померти в 992 р. Татіщев каже, що він не був греком (мабуть був болгариню). Деякі дослідники, одначе, вважають, що він жив за часів Аскольда і Дира і то мабуть в Тмуторокані, 130 років раніше, і що першим митрополитом у Києві був щойно митрополит Леонтій, який помер у 1004 році. Після нього був митрополитом Іван (грек?), який помер у 1034 році, себто вже за Ярослава. Проф. Чубатий вважає, що оба вони були архієпископами для Русі, але проживали в Тмуторокані, а не в Києві. Ці твердження, одначе, достаточо не доказані. Першим митрополитом, виразно згаданим у «Початковому літописі», був митрополит грек Теотемпт (1039 рік) за часів Ярослава. Ця мовчанка ранніх літописів про перших князів Церкви на Русі-Україні загадочна і тому деякі історики пояснюють її тим, що в той час Руська Київська митрополія була фактично незалежна від Константинопільського патріярха і через це перші митрополити не мали повного його визнання, а тому

згадки про них в літописі згодом були усунені прихильниками візантійського православ'я.

Як би там не було, крім Київського митрополичого престолу, в Київській Русі були створені єпископські єпархії з огляду на великі простори новонаверненої на християнство держави. Перший російський історик Татищев, який жив у XVIII столітті і який міг користуватися літописами, які згодом загинули, згадує під роком 991, що «Михаїл, [перший] митрополит київський, поїхав по руській землі до Ростова з чотирма єпископами, присланими від патріярха. З ними поїхав Добриня, вуйко Володимира, і Анастас, взявши від великого князя дозвіл і для помочі бояр знатних із служителями. А другі єпископи zostалися в Києві і вчили народи закону і віри християнської. І поставив єпископів — в Новгороді Йоакима, а в Ростові Феодора. Того ж року приходили послы до Володимира від папи римського і прийняв він їх з любов'ю і честю і післяв до папи свого посла. Довідавшись про це, патріярх царгородський писав до Володимира і митрополита Михаїла, що, мовляв, «не добре з папою згоджуватися, бо римська віра не добра...». Під 992 р. «Володимир ходив до Дністра з двома єпископами, багато людей навчаючи хрестив і побудував у Червенській землі город на своє ім'я Володимир і церкву пресвятої Богородиці побудував, оставивши тут єпископа Стефана і повернувся з радістю». «В тому ж році помер і митрополит Михаїл, що князеві Володимирові і всім людям спричинило немало горя. І післяв Володимир в Царгород до патріярха просити митрополита. Він же прислав Леонтія, мужа вельми вченого і благочестям сіяючого. Цей, прийшовши, назначив єпископів по городах: в Новгород Великий і Псков — Йоакима корсунянина, до Чернігова — Неофіта, до Ростова — Феодора, а в Володимир — Стефана, що були й перед тим, а в Білгород — Никиту — болгар, себто слов'ян».

З цієї розповіді виходить, що митрополит Леонтій був високовченим греком з Царгороду, єпископ Новгороду був корсунянином, себто мабуть греком з Херсонесу-Криму, а інші чотири єпископи були слов'янами — болгарами. Проф. Чубатий твердить, що в тому часі мусіла бути ще й Тмутороканська єпархія з архієпископом і перемиська зі своїм єпископом, але про це немає жодної згадки в історичних джерелах і покищо мусить залишитися під сумнівом. Православний український історик Церкви проф. Іван Власовський вважає, що за Володимира мабуть були ще створені єпископства в Турові на Поліссі і в Полоцьку на Білорусії. Таким чином при смерті Володимира було в Київській державі від 8-10 єпархій зі своїми єпископами. Митрополит звичайно був греком, назначуваним патріярхом царгородським. З усіх 22 чи 24 митрополитів київських до татарської навали в 1240 році й упадку Києва, всього 2 було русинами — і то вони були обрані місцевою

українською єпархією з підтримкою великого князя проти волі царгородських патріархів і при спротиві більшості єпископів і князів з північних земель — білоруських і ростово-суздальських. Тими двома митрополитами русинами-українцями був митрополит Іларіон, автор «Слова о законі і благодаті» на похвалу князеві Володимирові. Він був обраний митрополитом в 1051 році при активній підтримці з боку князя Ярослава Мудрого, з виразною метою усамостійнення Київської митрополії, але він пробув на цьому становищі лиш до смерті Ярослава в 1054 році. Другим українцем митрополитом був митрополит Клим Смолятич, обраний Собором українських єпископів у 1147 році.

Прийняття християнства Володимиром і населенням Київської Держави мало величезне значення для духового, культурного і матеріального розвитку нашого українського народу й інших східньо-європейських народів. Просвітившись світлом Христової науки про любов Бога і ближнього наш нарід став на шлях духового удосконалення, ушляхотнення і культурного й матеріального піднесення. Зерно Христової науки впало у нас на врожайний ґрунт. Воно допомогло розвивати в нашому народі ті благородні риси, які існували в ньому до того часу навіть за поганських часів і прищеплювало йому нові більш високі ідеали. Враз із християнством прийшло до нас і письмо пристосоване до слов'янської мови, чим започатковане було поширення й розвиток науки, письменства, літератури, загальної освіти. Рівночасно з будовою християнських церков і монастирів дістав сильний поштовх і розвиток архітектури й мистецтва — малярства, різьби, ювелірних виробів, співу й музики. Також з організацією церковного життя прийшла і система церковного права, яке охоплювало людей зв'язаних з Церквою, чи якими Церква опікувалася. З прийняттям християнства Русь-Україна вступила в коло висококультурних, розвинених, державних народів Європи, входячи з ними у ближчі династичні, культурні й торговельні взаємини. Як говорив київський митрополит Іларіон, Володимир княжив у землі відомій всім народам світу.

Під благотворним впливом християнства розвиток Київської держави за наступника Володимира, його сина Ярослава Мудрого, пішов ще швидшим темпом. У Києві і по всіх головніших містах Руси будувалися чудові храми, оздоблені високомистецькими творами, які рівнялися візантійським і подібних яким небагато тоді було і в Західній Європі. Найкращим і найбільшим із них був Собор Св. Софії, який уцілів досьогодні, хоч і в дещо зміненому вигляді, але свідчить про високу культуру, якої досягла Київська Русь-Україна в добі її розвитку. Буйним многоцвіттям розцвіла церковна і світська література тієї доби. Церковне життя просякле було особливим неповторним духом побожності, любови до

рідного краю й народу, гармонійної співпраці між церковною і світською владою. Не було у нас того намагання державної влади панувати над церковною, як це було у Візантії, а пізніше в Москві, як теж не було намагань з боку церковної влади вмішуватися у ведення світських справ без надзвичайної до того потреби. В тому наше Київське християнство різнилося також від західного, де бували періоди, коли церква забагато втручалася у світські справи.

Тут приходить ще хоч би коротко спинитися на справах відносин Київської митрополії і Київської Держави до Візантії і Риму.

Україна прийняла християнство з Царгороду у грецькому обряді, але з церковно-слов'янською мовою, хоч і були спроби християнізації за посередництвом латинського Заходу. Вони не вдалися, бо наш державний провід і нарід воліли чути слово Боже і славити Бога своєю рідною слов'янською мовою. Але це не значить, що наші державні і церковні провідники не шанували великого авторитету папи римського, намісника Св. Петра. Історія засвідчує багато намагань, починаючи від княгині Ольги, встановити ближчі взаємини з Римом і латинським заходом, дістати його визнання для нашої Церкви і обряду. На перешкоді до повної екуменічної єдності стало роз'єднання між царгородським патріархом і папою римським, яке зарисувалося вже в IX столітті, але яке остаточно запало в 1054 році, коли стався розкол між Східною православною Церквою і Західною католицькою. Київ стояв осторонь цих непорозумінь, можливо надіючись, що вони лиш переходові, та що християнська єдність згодом наладнається. В Києві не видно того ворожого наставлення до Риму і католицтва, яке наступило у Візантії. Про це свідчать і численні посольства, і зв'язки з Римським престолом, і врешті спроби унії за Данила Галицького та в пізніших часах. Але все таки, через те, що Київська митрополія, хоч діяла автономно, в остаточному рахунку підлягала патріархові константинопільському і в найважливіших питаннях мусіла йти за його вказівками, тим більше, що патріарх назначував митрополитів греків. Таким чином візантійське православ'я врешті утвердилось в Києві, аж до унійних заходів вже у новітній історичній добі.

Київська держава впала під навалом татар і інших ворожих сил, але християнська віра, яку Св. Володимир запровадив у ній, живе досьогодні. Вона оживляє душу нашого народу і провадить його по певному шляху до тієї мети, яку Боже Провидіння призначило йому в історії людства.

НАШІ ЗАБУТІ ПРАДІДИ

(Продовження, 2)

На його думку, Дніпро є найкорисніша ріка з усіх на світі, крім єгипетського Нілю, бо він багатий надрічними пасовищами для тваринного життя й найкращою, найплодовитішою рибкою для людського спожитку. Його солодкі й питні води, завіряє Геродот, бистрохідні й багато чистіші від інших рік. Земля над Дніпром дуже врожайна на посів і багата в різні плоди й зела. В його усті обильні поклади соли, там же і виводиться особливий рід риби — м'якотілих осетрів, знаменитих до солення і для інших смачних приправ¹⁷. Приведені Геродотом прикмети Дніпра теж дають підставу для характеристики предків наддніпрянського населення, що займались домашнім господарством, рільництвом, бджільництвом, риболовлю, скотарством і торгівлю, зокрема рибкою й сіллю (притаманне споконвіку українське чумацтво) й різномірними земними продуктами — пшеницею, просом, городининою тощо. Родово-племінний спосіб життя наших предків вимагав менше такої діяльності, як торгівля, бо тогочасні господарства були доволі самовистачальні, виробляючи майже все, що було необхідне для родини чи племені. А проте торговельні зв'язки наших племінних осередків, навіть з далекими місцевостями, були відомі з найдавніших часів. При берегах ріки Десни в Чернігівщині, напр., знайшли мушлі з Чорного моря і бурштин з Прибалтики, що свідчить про транспортно-торговельні зв'язки місцевого населення з місцями віддаленими від джерел сировини на багато сотень кілометрів. Бурштин і мушлі зокрема вживали в Україні ще з пізньопалеолітичної доби в образотворчому мистецтві (різьблений орнамент) і в живописі (розпис теж на кістках червоною охрою), що недавно виявлено в Мізинському поселенні над Десною¹⁸. Щораз більший зріст торгівлі в північному Причорномор'ї та виробництво з металів (поруч хліборобства і скотарства), особливо в південносхідних причорноморських полосах, створювало нові побутові умови життя, що виходили вже поза межі родово-племінного співжиття та вимагали організації поширеного господарського обороту. Ще з кімерійського періоду було поширене на теренах північного Причорномор'я бронзівництво, теж будували будівлі з кам'яними фундаментами та укріплені городища, про

що була мова раніш. Торгівля, будівництво, промисловість і адміністрація економічного життя в південній Україні вимагали безумовно й писемної комунікації. В південно-східних областях України, після Другої світової війни, знайдено посуд з випаленої глини з написами на них, а саме в селах Алексанові, Осколі й Озюмі¹⁹, що засвідчує приявність письма в Україні ще з другої половини бронзової доби, десь перед приходом скитів. Чорноморська торгівля особливо сильно зросла в залізній (скитській) добі, завдяки приходові комерсантів з Ірану, взагалі зі Сходу²⁰. Важливим торговельним фактором в тих часах був союз грецьких міст-колоній зі своїм найкращим поселенням ще з VII ст. до Хр. в Ольвії (грецьке означення — «щаслива»), що було добрим вибором місця для торгівлі, оскільки з гирла Дніпра можна було досягнути річним шляхом степову, лісостепову й лісову зони українських земель. В пізніших часах, починаючи з IV ст. до Хр., могутнім союзом грецьких колоній і осад, що їх населяла різноетнічна людиність, включно зі слов'янами українського роду, стала Боспорська держава, яка очолювала ряд грецьких осель-міст західного Криму, Кубані, східного Приозів'я та довкілля долішнього Дону з центром в Пантікапеї (сучасний Керч), міста грецького означення на «рибний шлях». Боспор був важним торговельним ринком рибних продуктів, збіжжя, тварин, хутер, меду, зброї, а навіть рабів. Про Боспорську державу буде мова згодом.

Для доповнення Скитського періоду у предісторичній добі українського народу належить теж узяти до уваги погляди на скитів, як можливих прадідів сучасних українців. Такі погляди мали своїх захисників раніш у советській історіографії, вони знаходять теж серед деяких сучасних українських дослідників в краю й на еміграції своїх прихильників і досі.

Згідно з марксовсько-маррівською теорією, советські археологи вважали скитів спершу за автохтонів України, нащадків трипільців, які «стадіяльним порядком» (ступнево) перетворилися в кочовиків і стали предками хліборобів-слов'ян. Після провалу т.зв. «яфетичної теорії» (за походженням, від Яфетового сина Ноя) її творця, Николая Яковича Марра (1865-1934) про спорідненість слов'янських, зокрема української мови (з яфетичними мовами — кавказька, семітська, хамітська), твердження про генетичне споріднення слов'ян із скитами відкинули на з'їзді советських науковців в 1952 р. в Москві²¹. Все ж таки відома й серед сучасних советських археологів думка, що скити могли б бути нащадками місцевих, південно-українських племен з т.зв. «зрубної» культури, чия назва походить від звичаю ховати покійників у дерев'яних коморах-зрубках, які покривали могильним насипом. Носії тієї культури належали до східних племен, які жили спершу

над Волгою, на просторі від Симбірська до Царицина над Доном, в половині II тисячоріччя до Хр. Тоді стали вони просуватися на північ до Ками та Оки, й на захід, через Подоння й басейн Дінця на степове Лівобережжя від Озівського моря аж до ріки Ворскла, переходячи й на правий бік Дніпра. Однак проти погляду вважати скитів нащадками зрубної культури промовляють археологічні досліді, датовані пізнішим часом від поховань кінця бронзового й початку залізного віку, з прикметними для місцевого населення незвіриними орнаментами. Обставина, що у скитських могильних знахідках прийнятний типічний для них звіриний орнаментальний стиль — продукт пізніших від зрубної культури часів, вказує на те, що скитів до того часу там не було. Вироби у скитському стилі, зі звіриними орнаментами, з'являються у Причорноморщині в південно-українських степах, не раніш VII ст. до Хр., себто в добу просування туди скитів. Цим підтверджується факт, що скити не виникли «стадіальним» порядком на місці, в південноукраїнських степах, а перекочували сюди зі сходу і принесли з собою зразки звіриної орнаментики, чужої місцевим племенам із зрубними похованнями²².

З українських несовєтських дослідників передісторії наших земель замітний своїми сміливими, хоч дуже загальниково оформлюваними поглядами, Юрій Лісовий, який намагався доказати, начебто і гіпербореїці, і кімерійці, і скити, і сармати були всі суцільно предками нашого народу, а їхні, відмінні від себе в різних передісторичних періодах, назви були насправді не їхніми автентичними найменнями, а власне штучно наданими їм чужинцями. Дослідник вважає одю різновидність називної термінології (кімерійці, скити, сармати, і т.д.) зглядними означеннями, причетними до зрізничкованих у часі державно-політичних утворень нашого народу, а не показником етнічної відмінності між ними²³. Деяко подібні погляди висловлюють і інші наші новіші дослідники української старовини, де зокрема скитів вважають прадідами українців, які мали появитись, як перші вершники під різними назвами в Україні та на Близькому Сході десь біля 2-ох тисяч років до Хр. Скитів утотожнюють вони зі слов'янами, чи відногою слов'ян на південному сході. Трипільці і слов'яни, згідно з їхнім поглядом, це тільки чергування поколінь і законів еволюції²⁴.

На своєчасно піднесений аргумент доведеної Геродотом різноплеменності узагальненого географічного комплексу Скитії, відповідь прихильника скитських родоначальників українського народу така: «проблема інших народів у Геродота так чи інакше пов'язана зі скитами; багато з тих назв є додатковими окресленнями скитських племен, напр., «бористеніти» — це «наддніпрянці», «алізани» — «галичани», «будини» — перекладна назва для

«волиняків», «тиссагетів» — це «гети» (хлібороби з-над Тиси)²⁵, і т.д. Автор приведеного уступу перерахував Геродотове визначення відрізнених народів (особливо агатирсів, неврів, меланхленів, гелонів), як *нескитських*.

Згідно з висновками прихильників тієї етнічно-вирівняльної школи, скити, сармати, аліани, руси — це синоніми, що належать одному й тому ж самому народові, або всі ці народи є одноплемінні²⁶. Підсумовуючи Скитський період у передісторії України, один із прихильників уважати скитів прародичами українців вважає скитську добу прямим завершенням процесів і з'явищ, як вони складались у попередньому етапі: в господарстві (скотарсько-вершницькому), в соціальному житті (у соціальної становій диференціації) і в політичному (військовій експансії вершників). Автор цього погляду вважає, що тут можна знайти й відповідь на етнічні питання пов'язані зі скитським комплексом, приймаючи припущення про скитських володарів, власників великих стад, як своїх людей, а не іншонародних чужинців. Вони, начебто, і хлібороби — це тільки представники двох різних прошарків у межах того самого племені. Приведений автор признає, що завойовництво скитів, походи на Туркестан, або в Іран, тривале перебування на чужих територіях, як про це пише Геродот, мусіло довести до втрати скитською верхівкою свого етнічного обличчя²⁷.

Проти заключень прихильників скитського походження українського народу промовляла б уже сама мовна розбіжність між іранськомовними скитами, чи посвояченими з ними сарматами, з одного боку, і прародичами слов'янськомовних племен Надчорномор'я, з другого. Що скити, сармати, а згодом і аліани й роксоліани зазнали ґрунтового процесу асиміляції з довкілним населенням наших предків — з великою чисельною перевагою над ними, про те немає сумніву. Тотожний процес асиміляції відбувся цілі сторіччя згодом з неслов'янськими болгарами, що залишили по собі назву, дарма що злилися зі слов'янськими балканськими племенами. В усіх приведених поглядах щодо автохтонності предків українського народу у Причорномор'ї ще з трипільських часів (чи «гіперборейської», а чи «скитської» орієнтації — як фундаменту української народності) одне залишається безспірним, що саме предки українського народу є справжні автохтони на своїй землі. Це висловлено прикметно в загальному ствердженні сучасного дослідника історії України, М.Ю. Брайчевського, що «Київська Русь утворилась внаслідок тривалого і незалежного від зовнішніх обставин і впливів внутрішнього розвитку східнослов'янських племен, які заселяли територію сучасної України від часів неоліту, займаючись переважно хліборобством»²⁸. Тут дискусійне питання лише в тому, чи могли бути нащадками трипільських хліборобів

войовничі вершники зі сходу, скити, які, на деспотичний лад своїх вождів, перекочувались безмежними шляхами від Азії до Шотландії, поклонялись у своїй, панівній в Азії, релігії шаманського типу застромленому в землю мечеві — уосібленню бога війни, живились головню м'ясом, пили типовий кочовий напитек кумис і супроводили поховання своїх царів десятками своїх же повбиваних на його честь вояків, як і поборювали культурні впливи на себе інших народів, караючи смертю навіть своїх провідників (як згеленізованого Скилю), якщо вони в тому провинились. Природньо, що за характером і побутом трипільських предків, їхніми нащадками могли бути радше мирні, хоч хоробрі, племена, «Дажбогові внуки», зорганізовані в демократичних громадських спільнотах, що вміли відстоювати упродовж тисячоліть і аж до тепер свою батьківщину — в цілому, представники вищої культури осілого на своїх землях, передового в той час цивілізаційними здобутками, населення.

Автохтонами українських земель, попередниками примандрованих туди скитів були, як зазначено передше, хліборобські племена, що їх загально називає Геродот гіпербореїцями, або говорить про їх нащадків окремо, як про агатирсів, неврів, меланхленів, гелонів, андрофарів, калліпедів, таврів, меотів, сіндів, а то й, узагальнюючи їх, — як хліборобів (георгой) і полян (агротерой). Тут слід привести точніші розмежування земель наших племен, згідно з географічними подачами Геродота. Він визначає землю агатирсів просторими теренами над властивою Скитією — від Закарпаття, здовж Галичини, Буковини, Поділля, до Дніпра, далі, в Київщині, й аж до сучасної Канівщини, Черкащини й Чигиринщини. Спільність закарпатської, подільської та київської культури VII і VI сторіч до Хр. підтверджує, що нарід у цьому географічному просторі був того самого походження. Неври проживали між агатирсами над Дніпром і на Лівобережжі (на Чернігівщині й Полтавщині) і гелонами, що займали східну частину Полтавщини. Під час протискитського походу Дарія (513-512 рр. до Хр.) скити, відступаючи, прогнали неврів з їхніх земель, після чого неври відійшли, згодом, на Волинь через землі приязних до них агатирсів. Щодо гелонів, то Геродот ось як про них розказує: «у землі будинів є дерев'яне місто на ім'я Гелон (за деякими здогадами, на межі Чернігівщини й Полтавщини). Кожен бік міської стіни має завдовжки 30 стадій (біля 6 кілометрів). Стіни високі, з дерева, такі ж і доми й храми. Святині еллінських богів мають статуї й вівтарі теж з дерева. Гелони мали походити від мешканців на півдні від землі булинів, тубильців з ясно-блакитними очима»²⁹. Гелони були хліборобами, рубали ліс, займались садівництвом, домашнім господарством, полюванням і риболовлю. Більське го-

родище в Зінківському повіті на Полтавщині, високо над рікою Ворсклом, на думку археолога, В. Щербаківського, підходить до опису Геродотового Гелона. Його спалили до тла під час походу Дарія в 512 р. до Хр. На півночі від будинів і гелонів, у лісових теренах Чернігівщини, проживало плем'я меланхленів, що теж мало культурно-торговельні зв'язки з греками і свою, незалежну від скитів, суспільну організацію й військову силу, з якою рахувалися скити. Можливо, що від їхнього названня меланхленів (чорно-одежників) прийнялась і назва для місця їхнього поселення, себто для Чернігівщини³⁰. Андрофаги (самоїди — Геродотова назва має сумнівне виправдання й, мабуть, означає «споживачів дерева» — «дєндрофагів» і м'ясоїдів) осіли між середнім Подністров'ям та Подніпров'ям і мали теж оживлені взаємини з грецькими колоніями. Алазони заселявали площу між середнім Богом і Дніпром, мали особливо посилені зв'язки з сусідніми племінними свояками, бо мали служити помостом т.зв. «святих шляхів переправи» через Дніпро біля теперішнього села Переволочни, при усті Ворскла. Зрештою, алазони були хліборобами, сіяли пшеницю, просо, сочевицю і садили часник і цибулю (згідно з Геродотом). Калліпеди, плем'я дуже близьке до алазонів, жили в сусідстві з ними над долішнім Богом і визначалися великою рухливістю і кмітливістю в різних промислах. Геродотове означення деяких сумежних племен над Дніпром скитами-орачами, чи скитами-хліборобами, є непорозумінням визваним, мабуть, їхньою ношею подібною до скитів, бо й ті племена насправді були не скитами, хоча в час побуту Геродота у Скитії платили скитам данину хлібом, чого інші, самостійні племена, не робили. Наші хліборобські племена на півдні, таври, займали лукомор'я та Кримський півострів (Таврід), торгували рибою і збіжжям, перебуваючи в оживлених зв'язках з греками. Навколо Озівського моря, особливо на східній його березі, жило наше многолюдне хліборобське плем'я меоти, що дало назву й морю, яке греки звали Меотідою. На Кубані ж, при самім гирлі ріки Кубань, сиділи наші сінди, теж хліборобське плем'я, що користувалося своїм власним приморським портом³¹.

Грецькі колонії

Багата причорноморська земля, з її обильними плодами під управою наших предківських племінників, притягла своєчасно увагу і греків, що у своїй гористій і кам'янистій країні відчували здавна потребу хліба й інших харчових продуктів урожайного, чорноземного ґрунту. Це й було чи не найважливішою причиною

розвитку грецької заморської торгівлі та заснування причорноморських колоній-осад, що мали постачати грецький материк збіжжям, городовиною, медом та іншими відсутніми у греків сільсько-господарськими, лісовими й річними здобутками.

Грецькі колонії в південній Україні засновували упродовж VII й VI сторіч до Хр. вихідці з малоазійських еллінських колоній, головню з Мілету. Римський історик Пліній (61 -к. 113 по Хр.) подає, що місто Мілет ще з VIII ст. до Хр. організувало у своєму географічному просторі 90 колоній, які займались товарообміном з найближчим і дальшим населенням. Від тієї прикметної ролі в колонізуванні нових теренів збуту для їхньої господарської експлуатації, як і власного економічного експорту, звано Мілет з непам'ятної давнини «матір'ю багатьох великих міст у Понтіді й Єгипті».

Серед колоністів були чужинці-купці, моряки, ремісники, різні шукачі пригод і наживи, переважно греки, які на звістку про задум заснування нової заморської колонії збиралися в Мілеті, а теж по різних місцевостях Малої Азії та східного Середземномор'я³². Отак, ійонські греки з Мілету оснували в 642 р. до Хр. місто Ольвію в гирлі ріки Бога. Тиру Акерман-Білгород (в гирлі ріки Дністра) й Танаїс в гирлі ріки Дону засновано на початку VI ст. до Хр., а згодом Херсонес Таврійський в Криму, Теодосію (Кафу), Пантикапей (Керч) і Фанагорію (на Таманському півострові).

Крім тих надморських міст-факторій, чи торговельних станиць — складів товарообміну, мали греки свої осади й у глибині України. Найдальшою від Чорного моря була осада Гелон (згідно з В. Щербаківським, — на руїнах Більчого городища в Зінківському повіті на Полтавщині), місцевість площею у 50 кв. кілометрів, обведена дерев'яними стінами (5 метрів висоти) й населенням біля 200 тисяч. Торгівля збіжжям між нашими північними племенами й південними (таврами), як і греками, була дуже посилена, про що свідчить обставина, що архонт Теодосії, Левкон, продав одноразово й довіз грекам два мільйони сто тисяч корців збіжжя, перевезеного волами й човнами. Крім збіжжя, худоби, меду, шкір, воску, вовни, соли й соленої риби, греки вивозили з українських земель дерево, бурштин та лікувальні рослини³³, а привозили сюди вино, оливу, матерії, посуд, знаряддя тощо. Грецькі колонії творили своєрідні міста-держави, що мали найрухливіші зв'язки з тими матірніми грецькими містами, з яких їхні колоністи походили. У своїх містах-державах вживали вони грецьку розмовну мову, плекали свої звичаї, релігію, науку й мистецтво. Правління в тих осадах було зорганізоване на зразок грецької демократії. Володарями, чи архонтами, починаючи з 480 р. до Хр., а кінчаючи в 438 р. до Хр., були члени родини Архенактидів, чие воло-

діння припинив Спарток (згодом тракієць за походженням), який був основником Боспорського царства. Боспорське царство, про що буде мова згодом, проіснувало у володінні нащадків Спартока до 110 р. до Хр. Грецькі колонії не були організаційним твором наших племен, хоча мали значення цивілізаційного чинника в їхньому бутті й посередника з західним світом. Зрештою, грецькі колонії не приймали більшої участі в житті населення наших предків Причорномор'я й їхні взаємини з тубільною людністю обмежувались до власної економічної вигоди. Багатство колоній притягало увагу кочовиків і, щоб оберетись перед їхніми набігами, греки платили їм сторіччями данину.

На переломі скитського й сарматського періодів

У 513-512 рр. до Хр. під час відплатного походу Дарія на Скитію (у столітні роковини зруйнування скитами асирійської столиці Нініви в 612 р. до Хр.) і його намагання завоювати для своєї імперії північно-західні простори від Ірану, скитське володіння у Причорноморщині починало все більше слабнути, про що вказує ступневе усамотійнення різних місцевих племен з-під влади скитських царів, а теж розріст і збагачення грецьких колоній, особливо Пантікапеї, «матері йонійсько-мілетських колоній», що об'єднали згодом в союз не лише колонії на берегах Криму, Озівського моря і на східній побережжі Чорного моря, але й автохтонні хліборобські племена в Криму, над Озівським морем, на Дону й на Кубані. Тож міжнародний союз, головню на базі вимінних торговельних зносин, був зародком Боспорської держави над Кімерійським Боспором (з його першою династією Спартока I, поч. з 438 р. до Хр.).

На занепад сили скитів у час перського походу Дарія 512 р. до Хр. вказує постійний їхній відступ перед персами, неспроможність притягнути на свій бік нескитські, непідкорені собі, племена, а теж відсутність їхньої зверхності й контролю над своїми союзниками — гелонами, будинами, сарматами і греками. Після перського походу скитська влада занепала ще більше, аж у IV ст. до Хр., під напором сарматів, що пересунулись із-за Дону до Дніпра, згідно з Діодором Сицилійським, розбиті скити відступили на Крим, а частково в Малу Скитію й у Дакію. Ще задовго до того часу сармати сиділи за Доном, що, за договором між скитами й сарматами, становив розмежування між їхніми володіннями. Десь у 370 р. до Хр., в союзі з алянами, переступили сармати устійнену раніш межу й несподівано напали на скитів, використовуючи їхнє ослаб-

лення. Зі скитами мали сармати й перед тим частіші сутички, але з уваги на дотогочасну силу скитів, не сміли переступати домовлений придонський кордон.

На підставі відзивів античних істориків, сармати були іранського походження, близько споріднені зі скотами (грецьке означення причорноморських скитів), масагетами й саками (перське означення сусідніх з ними скитів). Згідно з Геродотом, сармати говорили мовою скитів, з певними діалектичними відхилами. Геродот розказує, що сармати вийшли на історичну сцену зразу після того, як скити прийшли у Причорноморщину. Сармати мали розмножитись від грецьких бранок-амазонок та скитських парубків. Коли одружені зі скитами амазонки не захотіли йти жити разом із скитським жіноцтвом, виправдуючись, що вони іншого виховання і звичаїв від скиток, їхні чоловіки забрали від своїх батьків, що до них належало, й переселились зі своїми жінками на північ, над ріку Дін. Від них і постало сарматське плем'я, що було частково кочовиками, а частково осіло й почало управляти ріллею. Геродотова розповідь переплетена мітичними елементами.

Аналіза стародавніх написів на розкопах в Ольвії, Тирі й Пантікапеї виявила іранську основу сарматського говору та його спорідненість із сучасною мовою кавказьких осетинів, яких вважають нащадками скитів і сарматів. Археологічні досліді вказують на генетичний зв'язок сарматського населення Заволжя з носіями т.зв. «андронівської» культури, що у бронзовій добі жили в Західному Казахстані³⁴.

Про алянів писали їхні сучасники, що вони були русяві, поставні й гарні на вигляд. Римляни називали їх роксолянами, що є, правдоподібно, похідною назвою від «руських алян», західного алянського племені. Про східних, кавказьких алян, мали теж відзиватись, як про антів, які згодом, в союзі з придніпрянськими слов'янами, організували могутню Державу Антів.

Щодо політичної причини приходу сарматів у південно-українські степи, М. Грушевський здогадувався, що це було наслідком переворотів у передній Азії, супроти чого зрушені зі своїх місць сармати зайняли землі на схід і на південь від Каспійського моря. Інші дослідники (М. Еберт, М. Вязьмітіна, І. Шовкопляс) вважають, що сарматів витіснили інші іранські племена зі сходу, внаслідок збільшення тамтешнього населення і його стад, як і міжплемінної боротьби серед приуральських і прикаспійських сарматських народів. Прибули в IV ст. до Хр. з-над Дону сармати мали мирні зносини з сусідньою з ними Боспорською державою, навіть поступаючи з нею в союзні з'єднання проти скитських наскоків. Сармати були важче озброєні від скитів, носили охоронні

панцирі з набитими на них бляшками, або нарізаними кусками з кінських копит, вживали довших мечів від скитських, що були краще придатні для рукопашної січі.

Прихід сарматів порушив господарську співпрацю людности Надчорноморщини і грецьких колоній. Тира, Ольвія і Херсонес рятувались від сарматських наїздів за своїми високими мурами, під охороною римських залог. Ті з наших південних племен, що підлягали передше скитам, попали, з черги, в залежність від сарматів. Від тоді загальну дотогочасну назву для причорноморських просторів, «Скитію», греки й римляни змінили другою, теж узагальненою, політичною назвою «Сарматія», що її для спрощення, хоч неправильно, поширювано й на несарматські землі, напр., наших придніпрянських племен, аж до часу, коли владу сарматів зламано на всьому обширі сарматських володінь, а самі сармати розчинились серед більшости несарматського доквілля.

Під кінець II ст. до Хр. савромати й будини (Геродотові означення), в союзі з сумежними племенами роксолан, під проводом князя Гатала, розгромили в 179 р. до Хр. останки військ царських скитів, прогнавши їх за Дністер. Після Хр. Різдва родовитих сарматів витіснили з українських степів їхні, посвоячені з ними, сусіди, аляни. У III й IV ст. по Хр. алян розгромили готи й гуни, а в VI ст. по Хр. зазнали вони остаточного розгрому з боку хозар.

Роксолани (за Страбоном — наші сурожці на Криму) жили в сусідстві з українськими племенами, таврами, а в I ст. по Хр. злились уже з ними в одне суцільне населення Тавриди, т.зв. тавро-скитів. Ще до того наші таврійські предки покинули під скитським натиском свою придніпрянську батьківщину й переселились на Тавриду (Крим), оснувавши там свою державу під проводом царя Скилура у скитському Неаполісі. Хоча й вони говорили скитським діалектом (від чого й їхня назва у греків «тавро-скити»), грецький географ і історик Страбон твердить про їхнє нескитське й неіранське походження. Назва Неаполіс, в тавро-скитському наріччі «Керч-а-даш», означає «нове місто»³⁵. Тавро-скити (наші предки, у злитті з роксоланами, чи «руськими алянами») називали себе згодом «руським» народом, що засвідчує ще цілі сторіччя пізніше грецький історик Лев Диякон. Назва «Русь», в деяких різновидностях, була відома й грекам, а Геродот називає теж простори нашої батьківщини, утотоженні зі Скитією, країною «Геррос». Багато рік в Україні має у своїх назвах компонент «рос», як Рось, Роставиця, Росава, Роська, що вказує на поширення тієї назви по всій країні. Деякі дослідники дошуковують її й у назві кімерійців («кіммерос», з грецької мови), датуючи саму назву населення Подніпров'я, здогадних «росів», тисячоріччя взад до Хр.

Є теж думка, що поняття «рос» виводиться з наймення «лось» на оленя, що було символічним знаком країни, як згодом наш національний тризуб.

А все ж таки греки й римляни офіційно вживали далі для приозівського простору назви Сарматія, а Тавріді звали краєм роксолянів, дарма що ті землі були заселені в більшості людністю за походженням від українських предків. «Скитію» замінила «Сарматія», як політична назва терену. Тут, на роздоріжжі цивілізаційно-торговельних, морських і сухопутніх, шляхів зі сходу на захід і з півдня на північ, на тих просторах вимінних матеріально-культурних вартостей, прадіди нашого народу продовжали розгортати притаманну собі хліборобську, духову й матеріальну, культуру з універсальним світоглядом релігійного й народоправного суспільства; на своїй споконвічній, Богом даній землі, воно почитало свого опікуна Дажбога, шанувало своїх предків, розбудовувало свої міста й оселі, займаючись різним ремеслом, крім управи ріллі, виробляючи твори мистецтва, плекаючи рідні, пребагаті кольоритом обряди та виспівуючи свою душу у безсмертних народних піснях, які сповняли подивом чужі народи. Про красу й майстерність співу агатирсів (наших тиверців) писав і Арістотель (384-322 рр. до Хр). Мирні співвідношення з сусідами були потребою й ціллю наших предків, проте в обороні своєї землі й вільного життя на ній не вагались вони, під воєнним проводом Перуна, вступати в бій з ворожими напасниками, а то й вибиратись у далекі походи на них. І в роксолянську добу, як і передше, відомі були наші предки з хоробрости й витривалости, зокрема в боях з римлянами, про що звітує римський історик Тацит (55-119 р. по Хр.), коли вони посягали на наші землі.

(Закінчення буде)

П.Л.

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ НА СЛУЖБІ ХРИСТОВОЇ ЦЕРКВИ

(З польського журналу «Без Декрету» ч. 9-10, 1985)

Митрополит Шептицький на службі Христової Церкви. Систематична, ось уже 40 років ведена кампанія проти українців у польській пресі і далі підтримує та збільшує упередженість або й ворожість до них серед більшості населення теперішньої Польщі. Ворожість та недовірливість до українців і всього, що українське серед польського повоєнного покоління програмово й послідовно прищеплюють через відповідно приготовані шкільні підручники. Дані та інформації змальовують українців, їхню культуру й історію, тенденційно, неправильно і, очевидно, негативно. Доповненням цього плиткого і стереотипного образу України й українців служить у школах відповідно підібрана обов'язкова література, в якій обмежено українську історію до діяльності українських націоналістів з ОУН та УПА, представлену, на жаль, вибірково, перекручено і перебільшено.

Негативне зображення українців, яке започаткував Сенкевіч, зберігалось в польській літературі і в міжвоєнні часи. Це зображення уточнили й широко поширили Гергард та подібні до нього письменники-комбатанти т.зв. «Війни в Бещадах». Вироблений ними стереотип закріпився у свідомості людей до тої міри, що часто заслонює цілість десятирічних польсько-українських відносин. Ворожнеча, народжена давними міжусобицями, та всякі упередження, які підтримує офіційна польська пропаганда, некорисні для формування якоїнебудь позитивної думки про польсько-українські відносини. Це саме знеохочує поляків до вивчення культури й давнини українського народу, який у числі біля 50 мільйонів живе на кордоні з Польщею.

Причини такої широко посиленої антиукраїнської пропаганди в Польщі останніх років аж надто очевидні й зрозумілі. Вона є посередньою акцією на щораз частішу появу у важливих польських публікаціях рефлексійних роздумів над причинами польсько-українських конфліктів, а також в наслідок щораз глибшого усвідомлення поляками, що без вільної України не може бути і вільної Польщі.

Тому-то в Польщі, а тим більше в Україні, після ліквідації всіляких незалежних організацій, які діяли в підпіллі (так в часі окупації, як і по Другій світовій війні), цілі та форми їх діяльності оцінювано офіційними державними чинниками лише негативно. А всілякі прояви автономних чи самостійницьких прагнень уважається за націоналістичні відхилення, зраду, антидержавну діяльність, звернену проти складеного «навіки» союзу. Завдяки твердості і непохитності своєї римо-католицької Церкви, поляки мають незрівняно більшу свободу думки й діяння ніж українці, які безнастанно русифіковані, визискувані, порізнені релігійно, переслідувані і репресовані за «націоналізм і антидержавну діяльність». В повоєнній Польщі римо-католицька Церква, як одинока в Польщі, могла і зуміла чинити опір сталінській руйнівній ідеології. Натомість в українській республіці (УСРСР) Греко-католицьку Церкву, як єдину інституцію, що могла чинити опір контролі тоталітарного режиму, було ліквідовано в березні 1946 року рішенням т.зв. «Львівського собору», в якому не взяли участі ані один з греко-католицьких єпископів. Як виглядає з інформацій Львівського Митрополита Йосифа Сліпого, що був 18 років в'язнем комуністичної влади за вірність Апостольській Столиці і християнським традиціям своїх батьків, заплатило стражданнями у в'язницях і навіть власним життям «десять греко-католицьких єпископів, 1,400 священників, 800 сестер-монахинь, та 10,000 вірних» (з проповіді кардинала Йосифа Сліпого з 1980 року «Наша Церква зростає»).

Безнастанні переслідування і багаторазові спроби ліквідації Греко-Католицької Церкви виникають з того, що не московський патріарх, який цілком залежно від советської влади та Кремля, є найвищим зверхником, а безпосередньо Папа Римський, незалежний від світської влади.

Постійний натиск уряду російської монархії зовсім асимілювати український нарід відбивався особливо на українському церковному полі. За повної ліквідації Росією незалежності України по зруйнуванні Запорізької Січі царем Петром I, та повної ліквідації Запорізької Січі царицею Катериною II, остання, використавши ненависть між православними й уніятами та вживши примусу і нелюдських репресій, «навернула» на православ'я 9.300 парафій, 150 монастирів, півтора мільйона вірних, що їх усіх до розподілу Польщі було 3.8 міл. З другого боку, велика частина уніятів (українців), які жили в «Речі Посполитій», а потім в Австро-Угорській монархії, поступово латинізувалися і польонізувалися. Особливо це посилювалось після Синоду, скликаного в 1720 році в Замості (Польща), який дуже вплинув на дальшу офіційну латиніза-

цію східнього обряду і відходу від візантійсько-руських церковних традицій. Знаменним є факт, що руські єпископи, не зважаючи на вплив Папи, не мали вступу до Сенату, куди входили латинські єпископи. Вийнятком тут була участь в Австро-угорському сенаті 1790 року митрополита київського Т. Рустоцького.

Церковна православна унія з Римом, складена в 1596 році через руських православних єпископів Кирила Терлецького, Адама Потія і кат. Бернарда Мацієвського, стала початком культурного розвитку в цілому католицькому світі. Вона сприяла також вивільненню русинів з-під духовного впливу московської православної Церкви, зв'язавши їх сильніше з польсько-литовською державою.

Унія з Римом, започаткована в 1596 році, знайшла відповідну оцінку і зрозуміння щойно через 367 років, коли Папа Іван XXIII під час нарад II Ватиканського Собору, як потім і Папа Іван Павло II, сказав до українського представництва, яке прибуло з Філадельфії, між іншим, такі слова: «Українська Уніятська Церква має відіграти важну і видатну роль».

Заки, однак, світ почув і зрозумів слова Папи — слов'янина Івана Павла II, зобов'язуючі для всіх християн в Україні, Польщі та всій Європі, духовники і вірні Української Греко-Католицької Церкви протягом більше як три з половиною сторіччя зносили на собі переслідування і страждання, зв'язані з унією Української Католицької Церкви з Римом.

Наслідки Унії з Римом виявилися помітними для русинів-українців і їх можна відчутися й сьогодні. Унія стала причиною наявного сьогодні розбиття колись єдиної перед XVII століттям Православної Церкви; поділила українців на уніятів та їх противників (неуніятів). Пристрасна полеміка між уніятами та неуніятами, яка розгорілася після «Берестейської унії», не закінчилася на суперечках, але довела до насильств, а навіть злочинства. Українським уніятам довелося оплакувати мучеників своєї Церкви від св. Йосафата Кунцевича починаючи, а на жертвах советських концтаборів кінчаючи. Уніяти не могли спинити ні чимраз сильнішої русифікації у царській Росії, ані польонізації у Східній Галичині. Ще з розподілу Польщі зпольонізувалася майже вся українська аристократія, поміщики, а також більшість вищої ієрархії Греко-Католицької Церкви.

Сином такого спольонізованого руського міщанського роду був онук Олексі Фредри, архієпископ Андрей Шептицький (1865-1944), якого годиться назвати найвидатнішим провідником України у XX столітті. Архієпископ А. Шептицький, довголітній львівський митрополит Греко-Католицької Церкви (в роках 1901-1944), є од-

ним із передових воскресителів, захисників і практичних реалізаторів правильного розуміння унійної ідеї, опертої на «Берестейській унії». Він підкреслював, що злука з Римським престолом є для нашої Церкви конечна і корисна, але старався зберегти власний церковний обряд, старослов'янську мову в літургії, ритуал і обрядові церемонії Візантійсько-Рутенської Церкви.

Митрополит А. Шептицький уже в перших роках своєї активної праці на церковному полі підніс Українську Греко-Католицьку Церкву до вершин, закладав нові душпастирства у Східній Галичині, інспірував і підтримував українські благодійні, культурні й суспільні організації. Він був членом Верховної Ради Віденського парламенту, де мав змогу висловлювати свої бажання і підтримував ідею політично незалежної української держави. З цими ідеями про незалежну Україну були пов'язані також ідеї місії Греко-Католицької Церкви на Центральні українські землі. Ціллю його було відбудувати зліквідовану царським урядом ієрархію української церкви, відновити її та розбудувати. В цьому на випадок війни (1908 р.) мали йому допомогти уповноваження від папи Пія X відносно Центральних українських земель, які підлягали російській імперії. Однак зайняття Східної Галичини Росією в перших місяцях війни тимчасово перекреслило ці плани і завдало Греко-Католицькій Церкві тяжкий удар. Рівночасно із зайняттям Галичини російською армією, російський митрополит Євлогій у своїх посланнях закликав унійців повернутися до російського православ'я, а в роках 1914-1915 Митрополита А. Шептицького вивезено в Росію.

Ідея Митрополита Шептицького про незалежну українську державу побільшила в тодішній Східній Галичині антипольські настрої серед політично свідомих вірних Церкви і серед греко-католицького духовенства. Митрополит А. Шептицький до кінця існування Австро-Угорської монархії домагався у Віденському парламенті потвердження автономії для українців у Східній Галичині, на території між Сяном і Збручем, де 75% населення було українське. Після розпаду Габзбурської монархії Митрополит Шептицький став членом т.зв. Народної Ради, яка проголосила незалежну (побіч Української Народної Республіки в Києві) — Західньо-Українську Народню Республіку, яка проіснувала до літа 1919 р. У червні цього року Рада Амбасадорів Антанти погодилася на тимчасову окупацію Східної Галичини Польщею, зобов'язуючи польський уряд визнати автономні права Галичини і дати українцям можливість створити у Львові український університет. Однак Польща не дотримала цих міжнародніх зобов'язань. Побіч цього, у вересні 1919 р. прийшло до перемир'я між головою

польської держави Йосифом Пілсудським і Симоном Петлюрою, головою Української держави, знищеної Денікіним. Договір Пілсудського поширено в Галичині щойно у квітні 1920 р. Тоді укладено політичний договір між поляками й українцями, який гарантував права для політичної української меншости в межах польської держави. Польща зобов'язалася, між іншим, не укладати ніяких угод з іншими державами, які були б шкідливі для українців.

Уже в травні 1920 року відбувся спільний наступ військ Пілсудського й Петлюри проти советської армії. Після перших невдач у боях зі советською армією і відступу спільних армій з Києва 12-го жовтня 1920 р., Польща і Советський Союз уклали перемир'я в Ризі, в наслідок чого війська дотеперішнього союзника Польщі Симона Петлюри були інтерновані на території Польщі, а Петлюра переїхав до Парижу (1924 р.), де пізніше він згинув з рук московського терориста.

Всі ці факти довели до загострення польсько-українських відносин. Це potwierджують самі польські історики, як, між іншим, Мирослава Папежинська-Турек, яка висловилася про політику новопосталої Польщі такими словами: «... що різні політичні партії прагнули тільки до зміцнення своєї держави через злиття українських земель з польськими і різними засобами дбали про асиміляцію українського населення Польщі». Натомість українські політичні діячі, які організувалися в основному у Львові (який, почавши від зайняття Львова польським князем Казимиром Великим у половині XIV ст., був щораз важливішим осередком наукового і культурного життя поляків, однак не переставав бути також центром культурного і літературного, наукового і політичного життя українців), домагалися, щоб їм повернути щораз більше обмежувані польською владою права, які вони мали ще з часів Австро-Угорської монархії, а також домагалися від польського уряду, покликаючись на рішення Ради Амбасадорів, автономних прав для Східньої Галичини.

Після зради українців польським урядом у Ризі, Митрополитові А. Шептицькому, який перебував від січня 1919 р. в домашньому арешті у Львові, влітку 1921 року вдалося виїхати до Риму. На особистій аудієнції у папи Бенедикта XV він з'ясував ситуацію українців у Галичині, просив про нові директиви для української Греко-Католицької Церкви і обстоював права українського народу на незалежність і самостійність. Звертався він, між іншим, до представників Антанти у справі Західньо-Української Народньої Республіки, аби не включати Східньої Галичини до Польщі. Всюди де лише було можливим Митрополит шукав підтримки для української справи, але основною його ціллю було релігійне об'єд-

нання українського народу, збереження його політичної свідомості і традицій предків. Реалізувати його мету мала унійна місія на Сході. Римський престіл акцентував місійну діяльність Церкви й поширення унії на Схід. Поширення і віднова унії з Римом не були в інтересі польської влади і будили в неї всякі підозріння, але і для урядового російського православ'я й Росії були також «сіллю в оці».

Коли клопотання Митрополита Шептицького в Римі про незалежність для українців не мали успіху, він повернувся до Львова і мусів завірити польському урядові про свою політичну лояльність. Всебічний і динамічний розвиток Української Греко-Католицької Церкви у міжвоєнному часі цілком пов'язано з постаттю Митрополита Шептицького. На взір латинських католицьких установ, він закладав також товариства релігійного характеру для української інтелігенції і молоді, як, наприклад, Український Католицький Союз (УКС) з органом «Мета», що видавався у Львові.

Шептицький прагнув до відновлення і духового зміцнення Української Греко-Католицької Церкви. Він бажав зробити з тієї Церкви сильну інтелектуально й морально інституцію, яка могла б бути підтримкою для цілого українського народу і могла б бути настільки активна й морально сильна, щоб поборювати всякі негативні, незгідні з християнськими засадами течії. Можна подати багато прикладів з діяльності Митрополита, які свідчать про його старання, щоб Греко-Католицька Церква залишилася цитаделлю християнських цінностей, не піддавалася жодним негативним впливам, а собою протистояла безкомпромісовим натискам польської влади щодо асиміляції української меншини (5.5 мільйонів з усього населення Польщі). Цю меншину, яка жила на власній українській території, часто з метою польонізації обманювали різними гаслами, які не мали жадної перспективи, як, наприклад, діяльність на Волині Генрика Юзефського й «асиміляція панствова», або задурювали пропозиціями, а радше обітницями, начальника Східного відділу в міністерстві закордонних справ Тадеуша Голуфки. Як читаємо в монографії Іво Версклера (стор. 221): «... беручи до уваги справу цілості, ... Голуфко активно діяв з ціллю державної асиміляції, яка, всупереч усталених поглядів, на практиці майже не відрізняється від асиміляції національної, і тому натрапила на завзятий опір провідників національних меншостей».

Існує багато документів, які засвідчують, що діяльність Митрополита Шептицького у відновленій Греко-Католицькій Церкві була згідна з християнськими засадами від самого початку до кінця його душпастирської, харитативної і культурної праці. Вже в

1901 році, здаючи собі справу з релігійної байдужості та проявів атеїзму серед частини української інтелігенції, Митрополит Шептицький написав пастирського листа до мирян, в якому говорив про суть і значення християнської віри в добу матеріалізму і наплагаючих впливів большевизму з Москви і Петербургу. В 1908 році Митрополит Шептицький, ризикуючи зірванням відносин з активістами українського народнього руху, засудив убивство українським студентом намісника Галичини графа Андрія Потоцького. З другого боку, Митрополит морально підтримував українських діячів, коли вони ставили слушні на його думку вимоги, домагаючись прав для розвитку українського початкового і середнього шкільництва, як також домагався заснування українського університету у Львові. За це українці боролися ще за часів існування Австро-Угорської монархії, а потім у відродженій Польщі, де їхні права, порівняльно з часами з перед 1918 року, були в багатьох ділянках, а особливо у ділянці шкільництва, дуже обмежені.

В політичній проблематиці Митрополит старався займати становище понадпартійне, хоч найбільше симпатизував з українським національно-демократичним об'єднанням (УНДО), яке заступало помірковану течію в українському русі, а позатим сприяв відродженню християнського демократичного руху в різних організаційних формах. Того типу організацією був Український Католицький Союз (УКС), заснований 1931 р. Цей Союз не уважався партією, а співпрацював з іншими українськими організаціями в дусі християнських принципів.

В 1930 р. Митрополит Шептицький протестував проти пацифікації наших селян польською поліцією та армією і проти арештів українських національних діячів, включно з трьома українськими депутатами до польського сойму. Митрополит мав близьке відношення до партії УНДО, яка рішуче поборювала штрайки й протести українських робітників та селян, висилаючи в часи поліційного терору й пацифікації українських сіл декларацію льояльності до міністра внутрішніх справ Польщі. З другого боку, коли радикальні політичні провідники українських націоналістів почали терористичну діяльність, здійснюючи напади й замаху на життя, в тому числі і на польського міністра Броніслава Перацького, Митрополит, ідучи за християнськими засадами, засудив цей терор, як методу політичної боротьби. Іншими важливими виступами Митрополита Шептицького в 30-их роках були: протест проти зруйнування православних українських церков на Холмщині (біля 130), виступ в обороні незалежності створеної тоді Закарпатської України. По укладенню угоди Рібентропа з Молотовим,

Митрополит закликав українців бути невідчуженими до польсько-німецьких відносин, що було рівнозначним з несхваленням організації антипольських повстань.

На підставі договору Рібентропа з Молотовим, Червона армія вступила 17-го вересня 1939 р. до Східньої Галичини і прилучила ці землі до Советського Союзу. Супроти греко-католиків, римокатоликів, а також вірмен, советський уряд застосував репресії.

Сконфісовано все добро і надбання Греко-Католицької Церкви, знищено багато реліквій святих, пам'ятників церковного мистецтва, документів і цінних пам'яток. Зліквідовано греко-католицькі видавництва і друкарні, а також всі організації християнського і харитативного характеру. Церкви і монастирі позамикали, обернувши пізніше на магазини, а ченців, черниць та священиків розігнали. Вже восени 1939 року почалося масове примусове виселення населення греко-католицького віровизнання на Сибір і в Казахстан. Число виселених у самій Львівській дієцезії становило біля 200.000 людей, а в цілій Галичині — біля півмільйона. За 20 місяців советської влади в Галичині вбито 34 греко-католицьких священиків, а 41 виселено насильно. Акція переслідування Греко-Католицької Церкви вже в 1941 році, запланована москалями, мала на меті повне її знищення. Плани ці було перекреслено 22-го червня 1941 р. коли німці й румуни розпочали війну з Советським Союзом.

30-го червня 1941 року, після проголошення у Львові відновлення Самостійної України, про що сповістила львівська радіостанція (без дозволу й відома німців), Митрополит Шептицький наступного дня — 1-го липня 1941 року — видав Пастирський лист, вітаючи Самостійну Українську Державу. . . Внедовзі виявилось, що ті, які голосили «Бог з нами», — гітлерівські «визволителі» з-під сталінізму, — програмово і практично поборювали християнство і не мали нічого спільного з християнською етикою та обороною її вартостей. Тим більше не були вони ніяк зацікавлені в підтримці або й толеранції незалежних прагнень українського народу. Ук-раїнську Національну Раду, що діяла як тимчасовий парламент, німці розв'язали, а сформований 6-го липня 1941 року уряд Ярослава Стецька та багатьох діячів ОУН на чолі зі Степаном Бандерою арештували по 5-тьох днях, 11-го липня 1941 року.

Митрополит Шептицький, збагнувши дійсні наміри гітлерівців, виступив проти гітлерівського фашизму як суспільно-політичної державної системи, відверто засуджував злочини народовбивства, домагався утримуватись від цих злочинів і часто-густо сам допомагав переслідуваним людям в міру своїх спроможностей. У груд-

ні того самого 1941 р. Митрополит засудив гітлерівську владу, окресливши її як незгідну з християнськими ідеями. В березні 1942 року у своєму Пастирському листі до духовенства та вірних засудив усіх, хто брав участь у вбивствах жидів, поляків та усіх інших.

У своєму першому листі до Папи із серпня 1942 року визнає він свою велику помилку в першій оцінці «визволителів» (німців) з-під сталінського большевизму. Митрополит визнає фашизм, як «систему неправди, шахрайства, грабежу — просто карикатурою всяких понять про цивілізацію і державний лад. Ця егоїстична система, допровадивши до абсурду оскаженілий національний шовінізм, з ненавистю до всього, що чесне й гарне, є чимось таким незвичайним, що першим враженням, яке викликає страхіття, є лише остовпіння. До чого ця система доведе німецький нарід? Тільки до дегенерації, якої ще історія ніколи не знала».

В цьому листі до Папи Митрополитт повідомляв про вбивства переважно жидів: «... щонайменше, вже від року немає дня, в якому не було б огидних злочинів, убивств, грабежу, крадіжу, конфіскацій та примусу. Першими жертвами є жиди. Число жидів замордованих у нашій малій країні переступило 200.000. ... У пастирських листах, очевидно конфіскованих, я протестував проти народовбивства; зате ще вдалося 4 або 5 разів відчитати їх зібраному духовенству. Я проголосив, що вбивство людини карається виключенням з Церкви. Я протестував також у листі до Гімлера і намагався остерегти молодих перед записом до поліції, де вони зможуть здеморалізуватися. ...».

Крім протестів проти гітлерівських вбивств, висланих до німецького уряду (в цьому часі Ватикан замовк), Шептицький врятував від загибелі сотні жидів, переховуючи їх у монастирях та будівлях греко-католицької Львівської митрополії, при катедрі св. Юра. Врятовані жиди на цю пам'ятку посадили в Єрусалимі «дерево вдячності Митрополитові Шептицькому».

В пастирському листі з листопада 1942 р. під заголовком «Не вбивай!» Митрополит Шептицький писав, між іншим: «Дивним оправданням обманюють себе ті, які вважають, що політичне вбивство не є гріхом. Немов би політика мала звільнити людину від обов'язку перестороги Божого права та виправдувати нікчемні вчинки, суперечні з натурою людини. Так не є. Християнин зобов'язаний поступати за законом Божим не лише в приватному, але також у політичному та суспільному житті. Людина, яка проливає невинну кров свого ворога, політичного противника, є таким самим вбивником, як цей, який вбиває з метою грабежі. В цій самій мірі він заслуговує на Божу кару і прокляття Церкви. ...».

Цей лист, подібно, як і наступний зі серпня 1943 р. під заголовком «Мир, о, Боже!», який закликає до замирення польсько-української боротьби, прихильно прийняло польське підпілля. Редакція «Правди», органу Фронту Відродження Польщі, передруковуючи лист Митрополита Шептицького в перекладі на польську мову, у вступі від редакції писала «... Лист цей був оголошений 14-го серпня 1943 р., безпосередньо після розпаду різанани поляків на території Львівської Митрополії».

Голос Митрополита характерний тим, що не обмежується лише осудом убивств і беззаконня, але закликає українців до оборони житла і майна людей, загрожених терором. З огляду на важливість змісту, подаємо текст листа в цілості в найвірнішому перекладі».

Шептицький не крив свого критичного становища супроти східної політики польської влади. Він був одночасно одним з найвидатніших інспіраторів польсько-українських договорів. До останньої хвилини свого життя він закликав відділи Української Повстанчої Армії до припинення боротьби, тим більше драматичної, що провадилася на три фронти. Насамперед були це змагання проти гітлерівців і большевиків, а потім — проти поляків на східних землях. Командири УПА плянували позбутися з цих теренів польських осадників як наслідок безкомпромісової політики польського підпілля, яке бажало за всяку ціну боронити східні кордони Польщі, намічені в Ризі, не на користь українців.

Окремою проблемою є питання, наскільки виснаженому ревматичною хворобою і прикутому до інвалідського візка 80-літньому Митрополитові вдалося переконати роздратованих націоналістичних політиків.

Одне не підлягає сумнівам, а саме факт, що основною ціллю Митрополита була віднова Греко-Католицької Церкви з думкою, щоб поширити унію на цілу Русь-Україну, включно з утворенням (подібно, як за часів православної Київської Митрополії в XVII столітті) незалежного від московського патріяхату греко-католицького патріархату Галицько-Волинського і всієї Руси-України. Наставлений нести місію на цілу Східню Україну, Митрополит Шептицький не занедбував ні одної нагоди, яка давала б хоч крихітку на відродження Греко-Католицької Церкви за Збручем. В 1942 р. єпископ Йосиф Сліпий реактивував греко-католицькі парафії в Києві. Єпископ Чарнецький з подібною місією працював на Поліссі і Волині.

Тому, що найвищою інституцією, яка боронить інтереси кожного народу є й досі своя Самостійна Держава, Шептицький попірав

відкрито і послідовно стремління свого народу до незалежності, бо духово сильна Церква була запорукою сили і гідності даного народу. Тому так багато пастирських листів присвячував Митрополит християнській етиці й культурі, які мали стати ланкою, що лучить із західною цивілізацією; підкреслював він роль унії і Церкви в житті кожної одиниці та групи, а перш за все у цивілізованому розвитку власного народу, який стоїть на порозі другого тисячоліття хрещення Руси-України.

Митрополит Шептицький аж надто здавав собі справу з того, яку велику роль має сповняти Церква в процесі об'єднання українців до боротьби за свої права та вирішення своєї долі «на нашій не своїй землі», як казав пророк і провісник Самостійної України Тарас Шевченко. Живучи у таких важких часах, Митрополит Шептицький міг переконатися не раз, що Церква в Україні роздerta, як тіло Христа. Буде вона беззахисна супроти всяких впливів зі зовні доти, доки не перестане бути плечем урядової адміністрації, як православна російська Церква. Шептицький прагнув створити самостійну Церкву, незалежну від московського патріархату, а саме від Кремля. З'єднана і незалежна від Москви Українська Церква, пов'язана з Римом, служитиме активному розвитку та зміцненню культури й християнської етики, а також даватиме українцям рівні шанси в цивілізованому житті народів Європи. Саме тому, що Церква на Україні, зв'язана унією з Римом, була єдиною інституцією, яка не підлягала контролі спочатку російського царату, а потім кремлівського більшовизму, не терпів її ні Петро I, ні Сталін, ані його наступники. Найменші прагнення українців до автономії, а тим більше до незалежності своєї держави, раз-у-раз викривалися і криваво поборювалися Московщиною, відколи Росія увійшла по спині України на західні ринки та політично-міжнародну арену. Не випадково гетьман Іван Мазепа, який хотів виправити тактичну помилку Богдана Хмельницького, перейшов на бік шведського короля Карла XII, щоб визволити Україну з-під панування царів, дістав від Петра I тавро «зрадника» і до сьогодні залишився в тлумаченні москалів «зрадником» не царя, а «цілого українського народу», як інформують всі підручники та енциклопедії, видані советами.

Наведу фрагменти документів, які свідчать, що політика щодо уніятів та України володарів царської імперії, перетвореної по 1917 році в російську советську імперію, уже більше як 300 літ, тобто від часу поступового підпорядкування собі України, не підлягає жодним змінам.

Петро I, дізнавшись про «зраду» гетьмана Мазепи 1709 р., видав спеціальний універсал до «вірних наших підданих малоросійсько-

го народу, духовних і світських, а особливо до генеральної старшини Запорізького війська, полковників, сотників, курінних, отаманів і цілого козацького війська». За переконанням царя, Мазепа «перейшов» на бік ворога — королддя шведського — згідно з угодою між ним і Лещинським, «... щоб поневолити малоруську землю, віддати її під польське панування, а церкви і монастирі православні передати уніятam. . . Пишемо вам це тому, щоб всі ми не сприяли зраді колишнього гетьмана і станули при російській армії проти спільного нашого ворога, і для викорінення всякого зла. . . з'їхалися до Глухова з наміром вибрати, за правними законами, вільним голосуванням нового гетьмана, що є необхідним для рятунку цілої Малоросії».

Думаючи рятувати Україну, а не Росію, Мазепа не мав сумнівів щодо плянів Петра I відносно України, коли пояснював своїм воякам мотиви переходу на бік шведів і писав в листі до полковника Івана Скоропадського: «Вже від багатьох років ворожа нам московська влада прагнула викорінити наші останні стремління до вільности, тепер вона його реалізує, видко це ясно з загарбання без жодних причин малоросійських міст, виселювання з цих міст наших людей, до краю зубожілих і поневолених, і займання цих міст російським військом. . . (Цар) хотів взяти цілий наш нарід у неволю: гетьмана, старшину, полковників і все Запорізьке військо; назву цього війська затерти зі сторінок історії; козаків перемінити в драгунів і військовиків; народ поневолити назавжди».

Одначе за переконанням Советів, зрадником і ворогом українського народу лишається по сьогодні не Петро I, а Мазепа, який проникливим оком розпізнав пляни засновника Петербургу-Ленінграду, що його обожнював у своїх творах Пушкін, а критикував Міцкевіч, а ненавидів Шевченко, який дивлячись на напис на пам'ятнику, побудованому цареві Петрові I на бажання цариці Катерини II, написав:

От собі й читаю,
Що на скелі наковано:
«Первому Вторая»
Таке диво наставила.
Тепер же я знаю:
Се той Первий, що розпинав
Нашу Україну,
А Вторая доконала
Вдову — сиротину.
Кати, кати, людоїди!

Ці історично-літературні вислови не є випадковими.

Петро І і Сталін мали однакову ідею супроти України, яку хотіли цілковито поневолити і підпорядкувати собі. Різниця лише в методах виконання своїх намірів. Петро І, руйнуючи Запорізьку Січ, а вільних козаків запрягаючи до будови Петербургу, нищив залишки української автономії. Також Сталін, натрапивши на великий опір українських селян, що завзято боронилися перед колективізацією, яка була далеко тяжчою від царської панщини, і коли побачив, що не зможе інакше доконати свого, створив штучний голод в Україні в роках 1932-1933, в наслідок якого згинulo понад 7 мільйонів українців. Про відношення сталінського режиму до української інтелігенції говорить антологія української поезії «Розстріляне відродження» та період т.зв. «Єжовщини» (від прізвища шефа НКВД Єжова), відколи почався занепад української культури. Вистачить подати, що українських літераторів у 1930 році, яких було 259, у 1939 році було лише 36. Коли советська влада терором досягла своєї мети, відтоді почався чимраз сильніший процес русифікації України, який триває по сьогоднішній день. Бож це Хрущов у 1939 році заявив: «В протиставленні до бажань німців, які хотіли відлучити Україну від Советського Союзу, треба посилити боротьбу з націоналізмом та запровадити навчання російської мови в школах усіх ступенів». Пригадаймо, що безпосередньою причиною Емського царського указу з 1876 р., який суворо забороняв друкувати книжки українською мовою і мав юридичну силу практично до революції, був переклад Святого Письма на українську мову. За твердженням і переконанням царської верхівки, це могло довести зразу до культурного, а потім і до політичного відлучення України від Росії.

(Закінчення буде)

Поезія

Тарас ШЕВЧЕНКО

НЕОФІТИ

«Неофіти» — це перша поема, яку написав Тарас Шевченко після повороту із заслання. Вона — це образ і віддзеркалення терпіння за правду і волю, як і незламності в усіх тих, що їх ні неволя, ані інші насилля не примусили зректися своїх думок, переконань і змагання за їх здійснення. «Неофіти» — це, як пише д-р Василь Сімович в «Кобзарі» за редакцією д-ра Ярослава Рудницького, образок страждань перших християн за свою віру, що, — додаючи від себе, — посередньо віддзеркалює подібні страждання християн і українців-патріотів в Україні під час багатьох періодів християнської України, тисячоліття якої відзначаємо з особливою увагою сьогодні.

Редакція «В.Ш.»

Ось що каже Господь: допильновуйте
суду й чиніть справедливість, спасення бо
моє недалеко, й милість моя відслониться.

*Ісаїя, глава LVI., стор. I.*Возлюбленнику Муз і Грацій!¹

Ждучи тебе, я тихо плачу

І думу скорбную мою

Твоїй душі передаю.

Привітай же благодуще²

Мою сиротину,

Наш великий чудотворче,

Мій друже єдиний!

Привітаєш: убогая,

Сірая³, з тобоюПерепливе вона Лету⁴,

І огнем-сльозою

Упаде колись на землю,

І притчею стане

Розпинателям народнім,

Грядущим⁵ тиранам.

ПРОЛОГ⁶

Давно вже я сижу в неволі⁷,
Неначе злодій в заперті,
На шлях дивлюся та на поле,
Та на ворону на хресті
На кладовищі, — більш нічого
З тюрми не видно; слава Богу
Й за те, що бачу! Ще живуть,
І Богу моляться, і мруть
Хрищені люде.

Хрест високий
На кладовищі, трохи збоку,
Златомальований стоїть.
(Не вбогий, мабуть, хтось лежить! . .)
І намальовано: розп'ятий
За нас Син Божий на хресті.
Спасибі сиротам багатим,
Що хрест поставили. А я —
Такая доленька моя! —
Сижу собі та все дивлюся
На хрест високий із тюрми. . .
Дивлюсь, дивлюся, помолюся,
І горе, горенько моє,
Мов нагодована дитина,
Затихне трохи, і тюрма
Неначе ширшає; співає
І плаче серце, оживає,
І в Тебе, Боже, і в святих
Та праведних Твоїх питає:
Що Він зробив їм, той святий,
Той Назорей⁸, той Син єдиний
Богом ізбранної Марії,
Що Він зробив їм? І за що
Його святого мордували,
Во узи⁹ кували,
І главу Його чесную
Терном увінчали,
І вивели з злодіями¹⁰

На Голгофу-гору,
І повісили між ними?
За що? — Не говорить
Ні сам сивий Верхотворець¹¹,
Ні Його святії
Помошники, поборники¹²,
Кастрати¹³ німії.
Чи не за те, що й ми тепер
(Сам себе питаю)
Отакими злодіями
Тюрми начиняєм,
Як і Син оцей Марії?
Ми не розпинаєм,
Як ті люті фарисеї,
На хресті живого
Праведного чоловіка;
Ми молимося Богу,
І на храмах його чесний
Хрест златокований
Поставили, та й молимося,
Та б'ємо поклони.
А то були фараони¹⁴,
Кесарі, то погань¹⁵,
Погань лютая, без Бога,
Сказано — дракони¹⁶!
А Назорей милосердий
Назвав їх братами, —
За те й повісили Його,
Неначе злодія. . .

Не знаю,
Для чого, справді, ми читаєм
Святу заповідь Його
Чесну кров Його п'ємо¹⁷,
Мов у шинкарки меду чарку. . .
О, суєслови! На жидах? . .
Не на жидах, — на нас лукавих,
На дітях наших препоганих
Свята кров Його! . . Кати!
Собаки без очей, скажені, —
Ви і не бачите! Земні
Б'єте поклони, за хрести
Ховаєтесь од сатани,

І просите зтиха
Супостатам християнам¹⁸
То чуми, то лиха,
То всякого безголов'я —
А все по закону...
А, бодай вас!
Та цур же вам,
Новим фараонам
І кесарям людодім¹⁹!
Перелечу во время оно,
Як той мерзений Рим з Нероном²⁰
В паскудних оргіях²¹ конав,
А новий день із тьми-недолі
На Колізей і Капітолій²²
Уже світив, уже сіяв.
Уже огненні язики²³
Із краю в край, по всій землі
Святеє слово пронесли, —

Благословенная в женах
Святая, праведная Мати
Святого Сина на землі!
Не дай в неволі пропадати,
Летучі літа марно тратить,
Скорблящих²⁴ радосте! Пошли,
Пошли мені святеє слово,
Святої правди голос новий,
І слово розумом святим
І оживи, і просвіти!
І розкажу я людям горе,
Як тая мати ріки — море
Сльози кровавої²⁵ лила,
Так як і Ти, і прийняла
І никли гордії владики²⁶
Перед святим його хрестом.

Перенесись во время оно,
Душе моя, і стоном-дзвоном,
І трубним гласом возгреми
Із мурів темної тюрми!

В живу ю душу світ незримий

Твого розп'ятого Сина.
Ти, мати Бога на землі,
Ти сльози матері до краю,
До каплі вилила. Ридаю,
Молю, ридаючи: пошли,
Подай душі убогій силу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило
І на Україні понеслось,
І на Україні свяtilось
Те слово — Божєє кадило,
Кадило істини²⁷! Амінь.

I

Не в нашім краї, Богу милім,
Не за гетьманів і царів²⁸,
А в римській ідолській²⁹ землі
Це беззаконіє творилось
Либонь за Деція-царя³⁰,
Чи за Нерона-сподаря, —
Сказать запевне не зумію:
Нехай за Нерона!

Росії

Тоді й на світі не було,
Як у Італії росло
Мале дівча, і красою,
Святою, чистою красою,
Як тая лілія, цвіло.
Дивилася на неї мати
І молоділа, і дівчаті
Людей шукала, і найшла:
Та, помолившись Гіменею³¹
В своїм веселім гінекею³²,
В чужий веселий одвела³³.
Незабаром зробилась мати
Із доброї тії дівчати:
Дитину-сина привела.
Молилася своїм пенатам³⁴
І в Капітолій принесла

Немалі жертви! . . Ублагала
Капітолійський той синклит³⁵,
Щоб первенця її вітали
Святії ідоли³⁶. Горить
І день і ніч перед пенатом
Святий огонь. Радіє мати.
В Алкида³⁷ син її росте.
Росте. . . лицяються гетери³⁸,
І перед образом Венери³⁹
Горить кадило золоте.

II

Тоді вже сходилa зоря
Над Вифлеємом: правди слово,
Святої правди і любови,
Зоря всесвітня зійшла,
І мир і радість принесла
На землю людям. Фарисеї
І вся мерзенна Іудея
Заворушилась, заревла,
Неначе гадина в болоті,
І сина Божія во плоті
На тій Голгофі розп'яла
Межи злодіями. І спали,
Упившись кровію, кати,
Твоею кровію! А Ти
Возстав от гроба! Слово встало,
І слово правди понесли
По всій невольничій землі
Твої апостоли святії.

III

Тоді ж ото її Алкид,
Та ще гетери молодії,
Та козлоногий п'яний дід⁴⁰
Над самим Апієвим шляхом⁴¹
У гаї гарно роздяглись,
Та ще гарніше попились,

Та й поклонялися Пріяпу⁴².
Аж гульк! — іде святий Петро,
Та, йдучи в Рим благовістити⁴³,
Зайшов у гай води напитись
І одпочити. — «Благо вам!»
Сказав апостол утомлений,
І оргію благословив.
І тихим, добрим, кротким⁴⁴ словом
Благовістив ім слово нове:
Любов, і правду, і добро,
Добро найкраще на світі —
То братолюбіє. І ситий,
І п'яний й голий Фавн отой,
І син Алкид твій, і гетери —
Всі, всі упали до землі
Перед Петром, і повели
До себе в терми⁴⁵ на вечерю,
Того апостола. . .

(Продовження буде)

Пояснення до слів

1. Про Музи, гл. «Царі», стор. 269, пом. 1; Грації були в римлян богині краси (Щепкіна любила Музи, бо він грав у театрі, і Грації, бо він був дуже гарний актор — «чудотворцем» зве його Шевченко).

2. Доброю душею, від душі.

3. Сірая, моск. слово — сирота.

4. Давні греки вірили, що душа, вийшовши з тіла (вона звалася в них тінь) ішла в підземелля, на другий світ, але по дорозі на той світ, у підземеллі були річки, які вона мусіла переходити, перепливати. Ось одна така річка була Лета (хто з неї води напився, забував про все, що витерпів на землі). Тут це місце ось що значить: дума перепливе на другий (иньчий) світ, дістанеться між иньчих людей, і колись упаде на землю й т.д.

5. Майбутнім, тим, що настануть, що прийдуть; притчею — за науку, гл. стор. 198, пом. 6; тиран — жорстокий володар, самовладець.

6. Вступ, увід.

7. Хоч у Нижньому Новгороді не було ще волі Шевченкові — його примусом продержали там місяців шість, від 20 вересня 1857 р. до 1 березня 1858 р., бо не прихилили папери й поета мало не відослали до Уральська (стор. XIX) — то під цією неволею не розуміє він цього міста, а загалом неволю з тюрмою.

8. Назорей — Христос (із Назарета); Назореї — християни.

9. Узи — те чим в'яжуть, пута, кайдани; главу — голову.
10. Злодій — у ширшому розумінню: той, що зле діє, злочинець (не той, що краде); мордувати — мучити.
11. Бога завжди малюють старим дідом зі сивою бородою.
12. Поборники — борці, що борються за Бога, не ті, що побороють Його.
13. Кастрат — лат. слово, по нашому: викладений, вивалашаний, обезсилений; під ними розуміє поет усіх тих (чи церковних учених, чи попів), що не виявляли ніякої енергії (сили), щоб боротися за правду (Бога), не підносили ніякого протесту проти несправедливості (німії), а тільки те робили, що молилися та терпили.
14. Фараони — королі; кесарі — римські цісарі.
15. Погань — погани, язичники.
16. Дракон — лютий змій, про нього в казках розповідається; а так драконом звуть кожного дуже лютого, немилосердного чоловіка (від грецького законодавця Дракона, дуже жорстокого).
17. Причащаючись — отже й ніби то назверха виповнюємо ті заповіді (злегенька, не вдумуючись — отак, як прийшов до шинку, випив чарку, заплатив і пішов).
18. Супостат — ворог; просити лиха для таких же хрещених як ви, братів — не супостатів.
19. Кесарі людоеди — сучасні (московські) царі.
20. Нерон — римський цісар (54-68 після Христа); він казав для своєї вподоби спалити Рим, та як народ обурився, то він, за порадою своїх прибічників, цілу провину склав на християн, і на радість народові мучив їх. Це було перше велике переслідування християн, і через те християнські вчені виставили Нерона лютим катом. Во время оно — в той час (церк.); Рим — столиця римської держави.
21. Оргія — це був обряд у честь грецького бога Вакха з забавами та гулянками; та тоді часто люди переборщували, й оргія робилася неприборканою гульбою з пияцтвом і розпустою — так тепер і розуміють це слово.
22. Колізей — великий цирк у Римі (Colosseum); Капітолій — осередок давнього Риму, там був храм найвищого римського бога Юпітера, там сходилися на раду найвищі духовні; на Колізей і на Капітолій сховався новий день — бо християнство приносило інші забави (в цирку виступали борці-глядіатори, там же вбивали християн на очах людей), інше розуміння життя з новою вірою.
23. Огненні язики — апостоли.
24. Радосте тих, що журбу мають (скорб).
25. У збірному значенні: сліз кривавих.
26. Владики — ті, що мали тоді владу в руках.
27. Кадять — славлячи, отже кадило істини — похвала правди, слава правді.
28. Не тоді, як у нас (колись) були гетьмани і (тепер) царі.
29. Там, де ідолам поклоняються (не — в християнській землі), а в поганському краю.
30. Римський цісар Децій (249-251) теж дуже переслідував християн.

31. Гіменей — у греків (і в римлян) бог весілля, бог шлюбу.
32. Гінекей — жіночі кімнати в домі багатих греків чи римлян у старовину.
33. Перевела зі своєї хати до чужої, оддала заміж.
34. Пенати — домовики, боги домашнього, сім'євого щастя, опікуни дому й сім'ї.
35. Синклит — грецьке слово: збір, зборище найвищих духовних; як би з чим порівняти, то хіба з колишнім Синодом.
36. Идоли або телці — статуї (вироблені з дерева, чи з каменю повиковувани боги).
37. Алжид — син сили, силач; так звали колись греки свого героя-силача Геракла; в Алжида росте — набирається сили, щоб стати таким, як Геркль.
38. Гетера — грецьке слово: гуляща дівчина, повія.
39. Венера — богиня кохання (у греків: Афродита) та тілесних забаганок, розпусти; «образ» треба розуміти дослівно: те, що колись, слово «образ» визначало, щось вирізане з усіх боків, вирізьблене, статуя, бо таким образам (малюнкам) богів ні греки, ні римляни не поклонялися.
40. Козлоногий дід — це Фавн (у римлян: Сатир); божок: ізверху людина з козячими рогами, зі споду козячі ноги з ратичками; він по лісах та полях ніби то жив. На забавах у честь бога пияцтва, Бакха, все хтось перебирався на Фавна й вів перед у гулянці.
41. Апівей шлях (по-латинському: *via Appia*) — найбільший і найкращий шлях, що вів із Риму на південь Італії (його назва від: Апія, що казав цей шлях проводити).
42. Пріап — божок плодючости (людей, звірят, піль і т.д.), та ще й тілесних розкошів, полових зносин.
43. Проповідувати євангеліє, віру Христову.
44. Кротким — ласкавим (церк.).
45. Терми — це грецькі (й римські) купальні-лазні, владжені дуже розкішно; тут поет змішав грецькі терми з нашими колишніми княжими теремами, думаючи під цим словом: палати, розкішні будинки.

25 РОКІВ З ДНЯ СМЕРТИ МИХАЙЛА ОРЕСТА (ЗЕРОВА)

Михайло Орест-Зеров, пам'яті якого присвячуємо вибір його поезій із збірок «Луни літ» та «Душа і Доля», народився 27.11.1901 року в Зінькові на Полтавщині. Він — це брат Миколи Зерова, відомого історика літератури, поета і перекладача, який має за собою поважний дорібок поетичної творчості і чималу колекцію перекладницької спадщини. Серед літературних кіл в діаспорі по війні уважався він за того, що продовжував поза межами поневоленої Московію України київську школу неокласиків 20-их років. Помер він 12.3.1963 року.

Редакція «В.Ш.»

* * *

Я вернувся до тебе, отчизно моя,
І всміхаюся рідним долинам.
О як солодко пахне ласкава земля
Чебрецем і полином!

Аромати віків, дорогі, затишні,
Вони душу потіхою росять
І здається, що вістку таємну мені
Од відійшлих приносять.

Ніби предки мої в спочуванні чуткім,
Незреченної доброти повні,
Привітання мені ароматом тонким
Посилають любовні.

Просвітлілі по втомі життєвих доріг,
Закликають вони примиритись,
Перейти їх осель всюдисущих поріг
І навік прояснитись.

Щоб душа, заквітчавшись в невинні вінки,
Усміхалась завжди долинам
І задумливо пахла в наступні віки
Чебрецем і полином.

1942

* * *

Вгорнулись парки і сади
У шати млисті.
Дитя, чого шукаєш ти
В поживклім листі?

Квіток не знайдеш ти під ним,
Минули квіти,
Минає все, як легкий дим —
О тлінний світе!

Весняним кленом я буяв;
Та вгасли весни —
І цвіт побляк, мій лист опав
І не воскресне.

Я — сум, я — попіл забуття,
Я — далі млисті.
Кого шукаєш, о дитя,
В опалім листі?

1939

* * *

Прекрасні дні, в минулім потонулі!
Ще образ ваш не стерся, не поблід:
Іду в ліси, де мій залишився слід,
І знов мені шумлять дерева чулі.

Я бачу блискавичний біг козулі,
Таємну папороть і тихий глід,
Суниць я бачу ароматний плід
І п'ю блаженним слухом клич зозулі. . .

Враз барви щастя гаснуть. У півтьмі
Квадрат вікна біліє. Чорні ґрати,
В залізі двері. Тиша. Я — в тюрмі.

О духи! Я не хочу тут конати,
Я — волі син. Порвіть погубну сіль!
Я плачу, я благаю: допоможіть!

1939

* * *

Як чорний корабель, у місто ніч впливає
І чорні води йдуть, вливаються без краю
В покірні вулиці. Пливе потужне зло
І під напором хвиль у вікнах гнеться скло.

Свічею бідною горить моя молитва —
З могутнім мороком яка нерівна битва!
Лиш сонце молитов спроможне прикликать
Сліпучих ангелів непереможну рать.

О смертний часе мій! Уже недовго ждати!
Потужне зло залле свічу мою й кімнати,
Ніхто не віджене неситу пільму пріч —
За трепетним вікном клекоче грізно ніч.

1938

* * *

Не сняться навіть давні верховини:
Там солодко новим обранцям плине
І нині час, — але моє сьогодні
Провалля обступили і безодні.

Але я вірю в День Добра. До мене
Він найде стежку, владне слово скаже —
І вступить радість у буття натхнене,
Як сонце літне в храмові вітражі.

НА СОНЯШНІМ ГОДИННИКУ

Лічу я тільки соняшні години.
Коли ж негода тінь похмуру кине
На землю, замикаюсь я в собі
І жду: доконче в синьому гербі
Небес прихильних мій володар стане.
Наземний гостю! Дні твої — прочани —
Нехай всякчасно будуть в осяйній
Святині радості! Коли ж прибій
Бушуючих скорбот схиляє плечі,

Коли нема заклать, немає втечі, —
Не мучся, друже, що не можеш ти
Скарб часу, даного тобі, спасти;
Вір: сонце невидиме, тасмниче
Для вічних радостей колись покличе.

1946

НА БРАМІ КЛАДОВИЩА

Для тебе тлінням ми, о гостю, стали;
Ні написи на плитах мовчазних,
Ні намогильна зелень розбуяла,
Ні апофтегми багатомудрих книг
Тобі не скажуть, де ми є і хто ми.
А прагнеш ти спізнати невідоме,
Що ви звете убогим словом там, —
Стань, брате, написом і тлінням сам.

1946

НА ФРОНТОНІ ДОМУ

Відкіль прийшов я і куди піду,
Не знаю сам. На утлім перехресті
Доріг мого прищестя і відшестя
Я дім поставив і смиренно жду:
Все стало і незмінне поза мною
Будується незримою рукою.
Буття є таїна. І лиш одно
Відчути малості моїй дано:
У домі вічності, могутнім домі
Всякчасні будем ми і незникомі.

1948

(Закінчення буде)

Ігор КАЧУРОВСЬКИЙ

ДЕДІКАТОРІУМ

Сім присвят на книжках, подарованих Миколі й Раї Руденкам

1. На зб. *«Над світлим джерелом»*

В літературі перший крок —
Мов кепсько вивчений урок.
Але в полові все одно
І добре знайдеться зерно.

2. На зб. *«В далекій гавані»*

Ще вчора Ви були в снігах Алтаю,
А нині я ці вірші Вам читаю. . .

3. На поемі *«Село»*

Пекельно-макабричний край,
Жорстокість без кінця і краю. . .
Але Ви там зустріли Раю,
З якою навіть пекло — рай. . .

4. На кн. *«Шлях невідомого»*

Події й люди давнини
Щораз відходять далі й далі.
Ви бачили лице війни,
А я — зворотний бік медалі.

5. На кн. *«Строфіка»*

Хоч як теорію зубри,
Це творчості не допоможе,
Бо в ній не людське щось, а Боже,
І неземні — її дари. . .

6. На кн. *«Петрарка. Вибране»*

Петрарку перечитуючи знов,
Учімося писати про любов. . .

7. На зб. *«Пісня про білий парус»*

У нас обох — та сама школа,
Та сама творча колія.
Сказати тяжко: Ви чи я,
Хто автор: Ігор чи Микола. . .

Лариса МУРОВИЧ

ОБРАНЦІ ЖАР-ПТИЦІ

Над горою Цецина вогнекрила Жар-Птиця
Історичні скарби нам вартус здавен,
І тим спадком безцінним Буковина гордиться,
Бож палає він духом предків'я знамен.

До скарбів прямували зацікавлені люди,
Хоч не всім вистачало снаги — щоб дійти,
Лиш обранці, мов щит випинаючи груди,
Проти вихру ще й досі ідуть до Мети.

Крок за кроком угору... Хто ж метає каміння?
Не схитніться під щільним нагрудним щитом,
Та серця відслоняйте, як Жар-Птиці жаріння
Доторкнутися хоче гарячим пером!

Чи здається? Чи справді? Вже трясуть землетруси
Кряж Цецина й з-під надра дзвенять голоси:
«Ми Трипільці, ми Анти, ми Тиверці і Руси
Залишили вам вічний скарб сили й краси!»

Раптом зір ваш і слух ясно бачить і чує,
Хто в цю землю вілляв свій скривавлений піт
І зростив Рідне Дерево Роду не всує, —
Чесну правду внесете в обдурений світ!

Ви дійшли до верхів'я. Під небес Божих крином
Княжа тверджа стояла. Мазепинці в ній
Буйні голови склали в боротьбі з угрофіном,
Продовживши тут після Полтави двобій.

Залишилась, обранці, тільки вежа з твердині,
А Жар-Птиця, надхненниця праведних діл,
Героїчним вас духом причащає з гордині, —
Ви в насназі джерельній вертайтесь на діл.

Всі обранці Жар-Птиці заприсяжені свято
Надихнути народ у визвольний похід,
Щоб нових одчайдухів ряди знов завзято
Розбивали неволі змурований звід!

Ганна ЧЕРІНЬ

ТИМ, ЩО ГРЕБЛІ РВУТЬ

В душу, що темна й тісна,
Через тиранів наказ,
Повна наснаги весна
Може ввірватися враз.

Крига минулих століть
Скресне під натиском серць.
Проти кривих лихоліть
Правда виходить на герць.

З попелу згаслих слів
Слово воскресло нове.
Той, хто в скалі сидів,
Вирвався і греблі рве.

Марно шукаємо щит,
Щоб не попасти на щем.
Слово не вбити ножем,
Молотом не розтрощить.

Хто за тим словом пішов,
Визволить сонце з-за хмар.
А як програємо, знов
Підемо в стан яничар.

Рабства зірвавши печать,
Хвилями збуривши лютъ,
Ті, що у скелі сидять,
Греблю насильства прорвуть.

Жертвами довгих чекань
Можна здобути знання.
Хай пропаде глухомань!
Ми дочекаємось дня!

Тільки б не згаснути знов —
Краще б на попіл згорів!
Навіть Вседіви покров
Не захистить від страхів.

В змагу за волю буває
Добрих не густо нагод.
Той, хто прогає — програє,
Згинути може народ.

Знову неправо криве
Сяде на кілька століть,
І Той, що греблі рве,
Буде в скалі сидіть. . .

2.2.1984

Наука, досліді

Д-р Василь ЯЩУН

ПОХОДЖЕННЯ, РОЗВИТОК І СУЧАСНА ДОЛЯ БИЛИН РУСИ-УКРАЇНИ*

(Короткий нарис головних етапів)

Колекціонери билин¹ у Росії і в Україні у XVIII й XIX століттях виявили 45 найранніших билинних текстів із XVII й першої половини XVIII століть. Ці тексти були поширені в північних провінціях Росії — архангельській і олонецькій, в середньоросійських провінціях — ярославській, тверській, московській і володимирській, над Волгою та на півдні — в смугах над Доном і на північному Кавказі². Жодних билинних пам'яток не знайдено в Україні.

Це схиляло багатьох учених до думки, що билини — це виключно твори російського народу, що український нарід ніколи билин не мав і не брав участі в їх творінні. Такої думки були, напр., Погдин³ і Костомаров. Останній твердив, що «билини — це чисто північноросійська продукція, труд виключно великоросійської людности»⁴. Під словом «північ» Костомаров розумів не весь північний край, а територію на північ від київської держави. — Якщо навіть щось було створене на території цієї держави, — казав Костомаров, — то згодом воно було цілковито перероблене росіянами, так що з того первісного твору нічого характеристичного для Київської Русі не осталося. С.К. Шамбинаго висловлював думку, що билини, знайдені в Росії, постали в московський період, намагаючись доказати це твердження подібністю між деякими їх сюжетами і епізодами російських воєнних повістей XV-XVI століть, відбиткою в билинах історичних подій і обставин московських часів, напр., т.зв. «местничества», зображенням князя, яке нагадує особистість Івана Грозного, та схожістю між рисами побутових билин і рисами побуту московського періоду, напр., архітектурними специфічностями, оборонними спорудами тощо⁵. За визначенням Халанського, билинний епос як суцільне утворення

* Доповідь, виголошена англійською мовою на 9-ій річній конвенції Американської Асоціації Народних Культур у Пітсбурзі 28 квітня, 1979 р. На цій Конвенції автор доповіді був також головою секції «Фолклор і писемна література в Советському Союзі». Ця стаття не є дослідженням нового питання, а тільки інформативною довідкою, основаною на дотеперішніх дослідженнях фолклористів.

в Київській Русі не існував. Київські елементи були лише формальними, зовнішніми придатками до сюжетів місцевих билин, складених на Півночі в московський період. Назву «Київ» і ім'я «Володимир» введено до фабул билин штучно⁶. Однак дослідна праця П. Куліша⁷, О. Мюллера⁸, М. Драгоманова⁹, Н. П. Петрова¹⁰, Н. Дашкевича¹¹, А. Лободи¹², М. Плісецького¹³ і М. Грушевського¹⁴ над українським фолкльором виявила, що ці билини зберігають виразні сліди билинного епосу Київської Русі.

Поширення билинних сюжетів в Україні про героя-силача Ілля Муромця засвідчив Ерик Ляссота, австрійський емісар до запорожців, який бував у Києві в 1594 р. У своїх подорожніх записках він згадав про могилу Іллі Муромця¹⁵, що її він бачив у Соборі св. Софії, і, описуючи цей випадок, сказав, що бачив могилу «визначного багатиря, про якого існує багато оповідань»¹⁶. На цій основі А.М. Астахова зробила правильний висновок, що, можливо, в той час крім легенд про цього героя жили серед українського народу також і деякі билини¹⁷.

Між рукописами XVI-XVII століть, які відбивають билинні фабули, є група т.зв. «себежських» текстів про Ілля Муромця і Солов'я-Розбійника. Вони містять епізод про те, як Ілля Муромець визволив місто Себеж під час своєї подорожі до Києва. Це місто, положене коло Вітебська в Білорусії, мусіло часто захищати себе перед нападами литовців і поляків. В XVI-ому столітті текст цього епізоду був пов'язаний з билинним оповіданням, що його написав анонімний любитель билинного творення. Місто Себеж у цій билині найправдоподібніше замінило Чернігів у давніших варіантах цієї билини, складеної в Київській Русі-Україні. Отже, такий варіант (або варіанти) цієї билини існував в Україні перед XVI-им століттям.

Чимало різних довідок про професійних «співців» київського періоду також засвідчують існування епосу в Київській Русі. В *«Галицько-Волинському літописі»* під 1240 р. читаємо про такого співця Митусу. Існує також записка, що після переможного походу князів Данила і Василька проти ятвінгів «співали (для них) славетну пісню». Автор *«Слова о полку Ігоревім»* згадує про поета-співця Бояна і жаліє, що не він, Боян, оспівує Ігорів похід, а автор *Слова*, бо Боян був би вив'язався з цього завдання краще, був би оспівав цей похід у кращий, мистецький спосіб.

Про існування билинного епосу в київській період був переконаний російський фолклорист А.Н. Веселовський. На його думку, протилежну твердженню Халанського, цей епос дістався на Північ і там до нього «приєдналися місцеві північноросійські легенди

й пісні». Там він продовжав жити «в нових умовах щоденного життя й зацікавлені людей, поволі пристосовувався до цих обох життєвих аспектів, не змінюючи своєї пов'язаності з билинами київського циклу. Це була, так би мовити, рама, загальний контур, відкритий для впливу нових сюжетів фантазії»¹⁸. Значить, за словами Веселовського, утворився цикл билин Київської Русі, і лише пізніше він дістався до Росії, де привабив до себе російські билини, а не навпаки. Пізніші риси в київських билинах пояснюються наверховуваннями наступних епох. Д.С. Лихачев міркував, що билини київського циклу утворились перед 1748 р., тобто роком приєднання Новгороду до Москви, бо новгородські билини не були включені в цей цикл¹⁹. Це міркування в аспекті релятивної хронології правильне, але до нього слід додати, що цей цикл утворився значно раніше перед згаданим роком, імовірно на два-три століття.

Що героїчні билини постали в Київській Русі і багато з них мають у домонгольський період та що вони були об'єднані в київський цикл, доказують літописні записки про билинних героїв-силачів Добриню і Альошу Поповича. Ці записки оперті на вже існуючих народніх легендах про них обох, і одна із них відсилає Альошу Поповича до початку XI століття, себто до часів Володимира Великого («Ніконівський літопис» під 6508 р., 6509 р., 6512 р.²⁰).

Деякі інформації про існування билинного епосу в Київській Русі знаходимо також у джерелах чужих письменників і вчених. Наприклад, польський письменник Миколай Рей із Нагловиць у своїй праці «*Zwierzyniec*», 1562 р., говорить про київського героя «чарлатана Чурила». Про нього згадує теж Себастьян Кльонович у творі «*Worek Judaszów*», 1600 р.

У німецькій поемі ломбардського циклу про Ортніта (XIII ст.) є згадка про героя «*Ilas von Reuzzen (Reuzen)*». Там Ілля виступає під іменем Володимира, короля «*Ruzsiland*», вказано на руську національність Іллі і його близькість до «короля Русі» та згадується про міста Київської Русі — Київ, Полоцьк і Смоленськ. Це все створює сильний ґрунт для припущення, що Ілля в німецькій поемі і Ілля Муромець — це одна й та сама фігура. Героїчні діла Іллі в цій поемі схожі на діла Іллі Муромця, так що існує підстава до припущення, що цього останнього взято до поеми з билинного епосу Київської Русі. Отже, билина про Іллю Муромця, зв'язана часово з іменем князя Володимира як із епічним центром, була складена в 12 ст.²¹.

Назва «Київ» у кожній героїчній билині, назва «Чернігів» і «Дніпро» як також риси, характеристичні тільки для південних

територій Київської Русі, напр., просторі степи, величезні дуби, яких немає на півночі і т.п., вказують на те, що багато билин, особливо героїчні билини, були складені в Київській Русі-Україні. Давнє українське походження багатьох билин особливо відбите в цих історичних подіях, які служили основою сюжетів героїчного епосу, головню бої з кочовиками (печенігами, половцями, татарами, які століттями вторгалися в Русь-Україну, руйнували її міста, вбивали старців і дітей, і забирали в полон молодь.

Дати задовільну абсолютну чи хочби й відносну хронологію героїчних билин неможливо, і це не є необхідним. Незаперечним є те, що вони були складені як реакція на тотальність подій історичної дійсності в мистецьких узагальненнях і як вираз народньої свідомості та захисту свободи й самостійності. Вони постали, імовірно, в X-XIII ст., а їх нові риси й численні варіанти — в наступних століттях.

Героїчні билини, складені в Київській Русі, мабуть, такі: «Ісцеленіє Ільї Муромця», «Ільїя Муромець і Соловей Разбойник», «Ільїя Муромець і Святогор»²², «Ільїя Муромець і Сокольник», «Ільїя Муромець і Калин-цар», «Ільїя Муромець і ідолище погане», «Ссора Ільї Муромця с князем Владимиром»²³, «Добриня і Тугарин Змієвич», «Сухман», «Михайло Данилович», «Василій Ігнатьевич і Батига». Ці билини були об'єднані в «київський цикл» з його осередком у Києві на чолі з Володимиром.

В цих билинах Володимир не виконує жодних героїчних чинів, їх виконують герої-силачі, які різняться між собою зовнішнім виглядом, віком, особистим характером і героїчними подвигами. Хоч вони з різних провінцій — Ільїя Муромець із Мурому, або Муромська (або Муровиська), Добриня з Разані, Олексій Попович із Ростова і т.д., — всі вони прибувають до столичного міста Києва і з цією хвилиною стають героями епосу. Прибувають вони до Києва добровільно з наміром захищати свій край²⁴.

Крім цих билин, що їх мабуть співали по всій київській державі, були також билини місцеві, наприклад, у Галичі, де, згідно з твердженням Всеволода Мюллера, постали билини про Дука, Чурила, Потика і Дуная²⁵. Деякі билини постали в Суздалі, Москві²⁶ і Новгороді. В.Я. Пропп вважає, що новгородська провінція була одинокою, що мала свої специфічно місцеві творчі риси, напр., билини про «Садка» і про «Василя Буслаєвича»²⁷. Ці місцеві билини не мають воєнного характеру. Це переважно билини про сватання («Садко», «Михайло Поток», «Іван Годінович», «Дунай», «Казарин», «Соловей Будимирович»), інші відбивають світ фантазії («Ільїя Муромець і син», «Три поїздки Іллі», «Добриня і Маринка», і ін.)²⁸.

Билина про «Вольгу» або «Волха Всеславича» і деякі билини про Святогора були складені в доісторичний період київської держави. Деякі билини постали в московський період XIV–XVII ст.

Билини «київського циклу» і місцеві билини Київської Русі поширились через Суздаль і Новгород на північ і розповсюдились головню в олонецькій провінції, на побережжі Білого моря, над ріками Пінєга, Мезен і Печора, в західньому Сибірі і на центральній московській території. Туди занесли їх колоністи з Новгороду і Москви²⁹. Вони поширились також на північному Кавказі та в деяких провінціях над Волгою і рікою Терек. У цьому процесі певну роль грали т.зв. скоморохи, тобто мандруючі актори, які втікали туди в XVI–XVII ст. перед переслідуваннями уряду. Київський епос зазнав деяких змін у новгородських провінціях і деяких на московській території перш ніж дістався на північ. Там теж він піддався мовним змінам, а саме, прийняв російський вид.

При кінці XVI і на початку XVII ст. всюди припинилось творення нових билин (із дуже малими винятками), і вони цілковито зникли в Україні; їх місце зайняв козацький епос «думи». В Росії вони продовжували своє існування поруч із новим жанром «історичними піснями»³⁰. При кінці XVI ст. вони зникли з теренів центральної Росії та новгородської провінції і залишились тільки на півночі Росії і в західньому Сибірі.

Щодо України, то головною причиною їх зникнення звидтіля були нові умови її історичного життя. Сильно спустошена після татарських навал, Україна переживала цілий ряд нових і значно сильніших історичних струсів, ніж раніше: війни з турками, татарами, поляками, закріпачення і т.д. Ці струси викликали творення козацького епосу, козацьких дум, які затемнили й витіснили давній билинний епос. У відрізненні від детальних і розтягнутих билинних розповідей, думи характеризуються ляпідарним стилем, динамічністю дій, драматичним напруженням і живими зображеннями.

Характеристичним для билин було індивідуальне виконання їх. Думи виконували хором, що й було причиною їх ляпідарного стилю, скорочення текстів та виключення подробиць і епічного сповільнення. Сюжети дум відображають історичні події XVII–XVIII ст., а не взагаленені події київського періоду.

Билини Київської Русі продовжували існувати в північній Росії. Причиною цього явища було те, що території, на яких ці билини жили й зберігались, були розташовані далеко від численних нищівних історичних подій, які відбувались на території України, і там не було спонуки до творення пісень типу козацьких дум.

Туди, як каже Гільфердінг, «не проникали вояцькі розквартирування або виробництво і нова мода»³¹.

Із героїчних билин київського періоду в кінці XIX і поч. XX ст. відкрито в сибірських билинах зображення Олексі Поповича значною втратою його розрізнявальних рис у деяких провінціях європейської частини північної Росії, особливо в околицях ріки Онеги; сюжет перемоги Олексія над Змієм Тугарином, записаний у деяких варіантах у західних місцевостях Сибіру і в його північно-східних частинах. Знайдено теж билину про Михайла Даниловича в чотирьох варіантах в околиці ріки Індігирки, в Руськім усті і в Нижній Колимі³².

Із негероїчних билин, поміщених у збірці Кірші Данилова, записаних у Сибірі, відкрито варіанти билин про «Добриню й Маринку», «Івана Гудиновича» і «Потика». В них відбиті риси місцевого побуту й природи.

В Сибірі є чимало уривчастих билин, наприклад, уривок про Іллю Муромця. В Алтаї знаходяться тексти типу козацьких дум, напр., текст про Олексія Поповича, в якому зображений від'їзд героя з дому і його прощання з матір'ю. Є теж пісня про народження героя зо Змія, яка є варіантом билини про «Волха Всеславича» (у збірці Кірші Данилова) і билина про поєдинок Іллі Муромця з силачем Турком. Подібність між деякими варіантами сибірських билин і козацькими думами слід пояснити тим, що думи занесли в Сибір козаки головню в наслідок примусового переселення їх із України на Сибір за царювання Петра I і Катерини II.

У XX столітті, особливо в советський період, записи билин, що їх зробили експедиції в рр. 1926-1939, виявили процес замирання билинної традиції усного виду. Багато билинних сюжетів тоді вже не були живими категоріями. Нові записи 50-их і 60-их років показали зростання цього процесу. Причини цього явища такі: забутливість, в наслідок якої пропущано різні епізоди і перекручувано логічну послідовність сюжетів; втрата почуття структурних і стилістичних рис билин; вжиток лексичних неологізмів; перетворення билинних сюжетів на прозові оповідання; вплив інших літературних жанрів і брак у нового покоління зацікавлення «стариною», тобто билинами, мотиви й зміст яких належали до далекої давнини.

В 30-их роках були намагання створити советський билинний епос, щоб висловити «героїчні події» советської епохи і водночас пропагувати «тяглість» російсько-советської імперії від Київської Руси. Так, наприклад, розповідач Петр Иванович Рябинин-Андреев, із околиці над рікою Онега, склав «билину про Чапаса»,

вживаючи в ній традиційних билинних засобів — епітетів, повторень, постійних-закріплених фраз і т.п., але успіху він не мав. Цей твір не став билиною, бо в ньому було забагато протиріччя між старим і новим змістом. Були теж спроби інших «творців билин» в цьому напрямі, але їх спроби були невдалі, бо в них змішувано різні жанри — лірику, оповідання, історичні пісні, плачі і т.п., і такі твори помітно різнились від жанру билин.

Взагалі були дві причини невдалих намагань советських «фолкльорних поетів» створити билинний епос: а) конфлікт між формою і змістом їх творів. Протиприродним є втискати зміст і форму соціалістичного реалізму советської породи в героїчну або негероїчну билину, копіюючи її за зразком билин Київської Русі з їх характеристичною будовою, словництвом, фразеологією, стилем, синтаксою і навіть морфологією. Така штучна комбінація мусить створити дисгармонію, розлад і недоброзвучність, зменшити суттєву ємність утвореного і виключити можливість його розповсюдження серед народних мас, бо таке утворення містить завжди альтернативу: або форма спотворює зміст і цей зміст мусить відмерти, або зміст умертвлює форму; б) в Київській Русі не було боротьби народу за людські права. Його головна увага й мета зосереджувалась на захисті свободи й волі своєї самостійної батьківщини, і цей захист вимагав постійної боротьби з азійськими кочовиками (половцями, печенігами татарами), а нарід у Советському Союзі страждає від позбавлення його основних людських прав, і його увагу до цих прав та боротьбу за них, чи хочби лише намірення цієї боротьби, держава жорстоко придушує. В таких жалюгідних умовах існує лише можливість творення, визначеного комуністичною ідеологією і вимогами комуністичної партії пропагувати марксизм-ленізм та прославляти його героїв. Однак таке творіння не відповідає національній психології і ідеалам будь-якого народу, особливо ж українського народу, і не може стати народним епосом.

Отож, билини Київської Русі-України створено на її території, звідкіля вони зникли з усного вжитку в далекому минулому, правдоподібно в кінці XVI і на поч. XVII ст.; їх замінив новий жанр — думи. Та вже й перед зникненням в Україні вони поширились були на територію Росії, там їх мовно зросійщено, на їх змісти накинено деякі варіантні форми, і з цими двома новими рисами вони служили як зразки для складання нових російських билин. Давні варіантні і новостворені билини жили в усній традиції в Росії до XX століття і цілковито припинили своє існування в цьому виді в Советському Союзі. Переставши жити в усній традиції в Україні тому кілька століть, билини Київської Русі-України

продовжують своє життя в книжках поруч із кращими пам'ятками літературної творчості давнини й сучасності. У цьому виді вони назавжди житимуть в Україні як її фольклорно-літературна цінність.

Примітки

1. Слово «билина» увів до наукового вжитку в 30-их роках XIX ст. І.П. Сахаров. «Билина» — це епічна пісня, яка відбиває історичну дійсність у широких мистецьких узагальненнях. Вона збирає і об'єднує враження цілого ряду подій. Згідно з визначенням Б.Н. Проппа «епос» у значенні «билина» «зображує ідеалістичну дійсність і ідеалістичних героїв».

2. Більшість билинних текстів стосується до Іллі Муромця. Сюди належать: «Ілья Муромець і Соловей-Разбойник» (у двох варіантах), «Ілья і разбойники», «Ісцеленіє Ільї Муромця», «Ілья Муромець і ідолище». Інші билинні тексти: «Михайл Данилович», «Михайл Поток», «Іван Годиневич», «Ставро Годиневич»; уривки билини «Олексій Попович і Тугарин».

3. М. П. Погодин, «Записка о древнем языке русском», *Известия имп. Академии наук по отделению языка и словесности*, т. 5, СПб, 1856, стор. 77-78; В. Ф. Мюллер, «Очерки русской народной словесности», т. 1, Москва, 1897, стор. 67-68.

4. Н. И. Костомаров, «Разбор истории Забелина», «Русская старина», январь, 1877, стор. 174-175.

5. С. К. Шамбинаго, «Древнерусское жилище по былинам», «Юбилейный сборник в честь В. Ф. Мюллера», Москва, 1900; «Застава богатырская», *Сборник статей в честь М.К. Любавского*, Пгр., 1917.

6. М. Халанский, «Великорусские былины киевского цикла», Варшава, 1885, стор. 218.

7. П. Куліш. «Записки о южной Руси», т. 2, СПб, 1857, стор. 48. Він бачив сюжет билини про Іллю Муромця в одному українському оповіданні.

8. О. Ф. Мюллер, «Великорусские былины и малорусские думы», «Труд III Археологического съезда в России», 2, Київ, 1878, стор. 293. Він указав на сліди билинного епосу в українських думах.

9. М. Драгоманов, «Малороссийские народные предания и рассказы», Київ, 1876. У цій збірці є кілька праць, які наближаються до билин.

10. Н. П. Петров, «Следы севернорусского бытового эпоса в южнорусской народной литературе», *Труды Киевской духовной академии*, № 5, Київ, 1878, стор. 365. Він думав, що билини про героїв і новгородські билини розвинулись із української поезії, в якій «насіння і остачі залишились до сьогодні».

11. Н. Дашкевич, «О существовании былин в южной Руси до половины 18 века», «Чтения в обществе Нестора-Летописца», кн. 2, 1888, стор.

208. Згідно з його думкою, деякі думи розвинулися з билин; вони не знищили билин, а являють собою наступну стадію в їх розвитку.

12. А. М. Лобода, *Русской богатырский эпос*, Київ, 1896, стор. 90-96. В цій праці він указав на сліди билинного епосу в інших видах українського фолкльору.

13. М. М. Плисецкий, *«Взаимосвязи русского и украинского эпоса»*, Москва, 1963. В цій книжці автор обговорює численні билинні мотиви й сюжети в українських думах, легендах і оповіданнях, у весільних піснях, балладах тощо (напр., билини про Василя Ігнатієвича і Михайла Даниловича в порівнянні з українською легендою про Михайлика і золоті ворота).

14. М. Грушевський, *«Історія української літератури»*, т. 4, Нью-Йорк, 1960, стор. 59-82.

15. Більшість учених думає, що слово «Муромець» — це похідне слово від «Муром», провінційного північносхідного міста Муром. Однак воно також може бути похідним від «Муровськ» або «Муровійськ», тобто назви в чернігівській провінції.

16. А. М. Лобода, *«Русский богатырский эпос»*, стор. 15.

17. А. М. Астахова, *«Былины. Итоги и проблемы изучения»*, Москва-Ленинград, 1966, стор. 219.

18. А. Н. Веселовский, *«Русский эпос и новые его исследователи — Халанский и Дамберг»*, *«Вестник Европы»*, июль, 1888, стор. 152-153.

19. Д. С. Лихачев, *«Культура Руси на рубеже 14-15 веков»*, *«Исторический журнал»*, № 1, 1943, стор. 44-45.

20. Д. С. Лихачев, *«Устные летописи в составе Повести временных лет»*, *«Исторические записки»*, № 17, Москва-Ленинград, 1945; *«Летописные известия об Александре Поповиче»*, *«ТОДРЛ»*, т. 7, Москва-Ленинград, 1949.

21. А. М. Астахова, *«Илья Муромец»*, Москва-Ленинград, стор. 408-409.

22. Із сімох сюжетів про Святогора два стосуються до епосу: а) сюжет про те, як Святогор, ідучи, натрапив на сідловий в'юк, якого не міг підняти, і б) сюжет про те, як він лягає в труну, яка з грюкотом за ним замикається. Перша із цих фабул постала, мабуть, у докиївський період, тому що всі риси Святогора цілковито різняться від рис київських героїв; друга фабула, яка включає героя Іллю Муромця, є ймовірно паралельним утворенням у київський період.

23. В мові київського періоду було повноголосся, тому ім'я «Владимир» звучало «Володимир»; «Владимир» появилось пізніше в російських варіантах.

24. У деяких із цих билин, напр., «Альоша Попович і Тугарин Змей», ім'я «Владимир» (Володимир) мабуть стосується до «Володимира Мономаха», якого утотожнено з «Володимиром красним сонечком» пізніше.

25. Всеволод Мюллер, *«Очерки русской народной словесности»*, т. 1, Москва, 1897, стор. 97-142.

26. М. Халанский, *«Великорусские былины киевского цикла»*, Варшава, 1895, стор. 212.
27. В. Я. Пропп, *«Русский героический эпос»*, изд. 2, Москва, 1958, стор. 68.
28. Їх зближує з казкою їх напівкомічне і легко іронічне забарвлення.
29. Новгородська колонізація почалась у XII-XIII ст., а московська — в XVI-XVII ст.
30. «Історична пісня» прилягає до билин й інколи може навіть змінитися в билину. Проте вона відрізняється від билини змістом і формою. Вона коротша, має менше цупкі епічні «ритуали», ніж билина, і більше зближена до дійсности. Вона представляє історичні події і змальовує історичні постаті.
31. А. Ф. Гильфердинг, *«Онегские былины»*, изд. 4, т. 1, Москва-Ленинград, 1949, стор. 34-35.
32. А. М. Астахова, *«Былины»*... , стор. 272-273.

«Український народе!

ОУН несе справедливий державно-політичний і соціально-економічний порядок, в основі якого лежить добро Української Нації, добро родини, добро одиниці. Це не буде лад капіталізму на руїнах комунізму. Це буде лад народовладдя, демократії української, яка виростає з духовости, нашої рідної правовости, соціальних традицій, суспільного ідеалу Українського Народу. Це буде, як того прагнув Шевченко, лад без холопа і без пана: 'Врага не буде, супостата, а буде син і буде мати, і будуть люди на землі!'».

(З Маніфесту VI ВЗ ОУН)

Ольга ВІТОШИНСЬКА

НОВІ ДОСЛІДИ НАД ВІДРОДЖЕННЯМ 20-ИХ РОКІВ ТА МИКОЛОЮ ХВИЛЬОВИМ

Вступ

Існують різні погляди на Миколу Хвильового, — центральну постать т.зв. «Розстріляного відродження»¹. Одні вважають його запеклим комуністом, що віддано служив утопійній «ідеї» побудови раю на землі для України, інші висмівають його наївний ідеалізм та сліпу віру в оманні московські гасла. Ще інші прозивають його запеклим чекістом, що «вбив власну матір», і цим доказав свою стійкість у большевизмі.

Проте, найновіші матеріали, що їх збирано і видало видавництво «Смолоскип»², показують нам Хвильового як складнішу постать, що не вміщується у всі ці визначення. У порівнянні до сьогоднішніх — наших і чужих — «спеців», Хвильовий стає першим в історії ясновидцем і розкривачем облудних московських гасел, які обіцували перемінити царську «тюрму народів» у «союз» модерних «демократичних» республік, поневолених царями, а ними ж «визволених» народів.

Кинути нове світло на Миколу Хвильового та його оточення буде темою нашої праці.

1. «Олімпійці»

«Яка краса — відродження країни!» — ця поезія, а згодом пісня Олександра Олеся відбивала настрої українського народу в часи Української Держави, що проіснувала всього 4 роки: від 1917 до 1921 року. Та цих кілька років самостійного життя вистачило українському творчому генієві, щоб наша культура розблисла чарівним квітом і створила справжні шедеври в усіх ділянках, яких не посоромилася б ніяка інша нація. Це культурне піднесення тривало ще довго після катастрофи, аж до московського розгрому у 30-их роках.

1. Юрій Лавріненко, «Розстріляне відродження», вид. «Культура», Париж, 1959 р.

2. Микола Хвильовий, «Твори у п'ятьох томах», вид. «Слово» і «Смолоскип», Нью-Йорк-Балтимор-Торонто, 1978-1986.

Воно, проте, не зродилося на піску. Задовго перед тим жили і творили такі світочі, як Іван Франко — ціла академія в одній особі; Леся Українка, яку можна рівняти тільки до найкращих драматургів світу — Шекспіра, Мольєра, Ібсена, Гавітмана; Михайло Коцюбинський та Василь Стефаник — імпресіоністи на міру Мопасана, не згадуючи Шевченка й письменників ХІХ століття.

Маючи таких попередників, творчість письменників 20-их років, окрилена і надхнена Визвольними змаганнями, вибухла так могутньо, що цього розгону не могла стримати й поновна окупація України. Москалі мусіли вхопитися безпрецедентного засобу в історії світової літератури: знищити фізично українських діячів, разом із їхньою творчістю. Цей вандалізм в історії України влучно назвав Юрій Лавріненко «розстріляним відродженням».

Найдивнішим явищем того часу були поети-неоклясики, які в бурхливих часах большевицької революції, безприкладних звірств, голоду і погромів, здобулися на «олімпійський» спокій, на плекання класичних форм поезії, облагороднення української мови, чим і перегукувалися зі світовою поезією, зокрема ж із французьким «парнасями».

Найвизначнішим майстром неоклясиків був *Микола Зеров*, — ренесансова, енциклопедична постать і чудовий поет. Окремі його поезії критикували стару і програмували нову українську поезію. Прикладом тут може бути сонет «*Молода Україна*», в якому йде критика старої та програма нової поезії:

«Молода Україна»

Яка ж гірка, о Господи, ця чаша, —
Цей старосвітський, повітовий смак,
Ці мрійники без крил, якими так
Поезія прославилася наша!
Прекрасна плястика і контур строгий,
Добірний стиль, залізна колія, —
Оце твоя, Україно, дорога:
Леконт де Ліль, Хозе Ередія,
Парнаських зір незахідне сузір'я —
Зведуть тебе на справжнє верхогір'я.

Про нестерпні умови літературної праці в той час говорить інша Зерова поезія, присвячена літературознавцеві Борисові Якубському п.н.:

«Арістарх»

В столиці світовій, на торжищах ідей (. . .)
Вони роїлися: поети і піітки (. . .)
Сплітали для владик вінки нікчемних од (. . .)
І був куток, де їх невпинний галас
Безсило замовкав: самотній кабінет,
Де вчений Арістарх, філолог і естет,
Для нових поколінь, на глум зухвалій моді, —
Заглиблювався в текст Гомерових рапсодій³.

Михайло Драй-Хмара — у своєму сонеті «Лебеді» опоетизував неоклясиків як «П'ятірне гроно», чим і викликав нагінку на цю буцим-то «організацію». Не допомогло авторове вияснення, що він мав на думці «Парнасців», та що сюжет навіяв йому такий же сонет про лебедя — Стефана Малярме. Поет помандрував у тюрму, звідки прислав дружині й дочці трагічний вірш:

(. . .) І знов обвугленими сірниками
На сірих мурах сірі дні значу,
І без кінця топчу тюремний камінь,
І туги напиваюся до схочу (. . .)

І клаптик неба, розіп'ятий на ґратах,
І недрімне око у «вовчку» (. . .)
Ні, ні, на вороних уже не гнати:
Я — в кам'янім, у кам'янім мішку!⁴

Павло Филипович — оригінальний поет, а згодом бездоганний перекладач французької й латинської поезії, до яких удався, прочуваючи гіркий кінець вільної творчості. Велемовна з того погляду його:

«Епітафія неоклясиків»

(. . .) Дарма, що він у піджаці старому
Пив скромний чай, приходячи до дому.
І жив працівником з юнацьких літ.
Он муза аж здригнулась, як почула,
Що ті переклади з Гомера і Катула —
Відродять капіталістичний світ. . .⁵

3. Юрій Лавріненко, «Розстріляне відродження», там же.

4. Оксана Драй-Хмара Ашер, «Драй-Хмара і школа українських неоклясиків» (франц. мовою), Манітобський університет, Вінніпег-Нью-Йорк, 1975.

5. Юрій Лавріненко, там же.

Юрій Клен, псевдо Освальда Бурггарда, перекладав в Україні з німецької, французької й англійської мов. Вирвавшись, завдяки німецькому походженню на еміграцію, став талановитим українським поетом. У своїх поемах «Попіл імперій» та «Прокляті роки» він оспівав космічну трагедію України. Ось уривок:

«Прокляті роки»

(. . .) Помолімось за тих, що у розлуці
Помруть, відірвані від рідних хат.
Помолімось за тих, що у розпуці
Вночі гризуть залізні штаби грат,
Що душать жаль у невимовній муці,
За тих, кого веде на страту кат. . .⁶

Максим Рильський — останній із п'яти неокласиків і другий, за Юрієм Кленом, який уцілів, хоч із іншої причини. То ж його слід ставити радше в коло близького до неокласиків і теж дуже талановитого Павла Тичини. Їхня сумна подібність у тому, що, не витримавши московської нагінки, вони обидва, за висловом Тичини, «поцілували пантофлю папи», чи пак — брудний московський лапоть. Радше контемплативний ніж сентиментальний, Рильський ніяк не відгукнувся на «відродження», бо він бажав «у тиші над вудками своє життя непроданим донести». Та не довелося, коли бачив довкола себе хамську «антикультуру» та відчував недовір'я із-за панського походження — його батько був землевласником. З тих часів вагання і хитання проходять його іронічно-мелянхолійні мрії про інший, відомий йому з подорожей світ, висловлені у сонеті:

«Старі будинки ажурові»

(. . .) Кав'ярні й банти, сни з явою,
Рабле, Рембо, квітки й трава —
І хтось усмішкою чудовою
У невідоме завзива.

Фіялки, привиди Версаю, —
І кармін губ, і п'яний шлюб,
І терпкощі чудного болю —
Крізь яд скрипок і тугу труб.

6. Цей уривок поклав під музику Яр. Ласовський.

Це були спогади Рильського, а довкола нього царював «босяцький» спосіб життя, яке він теж змалював у поезії:

Ти випив самогону з кварти
І біля діжки в бруді спиш, —
А там десь голуби, мансарди,
Поети, сонце і Париж!

У цій підсоветській дійсності навіть Бодлерові «Квіти зла» здаються поетові раєм, хоч і «пекельним». У закінченні поезії «Бодлер», Рильський ставить реторичне запитання:

Хіба таке життя потворне і химерне, —
Не зветься: краса? ⁷

Спільне в усіх неокласиків те, що вони найбільше зверталися до французької літератури того часу.

Павло Тичина — стихійно-національний поет, що якраз відгукнувся на визволення України великими поемами «Золотий го́мін» та «Соняшні кля́рнети». З формального боку, він символіст-експресіоніст. Такий поет не міг не звернути на себе уваги московського чуйного ока, то ж йому не дозволили, так як до часу Рильському, творити особисту лірику, чи переспівувати світових поетів. Тичині зразу ж наказали славославити партію, бо інакше!... То ж він зримував поганий вірш «Партія веде». Зламаний і позбавлений своєї безсумнівної геніяльності, пізніший Тичина нас не цікавить. Зате, в нашій літературі залишається його найкращі, ранні роезії, зокрема ж «Золотий го́мін», в якому молодий Тичина прекрасно схопив бажання волі й незалежності українського народу:

«Золотий го́мін»

(...) То десь із сіл і хуторців ідуть до Києва —
Шляхами, стежками, обніжками (...)
І всі сміються, як вино,
І всі співають, як вино! (...)
Я невгасимий Огонь Прекрасний,
Одвічний Дух.

7. Іван Кошелівець, «Сучасна література в УССР», вид. «Пролог», Мюнхен, 1964.

Гори каміння, що на груди навалили,
Я так легенько скинув
Мов пух! (. . .)

Проте, уже в ці радісні зворушення вкрався неспокій у чутливу душу поета. Тоді зродилася мініатюра, — шедевр ляпідарної алегорії:

«Одчиняйте двері!»

Одчиняйте двері — наречена йде!
Одчиняйте двері — голуба блакить!
Очі, серце і хорали стали, ждуть (. . .)

Одчиняйте двері — горобина ніч!
Одчиняйте двері — всі шляхи в крові!
Незриданими сльозами, тьмами. . . Дощ. . . (. . .)

Не треба пояснювати, що «наречена» — це Україна, бо незабаром ці поетові передчуття стали дійсністю. І Тичина перший прославляє героїв з-під Крут поезією:

«Пам'яті тридцяти»

Понад все вони любили
Свій коханий край (. . .)
Вмерли в Новім Заповіті
З славою святих.
На Аскольдовій могилі
Поховали їх.

Іван Кошелівець прирівнює страх Тичини перед большевизмом до страху Кафки перед націонал-соціалізмом. До речі, — обидва поети творили в той самий час. Чутливий Тичина малює примарні візії жахливого майбутнього⁸:

«Золотий гомін»

Чорний птах — у нього очі-пазури!
Чорний птах із гнилих закутків душі,
Із поля бою прилетів! Кряче. . .
У золотому гомоні над Києвом —
Над усією Україною, — кряче! (. . .)

8. Іван Кошелівець, там же.

Тичинина ненависть до московських зайд, що наїхали в Україну, виливається знову ж таки в їдкий сарказм у мініатюрній поезії-прозі:

«Шовіністичне»

Беруть хліб, цукор, і так, немов до чарки, приказують:
— Ну, хай же вам Бог посилає! . . . Та щоб ми ще не раз
на вашій землі пироги їли!

Тичина бачить московську дику радість із перемоги над трагедією України і він пильно записує прізвища московських поетів, що раділи:

«І Белий і Блюк. . .»

І Белий і Блюк і Єсенін і Клюєв:
«Росіє, Росіє, Росіє моя!»
(. . .) Стоїть сторозтерзаний Київ,
І двісті розіп'ятий я!
Там скрізь уже сонце, співають: «Месія!»
Тумани, долини, болотяна путь (. . .)
Воздвигне Вкраїна свого Мойсея? —
Не може так бути!

Даремні сподівання! Московський «месія» — Ленін, — уже добре всадився на троні, а українські Мойсеї погинули, замучені. Колишній поет українського відродження, Павло Тичина, примушений співати оди своїм катом! . . . Заглухли, не співають його «Соняшні клярнети» з його музичною, — у відміну від малярської лірики Рильського. Переслідуваний поет мусить ще й виправдуватися перед «чека»: «Адже ж любити свій край не є злочин, коли це для всіх!» Та це не був добрий аргумент для московських шовіністів, і Тичині таки довелося писати агітку про «партію», яка «веде» . . .

Із поезії Визвольних змагань і відродження, тільки невеличка частина врятувалася завдяки родинам знищених письменників. Та вже з цих уривків, що ми їх навели, можна собі уявити, яка справді «олімпійська» була б поезія, коли б українська творча еліта могла вільно писати і не оглядатися на московський Дамоклів меч. . .

2. Модерні напрямки у прозі

Юрій Лавріненко у своєму творі «Розстріляне відродження», пишучи про прозу 20-их років, каже: «Для людини і стилю необарокко 1917-1933, було головною пасією розв'язати суперечність між 'старим' і 'новим', між традицією і революцією, та поєднати їх за всяку ціну».

Проте нам здається, що якщо цю добу відродження можна назвати умовно як стиль «необарокко», то не за ці якості, які наводить Лавріненко. Віктор Тапіє у творі «*Le baroque*»⁹ визначає його як «переобтяжений, zdeформований і навіть позбавлений смаку», хоч і додас: «Не забуваймо, що барок був теж висловом позитивних якостей. Він же оспівував славу, силу, радість, волю, Божу перемогу, добровільну жертву... Говориться теж про барокко Івана Мазепи задля його подивугідних церков в Україні на початку XVIII ст. Буйна уява і пишність відповідали теж смакові, величності, блисків і чарів православної релігії».

Може Лавріненковий «необарок» доби відродження і мав би ці прикмети, які відмічує В. Тапіє, коли б був виступив у чистому українському стилі, без втручання Москви. На жаль, цей стиль слід окреслити радше неспокоєм, безладністю, розхристаністю, поспіхом, цинізмом аж до зневаги національних святощів, а не «глибокої пошани до старовини і традиції», бо цього якраз не сміло бути: большевики ж наказували все «старе, гниле» валити і нищити, в тому й безцінні пам'ятки української старовини.

Що ж до «барвистости і переобтяження прикрасами» цього стилю, то він ніяк не відзначався цікавими метафорами чи квітистичними переобтяженнями. Навпаки: всі тодішні писання були сухі, прозаїчні, уривчасті з недоговореннями і навіть вульгаризмами. Що ж до передання змісту, то манерою був відзив на т.зв. «потік свідомости» Марселя Пруста, на психоаналізу Фрейда та на філософію екзистенціалістів. І хай нас не обманюють ці милі нотки з пісень і переказів, мовляв, «пошана старовини». Ні! Це модернізм початку XX ст., помітний зворотом до фолкльору — не з пошани, а тільки як літературного засобу.

Крім того, стиль барокко пов'язаний із багатством, з королівським чи гетьманськими палатами, — у Франції Люї XIV, в Україні Іван Мазепа, — з заможним і пересиченим добробутом із виробленими товариськими формами, т.зв. «етикетою», із коханням, незавжди плятонічним, з вишуканістю страв і напитків, з елегантним одягом. У добу ж нашого відродження усього цього не було, а була нужда, голод, брак мешкань, горе, а зокрема страх,

9. Victor Tapié, «*Le Baroque*», éd. Presse Universitaire, Paris, 1963.

крайні «межові ситуації», видиво смерти на кожному кроці, загроза життю, екзистенції.

Під політичним оглядом, Україні судилося знайти у цій філософській «межовій ситуації» з Гамлетовим риторичним запитанням: «бути їй, чи не бути» як нації, існувати як самостійний організм, а чи розплистися у «багатонаціональній» державі московського імперіялізму? Відректися свого «Я» і стати погноєм для загарбника з усіма духовними і матеріальними скарбами українського народу?

Тому можна рискнути тезою, що доба «розстріляного відродження» — була добою екзистенціалізму української культури, в тому й літератури у першу чергу, з різними модерними стилями тодішньої Європи, але й з атмосферою непевності, вагань і чорного песимізму, що так характеризують філософію непевності, вагань і чорного песимізму, що так характеризують філософію Ж.-П. Сартра. Адже навіть «оптиміст» Лавріненко, в останньому уступі свого есею говорить про цю «межову ситуацію», в якій опинилася Україна, повіривши, що можна створити культуру в неволі. Її інтелектуальна еліта, навіть серед підсоветських обставин, намагалася творити якнайбільше культурних цінностей — у рекордовому часі 15-ти років! Та якраз цього Москва смертельно перелякалася. Вона відчула загрозу для свого «старшобратства» і перервала хід українських діячів до вершин давно випробуваними засобами: терором і голодом...

Та, покищо, в 20-их роках була доба НЕП-у і письменники в Україні ще досить вільно заторкували різні проблеми. Проф. Микола Глобенко¹⁰ у статті «Українська проза 1920 — початку 1930 років» пише: «Не сходить зі сторінок нових книг тема національна, тобто відношення українського населення до нової влади, тема села і міста, тема українського інтелігента, що намагається розплутати клубок сумнівів і колізій між національним обов'язком і прийняттям советської дійсности. Тема 'українського майбутнього'».

Що ж до літературних напрямків того часу, то проф. Глобенко вважає, що «від ліричної новелі, почерез імпресіонізм, аж до натуралізму, — письменники доходять до неореалістичного роману, а через символізм аж до мемуарного роману з гумористичним забарвленням».

Інші дослідники, як напр., проф. Василь Чапленко¹¹, прикладають до цих напрямків ще й романтизм, зокрема у Хвильового, який казав «Націоналістична романтика, яка посіла значне місце

10. «Записки НТШ», Нью-Йорк-Париж-Мюнхен, 1958 р.

11. Василь Чапленко, «Пропавці сили», УВАН, Вінніпег 1960 р.

у творах Хвильового, явилася наслідком ідеалістичного світогляду автора».

Отож Хвильовий не був ні націоналістом, ні ідеалістом, ані романтиком! Переляканий Панч кидав цими словами-звинуваченнями, якими клеймили пам'ять померлого московські «судді», мабуть з думкою, що покійному це вже не зашкодить. А втім, сам Чапленко далі пише про «аргументаційний матеріал» у творчості Хвильового. А чейже «аргумент» ніяк не вміщається у романтику! Що ж до «критичного реалізму», який Чапленко теж приписує в дальших творах Хвильовому, то це теж невірно, бо якщо й «критикував» Хвильовий советську дійсність, то не «реально», але дуже завуальовано, послугуючися методом Езопа, та пересипаючи свою критику ліричними відступами про «загірні комуни». Та якраз непослідовний Чапленко засуджує цю «езопівщину», яка додає стільки чару творчості Хвильового, бо без неї вона була б нудним і яловим «соцреалізмом».

На нашу скромну думку, Хвильового слід зарахувати до передвісників, якщо не спів-творців нового напрямку — сюрреалізму, який саме тоді народжувався. Його появу в Західній Європі попередив «дадаїзм», що ставився з іронією і сарказмом до заялжених мистецьких форм, які потребували віднови. Дадаїсти гостро виступали проти «високого товариства», закликали ламати «конвенанси», тобто товариські форми й обичаї, та шукали нових виявів мистецтва, зокрема у підсвідомому й недійсному — отож у сюрреальному. У Франції 1922-1924 рр. згуртувалися різні письменники довкола Андре Бретона, автора «Сюрреалістичного маніфесту». Згодом деякі відійшли, а залишилися тільки Люї Арагон і Кльод Еллюар. Проте, коли Арагон повернувся 1930 року з Харкова «переконаним комуністом», то між ним і Бретоном прийшло до голосного розриву, як теж 1938 р. з Елюаром, — за його «троцькізм».

Те, що ці три представники сюрреалізму були «прогресистами», чи й комуністами, мило баченими в ССРСР, а їхнє «звільнення від моралі й пересудів» прекрасно відповідало большевицькій програмі, то ж цей напрям можна було сміливо застосувати у підсоветській творчості. Отож Хвильовий засвоїв собі його зовсім продумано, бо ж у такому «сюрреалістичному» стилі легко було висловлювати не «почування», чи «настрої», але якраз думки, і то якраз «Думки проти течії», як називав він один із своїх памфлетів. Навіть у белетристиці він кидає наче б то «незрозумілі» політичні гасла, висміваючи московське «міщанство» та український кар'єризм і пристосуванство. Його новелі повні «прозаїзмів» і вульгаризмів, з незакінченими реченнями і перескакуванням з

теми на тему, щоб донести до вдумливого читача тільки те, що «сапенті сат» — мудрі зрозуміють.

А що Хвильовий виступив як сюрреаліст, якщо не скоріше, то рівночасно із західними письменниками, можемо похвалитися ще одним новатором у літературі, яким були у XIX ст. Квітка-Основ'яненко, що писав сільські ідилії на 20 років скоріше від «першої в Європі» Жорж Санд, або ж сам Тарас Шевченко, чиї «репортажні повісті» дивували своєю «невидацьчиною».

У часах Хвильового таким новатором у театрі був геніяльний Лесь Курбас, що ставив п'єси не менш геніяльного Миколи Куліша. Відповідниками їх на Заході, щойно в наші часи, можна назвати режисера Жана-Люї Барро у Франції, що ставив п'єсу Пітера Вайса п.н. «Вбивство Мара». Та коли Куліш у «Народньому Малахті» мусів зробити свого героя божевільним, щоб п'єса побачила сцену, то П. Вайс із Ж.Л. Баро зробили цілий театр «божевільним», — добровільно.

«Сюрреалізм, — пише у своєму творі 'Сюрреалізм', Ів Дюплєсі¹², — вважають часто інтелектуальним снобізмом, розбещеністю думки, або жартами мистців, які бажають здивувати світ. . . Та все ж їхні інтелектуальні пригоди ведуть сюрреалістів до відкриття. . . підсвідомого. І висновок з цього: «сюрреалізм — це синтез дійсного з підсвідомим».

Коли західний автор стверджує ще й досі незрозуміння сюрреалізму, то що ж тоді говорити про незрозуміння Хвильового його сучасниками, та й наступними поколіннями? Для Чапленка «деякі твори Хвильового або просто незрозумілі, або внутрішньо-суперечні. . .». Таким «неповноцінним», чи «суперечним» твором уважає він новелю Хвильового «Я — романтика», кажучи авторитетно, що це «безперечно автобіографічна річ», але не даючи на те ніякого доказу, отож голослівне твердження. А втім, автобіографічність взагалі не має значення для літературного твору. Важливе тільки наскільки письменник зумів всугерувати читачеві правдоподібність дії, переживань і настроїв його героїв. У цьому ж випадку, Хвильовий піднісся ще багато вище: він не тільки своєю мистецькою правдою потрясає глядача, чи слухача (бож це оправдання теж інсценізували!) до глибини душі страшними переживаннями героя, але ще й з його особистої трагедії творить символ: трагедію зради України!

Коли ж узяти до уваги історичні українсько-московські взаємини, то Хвильовому вдалося у цьому творі не тільки виявити глибоку психологічну правду, але й зробити з неї шекспірівську тра-

12. Ives Duplessis, «Le Surrealisme», éd. Presse Universitaire, Paris 1964.

гедію з такою потрясаючою внутрішньою боротьбою «свідомого з підсвідомим», із такою безвихідною «межевою ситуацією», яка й не снилася англійському драматургові. Його незаперечний мистецькій правді не міг опертися й сам критик Чапленко, який розгубився і накінці пише так: «Твір цей дуже сильний. Читача просто обчаровує свіжа, настроєва образність тексту, і потрібне певне зусилля розуму, щоб ті «чари» розвіяти й усвідомити естетичну фальшивість його».

Тут і вилазить як шило з мішка нерозуміння сюрреалізму, про що говорив Ів Дюплесі. Коли твір Хвильового так «обчаровує», що потрібне аж «зусилля розуму, щоб ці чари розвіяти», то це свідчить якраз про повноцінність мистецького твору, а не навпаки! Скільки ж дали б письменники за те, щоб їхні твори так «за-чаровували», як цей невеличкий, але ж який драматичний твір Хвильового! Про те, що він витримує, з перевагою для себе, порівняння зі славетним французьким драматургом — Ж.-П. Сартром, ми доказали у нашій розвідці про *«Ангажованого героя»*.

На думку Чапленка, творчість Хвильового «буде довго викликати в українському суспільстві суперечливе сприймання його спадщини». Та якраз ця «суперечність» — не мінус, а плюс для цього оригінального письменника, який залишиться в українській літературі не тільки творцем сюрреалізму, але й викривачем, мистецькими засобами, особистих трагедій у людей та національної трагедії України. А що він поплатився життям за свою початкову помилку, в цьому що большевицька Москва буде краща за царську, як це й досі думають т.зв. «корисні ідіоти» на Заході, то це вже закон вищої справедливості.

(Продовження буде)

З глибоким смутком повідомляємо членство ОУН і українське громадянство, що у четвер, 24 грудня 1987 р., у Торонті, Канада, несподівано відійшов у вічність видатний член української нації, заслужений провідний член Організації Українських Націоналістів, член Проводу ЗЧ ОУН, довголітній політичний в'язень під час польської окупації Західньої України

СЛ. П. ОЛЕКСАНДЕР МАТЛА

Разом з Олександром померла і його Дружина, заслужений член ОУН на рідних землях

СЛ. П. ІРИНА МАТЛА З РІПЕЛІВ

Олександр народився 6-го жовтня 1913 року у Містках, Західня Україна, в родині Антона і Теодозії з Комарів. Все своє трудолюбиве життя присвятив ідеї визволення України. Будучи студентом у Львові, в 1930 р. вступив до ОУН. За революційну діяльність проти польської окупації був вперше ув'язнений польською вла-

дою у 1931 році. Тюремне покарання відбував у Перемишлі, на Лонцького, Бригідках і в горезвісному концтаборі Березі Картузькій. В час Другої світової війни, Олександр виконував відповідальні завдання на фронті боротьби проти нацистського окупанта України. Після війни, на еміграції, Олександр присвячував увесь свій час, увагу і енергію для праці на різних провідних становищах в ОУН, в Українському Визвольному Фронті і на суспільно-громадському полі.

В особі Олександра Матли українська нація, ОУН та вся українська спільнота втратили відданого патріота, борця-революонера та знавця українських визвольних процесів, відсутність якого буде відчутна.

Ірина народилася 27-го серпня 1913 року у Лужанах, Західня Україна, в родині Івана й Олени з Гринцишинів. Будучи студенткою у Львові, в 1930 році вступила до ОУН, з призначенням до бойової референтури під керівництвом Романа Шухевича. Після війни була, разом з мужем, провідним членом Пласту.

Похорон Покійних Ірини й Олександра відбувся у вівторок 29 грудня, 1987 року, в Торонті, Канада.

Членам ближчої і дальшої Родини Покійних, Їхнім Друзям і Співпрацівникам в ОУН і на громадському полі висловлюємо найглибші співчуття.

*Провід
Організації Українських Націоналістів*

Найглибші співчуття Членам Родини Покійних Ірини й Олександра і всім їхнім Подругам і Друзям, співробітникам на українській політичній, громадській і публіцистичній нивах, висловлює Редакційна Колегія «Визвольного Шляху», журналу, якого співробітником на протязі багатьох років був сл. п. Олександр.

Редакційна Колегія «В. Ш.»

ПРОЩАЛЬНЕ СЛОВО НА МОГИЛІ СЛ. П. ОЛЕКСАНДРА І ІРИНИ МАТЛА

«Чуєш, брате мій, товаришу мій,
Відлітають сірим шнурком
Журавлі у вирій. . .»

Тепер Ти між ними у високих просторах, дорогий Друже Олександр! Піднімаються крила душі Твоїї високо, що очі наші Тебе не доглянуть, ані уші голосу Твого не почують. У вирій відлітаєш від нас, у життя вільне, куди відлітали, відлітають і відлітатимуть усі, що з душею народилися.

І хоч покинув Ти нас, і хоч покинув у морі болю розлуки, з Тобою вірна, як завжди, дружина Твоя Ірина. Крила душі її поруч з Тобою, піднімаються високо і кружляють, над нами.

А ми стоїмо над тлінними тілами Вашими, смертними, діти Ваші, внуки Ваші, усі рідні і друзі Ваші. І всі ми споріднені стоїмо, поєднані болем втрати, втрати ненадійної, несподіваної.

І прийшли ми попрощатися з Вами і подякувати Вам не лише як родина і як друзі Ваші, але як і споріднені з Вами службою народові українському, службою великій ідеї визволення та державної незалежності.

Клонимо голови перед Вашим героїчним життям, гідним прикладу. Схиляємо голови перед вчинками Вашими, що їх диктувало приречення Ваше: «Здобудеш українську державу, або згинеш у боротьбі за неї». І хилимо голови наші ще й тому, що Ви все пам'ятали: «Про справу не говори з ким можна, але тільки з ким треба».

І в тому була Ваша сила і ваш вклад — членів Організації Українських Націоналістів, підпільний стиль боротьби якої бував нездоланим найбільшими потугами світу.

І не були Ви гордими на свої заслуги у боротьбі підпілля, ані за перемоги у боротьбі з ворогом словом. І як треба було змінити зброю на перо, Тобі судилось, Друже Олександр, громити зрадників трибуни Галана, відкрити їх обличчя яничарів. Минали роки Твоїєї праці непомітно. Під чужим іменем писав, про славу не дбаючи, в «Гомоні України» працюючи редактором.

І коли треба було присвятити час нашій молоді, щоб продовжити життя спільноти, Ти не відмовився прийняти ще й працю учителя історії народу нашого на Курсах Українознавства ім. Юрія

Липи. Ти дав їм серце своє і вони — студенти курсів — приймали Твоє слово.

Але Ти, як учитель, ніколи не змальовував історії Українських Націоналістів наоколо своєї особи, вони не знали, що Ти провідний член ОУН, що був членом Проводу ОУН, що пройшов важку пробу польських тюрем у Львові, на вулиці Лонцкого, у Бригідках, в Перемишлі і в Березі Картузькій. І не знали студенти, що пані Ірина була хресною матір'ю Юрка Шухевича, була в оточенні найвидатніших керманічів ОУН-УПА.

Займаючи високі пости в Організаціях Визвольного Фронту, Ти, Олександрє, ніколи не висувався на видні публіці місця, пам'ятаючи на слова Франка: «Та слави людської ми зовсім не бажали. . .», бо знав, що «праця єдина з неволі нас вирве!»

Працю в кожному розумінні, і в розумінні дослівному і в розумінні боротьби, яка була змістом Вашого, Олександрє та Ірино, життя та існування.

Ви знали, що одиниця — це тільки клітина нації, що ріст нації у розвитку здорових клітин і що здоровими поколіннями живе нація і не вмирає. І знали Ви, що ідеали нації здійснюються не лише одиниці і покоління, а ціла нація у безсмертному її існуванні. І тут другий наш оптимізм вічності. Не лише християнська вічність життя душі одиниці, але й вічність розуміння життя нації у націоналіста, і його вчинків для неї.

Кожен націоналіст живе для нації і його чин є безсмертним як його нація і тому пам'ять про Тебе, Друже Олександрє та Подруго Ірино, лишиться на землі, в Україні, як історія народу, яка збережеться, і Ви у ній!

Дорога Родино Покійних, прийміть співчуття і вислови жалю, і Ви усі тут приявні Друзі, від Голови Проводу ОУН і всіх клітин Організацій Визвольного Фронту, від Дирекції і Редакції «Гомону України», від учителів Курсів Українознавства ім. Юрія Липи, їх абсолютентів та учнів, і хай пам'ять про Покійних живе вічно не лише в Роді Вашому, але й у всьому народі українському. Амінь!

д-р Богдан Стебельський

Степан СЕМЕНЮК

У СОРОКП'ЯТУ РІЧНИЦЮ СМЕРТИ ЯРОСЛАВА ХОМОВА-ЛІМНИЦЬКОГО

Городенська земля видала багато визначних відомих і невідомих діячів, політиків, письменників і підпільників-революціонерів, членів УВО й ОУН. Згадати б тільки відомих політиків-будівничих української держави, які записані в історії, як д-р Теофіль Окуневський, д-р Лев Бачинський, а з письменників — Лесь Мартович, Василь та Іван Боднарчуки, Роман та Володимир Бандураки, Михайло Марунчак, Василь Гуцуляк, Олександра Яворська-Копач та інші.

Та найменше знані підпільники-революціонери, бо вони діяли і згинули в підпіллі як невідомі під псевдами. До цього часу знані нам такі імена: Гриць Пісецький, бойовик УВО й ОУН, що загинув із рук польської поліції під час нападу на поштовий амбулянс під Бібркою в 1930 р., син о. Івана, революціонера, старшини УСС, золотоусного проповідника, що за свої патріотичні проповіді був часто арештований польською поліцією; полк. Михайло Колодзінський, визначний член ОУН, Командир Карпатської Січі, що загинув у бою з мадярами в обороні молодої держави Карпатської України в 1939 р. Та найменше з усіх цих підпільників революціонерів є знаний Ярослав Хомів-Лімницький, який загинув у 1942 р., розстріляний німцями в Києві.

Час, в якому жив і діяв Хомів-Лімницький недавній, здавалось би, але світова хуртовина, що пронеслася землями України, знищення і руїни, що їх нанесла жахлива війна, зобов'язують нас живучих зібрати ті окрушини відомостей про недавнє героїчне минуле української нації, що тут то там збереглися серед очевидців і учасників цих подій та передати їх грядущим поколінням, як світлі події і постаті в нашій недавній історії. Однією із таких постатей був Ярослав Хомів-Лімницький.

Син Павла й Антоніни (мати польського походження), народився він в 1915 р., в селі Гарасимові, Городенського повіту, де його батьки були вчителями. Батько, український патріот, був діяльним в Учительській Громаді, брав живу участь в культурно-освітній праці місцевої читальні «Просвіти» і був ініціатором будови дому Просвіти в Гарасимові. В 1930 році батьки були перенесені на вчительську посаду до Ясенева-Пільного, 4 км від Городенки.

В родині було четверо дітей, дві дочки і два сини — Ярослав та Евстахій. Сини навчалися в українській гімназії «Рідної Школи» в Городенці, а дочки в польській шовіністичній гімназії «Уршуля-

нок» в Коломиї. На тлі національних розбіжностей в родині створилися два непримиренні табори. Сини розмовляли дома тільки по-українському, а дочки тільки по-польському. Під час вакацій ми, шкільні товариші, часто приходили до «Цявка» (так ми його кликали тоді) купатися в місцевому ставі, а після купелі заходили до школи на підвечірок, де, звичайно, приймали нас медом. Батько Павло був знаний пасічник і мав велику пасіку. Під час купелів і підвечірків сестри Цявка ніколи не брали участі з нами.

Вже на гімназійній лавці Ярослав живо цікавився національним і політичним життям і став членом ОУН, почавши від юнацтва. В 1930 р., під час горезвісної паціфікації в Галичині, був арештований з групою гімназистів (із автором цього спомину) і вивезений до коломийської тюрми, де ми просиділи шість місяців у слідстві за приналежність до ОУН, але з браку доказів усі ми (нас було шістьох) після судової розправи були звільнені. Мимо втрати шість місяців науки, всі ми з успіхом закінчили шосту класу гімназії. Був це для нас пробний вогонь, який загартував нас до дальшої підпільної праці.

Згодом різні шляхи судились нам по різному. Декілька наших друзів в дійсності мали присуди за підпільну дію, дехто попав до Берези Картузької (Богдан Рибчук), дехто був у слідстві, але коли вибухла Друга світова війна, то більшість з нас були арештовані польською владою. Прихід советських військ звільнив нас із тюрми.

Після матури в 1933 р., Ярослав записався на юридичний факультет Львівського Університету. Був діяльним в Академічній Громаді, належав до провідних діячів студентського руху перед Другою світовою війною.

Будучи членом Студентського Відділу ОУН у Львові в рр. 1934-39, належав до п'ятки Студентського Проводу ОУН. Був членом Студентської Репрезентації для налагодження співпраці всіх студентських корпорацій і товариств у Львові.

Дня 21-го березня 1939 р., під час Студентського Конгресу у Львові був арештований польською поліцією в групі понад 100 студентів і просидів у тюрмі «Бригідки» аж до вибуху Другої світової війни.

Мав неабиякі артистичні здібності до малювання і до музики. Найбільш удалий його образ — це натуральне портретне зображення абітурієнта Городенської гімназії з 1933 року. Грав на скрипці, мав гарний голос і був солістом у гімназійному хорі «Шістнадцятка», диригентом якого був автор цього спомену. Належав у Львові до студентського хору «Бандурист».

Після розвалу Польщі і приходу більшовиків до Галичини, з доручення Проводу ОУН пішов із групою революціонерів ОУН до Кракова і включився до підпільної праці ОУН під проводом С. Бандери, стаючи організаційним референтом на терені зайнятої німцями Польщі. З тієї функції вив'язався в скорому часі з надзвичайним успіхом, пов'язавши все членство ОУН, розсіпане по цілому терені зайнятої німцями Польщі, в організаційну сітку.

З вибухом німецько-радянської війни призначений до Центральної Похідної Групи під проводом сл. п. Миколи Лемика в характері референта пропаганди. Часто на міжгрупових нарадах трьох Похідних Груп заступав Теренового Провідника Мирона Орлика. Після убивства останнього перебрав пост Теренового Провідника на Східньо-Українських землях, але не надовго. Схоплений гестапівцями на вулиці Києва був замордований при кінці місяця серпня 1942 року. Молодший його брат Евстахій був замордований НКВД в часі першого їхнього приходу до Городенки. Дві сестри вступили в ряди польської «Армії Крайовей» і також загинули. Батьки були вивезені на Сибір і там закінчили своє життя.

Хай цих кілька рядків мого спомену про «Цявка» з днів нашої юності і буревійних років служіння рідному народові, рідній Батьківщині, буде в'язанкою живих квітів на його незнану могилу.

ПАМ'ЯТЬ ПРО НЬОГО БУДЕ ЖИТИ МІЖ НАМИ

Із стисненим серцем і смутком приходить також і мені прощати друга Юліана Заблоцького, полум'яного патріота України, з яким приходилося співпрацювати багато років тому у Франції, а теж коротко на Далекому Сході. Ніхто з його ближчих знайомих не забуде його оптимізму, розсудливості та його готовості прийти з дружньою порадою чи допомогою. Таким він залишиться в моєму серці і в серцях друзів і знайомих.

Але Юліан Заблоцький — це теж колишній член української громади у Франції, один з перших організаторів громадського життя після Другої світової війни, зокрема громадського життя

прихильників Українського Визвольного Фронту. Він був одним із організаторів українського робітничого руху — Об'єднання Українських Робітників у Франції, що існувало при Французькій Конфедерації Християнських Робітників, а потім теж і Об'єднання Українців у Франції (ОУФ). Тоді він багато років, як це сам говорив і писав, «орав українські перелogi Франції».

Хоча під кінець 1950-их років він покинув французький терен і перенісся до Лондону, все ж таки українська громада в Парижі, а зокрема, Організації Українського Визвольного Фронту у Франції пам'ятають вклад Юліана Заблоцького в українське життя у Франції і зі смутком працють його в останню подорож.

Пам'ять про нього буде жити в наших серцях.

Вічна Йому пам'ять!

Володимир Косик

голова Об'єднання Українців у Франції

*

ПРОЩАЛЬНЕ СЛОВО-САЛЮТ ВІД БУВШИХ ВОЯКІВ ДРУЖИН УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ (ДУН)

З великим і невимовним жалем та смутком зібрались ми тут, щоб відпровадити на вічний спочинок нашого дорогого провідного члена ОУН та улюбленого директора, сл. п. Юліана Заблоцького, учасника і провідного члена Похідних Груп ОУН в 1941 році. Мені припав сумний обов'язок попрощати сл. п. Ю. Заблоцького від бувших вояків Дружин Українських Націоналістів (ДУН), першої військової формації в 1941 р.

Похідні Групи, в котрих сл. п. Ю. Заблоцький виконував обов'язки провідного члена, та Дружин Українських Націоналістів були підготовані та покликані до активної дії Проводом ОУН під проводом сл. п. С. Бандери. Як Похідні Групи, так і ДУН обов'язку та доручення Проводу ОУН, через згубну політику Німеччини, не змогли повністю виконати згідно з пляном Проводу ОУН. Згубна політика тодішнього німецького гітлеризму завалила Німеччину, та й нас придушила.

Ми зійшлись в цей гарний соняшний січневий день 1988 року, щоб віддати останню прислугу-Салют сл. п. Ю. Заблоцькому, який по довгій недужі відійшов від нас до вічності. Велике число учасників похорону є доказом, що Покійний був заслуженим сином українського народу. Сл. п. Ю. Заблоцький залишив нам приклад

ідейної та відданої праці для добра рідного народу. Покійний був нашим другом, він був вимогливий вперше до себе самого, а виро-зумілий для других. Був завзятий борець супроти московсько-большевицьких зайд. Чотиролітнє ув'язнення в гітлерівських млинах смерті підірвало його здоров'я. Не зважаючи на це, він був людиною невичерпної енергії і вірив у слушність і остаточну перемогу Української Ідеї.

Прощаю Вас, Друже Заблоцький, прощаю Вас, Пане Директоре! Прощаю від Дружин Українських Націоналістів та складаю Вам військовий Салют. Прощаю особисто від моєї дружини Варки. Ми жили довгі роки разом, як одна родина. Ви для нас не вмерли! Дух Вас невмирущий коло нас. Ми збережемо найкращу пам'ять про Вас, як довго самі житимемо. Прощайте!

*С. Лаврушка
Звеновий ДУН на Європу*

*

До Хвального Проводу
Організації Українських Націоналістів (ОУН)
Тереновий Провід у Великій Британії

Крайова Управа Української Гетьманської Організації у Великій Британії складає найщиріші співчуття Проводові Організації Українських Націоналістів з приводу відходу сл. пам. Голови Головної Ради і Головного Суду ЗЧ ОУН, члена Проводу ОУН і до-волітнього Головного Директора Української Видавничої Спільки в Лондоні, члена Ради СУБ та Президії Ради, сл. п. Юліяна За-блоцького.

Ми запевняємо Вас у тому, що разом з Вами будемо маршувати вперед до нашої великої мети — Самостійної Соборної Української Держави.

Хай Всевишній наділяє Вас силою і любов'ю на далішні труди.
Вічна Йому пам'ять!

З поважанням,

За Управу УТО у В.Б.,

Підполк. Іван Горобець, Голова

10 січня, 1988

*

6 січня, 1988

До Дирекції Української Видавничої Спілки
в Лондоні

Вельмишановні Панове,

Прошу прийняти щиросердечні вислови співчуття з приводу відходу у Божу вічність бл. п. дир. Юліана Заблоцького. Українська громадськість втратила в особі Покійного великого патріота, провідного діяча, безкомпромісового борця за самостійну і соборну Україну, а Патріархальний Рух британських островів одного із своїх основоположників, довголітнього члена Ради і Президії, беззастережно відданого ідеям св. п. Блаженнішого Патріярха Йосифа.

Хай Вседобрий Господь поселить Його безсмертну душу в оселях праведних як вічну нагороду за тернистий життєвий шлях на службі Богові і Батьківщині.

За Президію Ради УКПО:

Ю. Буцяк, секретар

ЧИТАЙТЕ — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ТИЖНЕВИК

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ»

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — орган української самостійницької думки та речник українського визвольного руху. Він подає правдиві інформації про події на українських землях а також приносить обширні відомості про міжнародні події, наслідуючи й коментуючи їх в дусі інтересів української справи. «ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» речево дискутує й розяснює всі суспільні політичні й культурні питання української еміграції й постійно містить хроніку українського життя з усіх закутків світу. «ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — це універсальний часопис української еміграції в усіх країнах поселення, що повинен знайти в руках кожного свідомого українця, якому доля нашої Батьківщини не байдужа.

Передплату у Великій Британії приймає:

Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Road, London, N1 1LF.

Адреса Видавництва:
Verlag Schlach Peremohy
München 8000, Zeppelinstr. 67, Germany.

Огляди, рецензії

Проф. Т. МАЦЬКІВ

ПРАЦЯ, ЩО ПОЯВИЛАСЯ У ПОТРІБНОМУ ЧАСІ

Taras Hunczak, "Symon Petliura and the Jews": A Reappraisal, Toronto-München: Ukrainian Historical Association, 1985, 61 pp.

Д-р Тарас Гунчак, професор східно-європейської історії університету Рутгерс, написав коротку, але джерельно удокументовану працю про Симона Петлюру та українсько-єврейські взаємовідносини в 1917-1921 роках, що є подекуди відповіддю на горезвісну книжку американського професора Саула Фрідмана — «Погромчик»¹. До речі, д-р Ізраїль Клейнер написав знамениту статтю, в якій навів такі слова визначного єврейського політичного діяча А. Жаботинського, що писав: «... ні Петлюра, ні Винниченко, ні другі визначні члени уряду [Української Народньої Республіки] ніколи не були так звані «погромщики», (І. Клейнер, «Петлюра и евреи», *Форум*, 1982, ч. 1, стор. 100-114).

Праця проф. Гунчака — це поширений і доповнений есей "A Reappraisal of Symon Petliura and Ukrainian Jewish Relations, 1917-1921", що був надрукований в "*Jewish Social Studies*", Т. 31, № 3, 1969, стор. 163-184. На прохання і за фінансовою допомогою бл. п. Міріям А. Гольдман, вдови єврейського історика, політичного діяча та приятеля українців, бл. п. Соломона І. Гольдемна², проф. Любомир Винар видав вище згадану працю з рамени Українського Історичного Товариства (УІТ) як початок серії українсько-єврейських дослідів.

Книжка складається зі слідуючих частин: 1. Вступ проф. Л. Винара (стор. 2-5), 2. Симон Петлюра та українсько-єврейські взаємовідносини, 1917-1921 (стор. 7-33), 3. Лист проф. Гунчака до редактора "*Jewish Social Studies*", (Т. 32, № 3, 1970, стор. 246-253), як відповідь на спростування п. Шайковського (стор. 34-43), 4. Документація. Автор подав джерельну літературу (стор. 58-59), та показчик назвиськ (стор. 60-61).

У своїй праці проф. Гунчак подає історичне тло Визвольних Змагань українського народу за свою державність, визначає роллю Симона Петлюри (1879-1926) в тому часі та критично аналізує події, зокрема протисєврейські погроми в Україні. Автор, опираючись в першу чергу на єврейських та інших чужинських джерелах, переконуючо доводить англо-

1 Saul S. Friedman, *Pogromchik*, New York 1976.

2 Solomon Goldemann, *Juden und Ukrainer: Briefe eines juedischen Sozialdemokraten*, Wien 1921, *Jewish National Autonomy in Ukraine 1917-1920*, Chicago 1968.

мовному читачеві, що не могло бути антисемітизму в політиці Уряду Української Народної Республіки (УНР), який не тільки визнав євреям національну автономію, але вперше у новітній історії визнав їх як окрему націю. До того часу уряди інших держав визнавали їх як громадян мусульманської релігії. Проф. Гунчак покликається на працю визначного єврейського історика д-ра Марка Вішніцера, який писав у 1919 р.: «...Євреї на Україні мають великі національні права. Єврейська мова є офіційно визнана, міністерство для єврейських справ широко розвинуло свою діяльність, єврейські релігійні громади вільно розвиваються, число єврейських шкіл зростає, у новозаснованому університеті в Кам'янці Подільському уряд УНР установив катедру для єврейської історії і літератури...»³ (стор. 23).

Щож відноситься до трагічних погромів на Україні, то, як слушно зауважує автор, їх причини треба дошукуватися в антисемітизмі російської царської політики, гаслом якої було «бей жідів, спасай Расею». Аджеж є відомі погроми на Україні, що їх улаждувала т. зв. «Чорна сотня»⁴. Зокрема з упадком Тимчасового Уряду Керенського, здеморалізовані частини багатонаціональної російської царської армії, відступаючи з фронтів, стали пострахом для всього населення в Україні. Проф. Гунчак, покликаючись на єврейського історика Е. Черікова, пише: «... дороги здеморалізованої солдатески вели через села і міста на Правому березі Дніпра... Єврейське населення знайшлося в надзвичайно скрутному положенні. Солдатеска грабувала, нищила, палила. Солдати називали себе більшовиками, тероризували населення, а в краю творили анархію...» (стор. 12). До речі, один із перших погромів в Україні на більшу скалю вчинив II російський гвардійський корпус у листопаді 1917 р., в часі якого знищено 17 сіл.

Обвинувачувати С. Петлюру за антисемітизм та погроми на Україні в часі Визвольних Змагань, — слушно підчеркує проф. Гунчак, — це велике непорозуміння і велика кривда для нього. Автор з притиском пише, що «які не були б вияснення, ніщо, абсолютно ніщо, не може оправдати жорстоких погромів» (стор. 8), але як можна закидувати Петлюрі антисемітизм і погроми, коли його ще як студента називали «єврейським татом» (стор. 16), а будучи Секретарем військових справ Уряду УНР, Петлюра видавав прикази командуванню Армії УНР, щоб недопускати до погромів чи заворушень, бо «у нашій країні не дозволимо на погроми» (стор. 13). За погром у Проскуріві (15-го лютого 1919 р.) Петлюра приказав арештувати отамана Семесенка, якого польовий суд засудив на кару смерті і присуд виконано (стор. 27). Подібно засуджено на кару смерті старшину Міщука і кількох козаків за участь у погромі в Райгороді (стор. 27). У законі з 12-го квітня 1919 р. ясно написано: «... Уряд УНР ніколи не буде толерувати погромів проти єврейського населення в Україні, але буде поборювати і карати винуватників зі всією суворістю закону» (стор. 25). І вин-

3 J. Batchinsky, A. Margolin, M. Wishnitzer, *The Jewish Pogroms in the Ukraine*, Washington, D.C. 1919, pp. 22-23.

4 Докладніше про антисемітизм царської російської політики див.: Hans Rogger, "The Beilis Case: Anti-Semitism and Politics in the Reign of Nicholas II", *Slavic Review*, Vol. XXV, No. 4, 1966, pp. 615-629.

них карали. Напр., в селі Смотрич на Волині за участь у погромі польовий суд засудив чотирнадцять козаків на кару смерті. Так само засуджено винних в місцевостях Оришин, Китайгород, Тальни, Вахнівка. Марголін у своїй праці «Україна і політика Антанти» наводить декілька екзекуцій за участь в погромах, як, напр., польовий суд засудив В. Винника на кару смерті за поранення Йоселя Астера в селі Залуківцях б. Станиславова (стор. 28). На жаль, з причин незалежних (три фронти, большевицька пропаганда, диверсія), юрисдикція та прерогативи Уряду УНР були дуже обмежені. Проф. Гунчак наводить інтерв'ю Арнольда Марголіна, відомого єврейського історика, політичного діяча а пізніше міністра закордонних справ УНР для «Джувіш Кронікл» (16-го травня 1919 р.), в якому він сказав: «... Український уряд є проти погромів, їх поборює та не поносить за них відповідальности» (стор. 24).

Особливо цінною є відповідь проф. Гунчака А. Шайковському, в якій він спокійно, «сіне іра ет студіо» збиває його закиди. Напр., Шайковський пише, «... що все, що український уряд робив, було інспіроване німцями» (sic!), або «... український самостійницький рух був по суті ділом місцевих большевиків» (стор. 36-7). Що воно було навпаки, то на це проф. Гунчак наводить багато доказів з єврейських та інших чужинецьких джерел. Напр., адмірал англійської воєнної фльоти на Чорному морю звітував до Лондону 6-го червня 1919 р.:

"... Bolshevism in the Ukraine is rapidly losing ground. . . The peasants and workmen found that their own local Soviets were formed, for the most, by the hated Jews; that these Soviets carried out their requisitions on the workers and peasants as well as the landowners; and that the Bolshevik reign was even more tyrannical than any Government they had ever suffered from. Rightly the blame is apportioned to the Jews. And there are signs of violent anti-Jewish movement spreading all over the South of Russia. . . This anti-Jewish movement is, in effect, an anti-Bolshevik one as practically all the regimental Commissars are Jews, and Jews largely predominate in nearly all the Soviets" (London, Public Record Office, F.O. 371/3965, Doc. No. 96522), cf., Hunczak, *op. cit.*, p. 38.

Шкода, що проф. Гунчак не помістив у своїй книжці вияснення п. Шайковського, щоб читач сам мав нагоду його прочитати та зробити висновки. Дуже добре сталося, що редакція "*Jewish Social Studies*" помістила працю проф. Гунчака, яка дала можливість неупередженому американському євреєві познайомитися з «другою стороною медалі». Такий почин треба привітати і бути вдячним авторові і редакторові цього американсько-єврейського журналу. УІТ належить висловити признання за публікацію вартісної праці, що є дуже на часі. Ціна книжки з пересилкою тільки 6.00 дол. Замовляти можна: Ukrainian Historian, P.O. Box 312, Kent, Ohio 44240, USA.

Роман КУХАР

ВЕЛИКДЕНЬ В УСПЕНСЬКІЙ ЦЕРКВІ У ЛЬВОВІ

*(Під враженням «Воскресної Утрени»,
в опрацюванні Микола М. Федорова)*

Тількищо сіріє, як гурти прочан поспішають на Воскресну Утреню, аби впору прибути й бути готовими перед п'ятою годиною ранку до церковного обходу навкруг ядра старої Руси-України галицького роду. Просторе коло закреслює цей осередок — від воріт Успенської церкви, вгору вулицею Руською, повз Корняківську вежу, вбік Підваллям аж до повороту звідси біля Порохової башти, тоді вниз, уздовж масивних стін костьола Домініканів, наліво в закуток Бляхарської вулиці й, побіч потемнілої від віку, Ставропігії, назад до порогів старинного Успенського храму, із тлінними останками замученого Івана Підкови в його підземній крипті та новітніми вітражами з рідної історії Петра Холодного в його світлих, високих вікнах.

Діти, що підбігають за батьками в напрямі до своєї святині на т. зв. «Резурекцію», Воскресну відправу, ще несвідомі історичного запілля цієї славетної частини рідної землі. Таємність досвітньої участі в Великодньому празнику, гучний визов на близьку утренью могутнього дзвону Кирила, тут і там багатий вибір квітів і зелені по Ринку й на розі Руської — от що хвилює по-весняному прибрану дітвору.

— Христос воскрес! — Воїстину воскрес! — перекликаються прохожі, одне одного випереджуючи у прискореній ході до сьогоднішнього місця святкування. З-поза будівель, із середини подвір'я, що притикає до Успенської церкви, починають вистукувати постріли з вистрільних молотів — це юнаки вітають наближення воскресного акту. Нашвидку проте справно зорганізовано похід, вже й ведуть перед хлопчаків з калаталами, за ними гордий підросток несе хрест, слідкують діточі гуртки з лелійками і свічками в руках, тоді проступають повагом душпастирі й міська знать під розмальованим балдахином, а там уже й маршує вся парафіяльна громада з корогами, прапорами, образами, фігурами святих. Христове Воскресіння стало їхнім національним святом, заохотою до всенароднього здвигу.

Після широкого довкільного обходу повертається процесія на місце виходу, юрба уставляється навпроти входу до церкви. Уже з-за її воріт доносяться з середини голоси наспівів духовників, на які антифонно відзиваються пастирі з-перед воріт. Не довго це триває й ураз роздається Воскресний гимн усієї святкової громади, розлуноючи по всій Руській вулиці і довкілля.

В цей величний день церква битком набита, тож дітворі єдине місце, звідки можливо їй усе, аж до вітальної частини, спостерігати, — на високому ганку праворуч церковного крила. Воскресна утренья розгомоніє

сольовими й хоровими партіями стихирів, канонів, ектеній, приспівів, після чого уся паства однодушно приєднується до вселюдного співу. При вітварі йде якась знаменна дія, золоті ризи й мітри священників ваблять очі молоді, тиміямові дими досягають її на ганку й хорах. Не все наймолодші з усачників Богослужби й розуміють з величавого славословлення Христа, проте, коли доходить до вершка співочого напруження, духовні достойники при Великих воротах, з єп. Кир Іваном Бучком у проводі, готуються до звершення Воскресної містерії. Отоді й о. Омелян Горчинський прекрасно й одуховлено проспівує «Плоттю заснув як мертвий» — ураз і дітворі стає наче більше зрозумілим, вона сповняється чаром незабутнього духовного пережиття Воскресіння. Тепер і її голоси еднаються з загальним одушевленим проспівом «Пасха нова, свята, Пасха таїнствена», що заповідає близьке закінчення відправи. Ще лунають заключні молитви з боку вітваря, ще розносяться короткі відповіді «амінь» пастви, та вже скоро виллється весь церковний люд піднеслою хвилею з воскресним визнанням віри «Христос воскрес» на внутрішній прицерковний майдан і довгим ланцюгом займе місце біля стіп каплиці Трьох святих, вичікуючи в райдужних бесідах духовників на свячення пасок. Заквітчані дівчата заводять перші з великодніх гагілок, юнаки вистрілюють останню ясу своїх стрілен, а парубки на загородженому травнику навпроти вежі Корнятка змагаються в дужанні.

Церковний обряд зливається гармонійно з доісторичними звичаями українського народу у світлий, Великодній час.

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

В ОБОРОНІ КУЛЬТУРНОЇ СОБОРНОСТІ

Останнім часом ми чуємо голоси з критикою «Правописного словника» Г. Голоскевича. Найгучніший такий голос це доповідь д-ра Я. Славутича на правописній сесії Товариства канадських славистів 31-го травня 1987 року під назвою «Запропоновані зміни в 'Правописному словнику' Г. Голоскевича».

Ця доповідь, написана з позицій пріоритету наддніпрянського варіанту української мови, абсолютно випустила з уваги головну прогресивну рису словника Г. Голоскевича — його соборність. Вироблений і затверджений науковими установами Наддніпрянської України й Галичини, правопис 1929 р., як і словник Голоскевича, відбиває риси обох варіантів української мови. Цей правопис є найудалішою спробою скерувати в єдине річище обидві галузки українського мовлення, які в наслідок історичних умов розвивалися окремо, хоч і взаємовпливали одна на одну впродовж усього періоду українського національного відродження ХІХ-ХХ століть.

Таким чином, словник Г. Голоскевича це не лише мовознавчий факт,

це ще й політично-об'єднавчий факт, факт соборного значення. Для української громади — чи то на еміграції, чи то у вільній Україні — соборний правопис це те, що об'єднує нас як українців на ниві культури, бо всі користуємось одним правописом.

У своїй доповіді Я. Славутич, не беручи цього факту до уваги, пропонує замінити соборний словник Г. Голоскевича на територіальний наддніпрянський словник. Така позиція хибує, передусім, з політичного боку. Однак викладена доповідачем, ця позиція хибує і з мовознавчого боку.

Доповідь виходить з невмотивованого засновку, що на еміграції за словник Г. Голоскевича «вхопилися (цитую дослівно — С.К.), передусім, галичани, бо він мав найбільше т. зв. галицького елементу». На жаль, Я. Славутич забуває, що задовго до другої хвилі еміграції за словник Г. Голоскевича «вхопилися» усі найкращі мовознавці Наддніпрянської України, знищені потім під час погромів української інтелігенції. Щождо еміграції, то словник Г. Голоскевича як найкращий на сьогодні лексикографічний твір акцептують не самі лише галичани. Цей словник і цей правопис був найкращим розв'язанням мовних розбіжностей між східними й західними українцями. Сьогодні з перспективи часу можна лише дивуватися з мудрости, далекоглядности та сміливости мовознавців тих часів, які в окупаційних умовах виробили соборний український правопис.

Безперечно, що словник Г. Голоскевича не бездоганний, і як і все на світі, може бути модернізований. Але ця модернізація жодною мірою не повинна торкнутися соборности словника, не повинна обернути соборний український словник на вузькотериторіальний.

Яр Славутич додає у словнику Голоскевича таку хибу: словник має «багато місцевих, діалектних слів, відомих лише в Галичині;». З цим твердженням Я. Славутича важко погодитися. Невже слова «м'я», «як-найлучче», «послі», «трищення», «іюнь», «август», «дев'яносто», «гляг», «сьомий» притаманні галицькому варіантові української мови? Це діалектизми й форми слів наддніпрянські, і словник реєструє їх куди більше ніж форми галицьких. Вірніше буде сказати, що словник Голоскевича відбиває наддніпрянську морфологію й лексику, а галицькі форми й галицький правопис репрезентовано переважно в іншомовних словах.

Далі Я. Славутич додає у словнику Г. Голоскевича «надто багато пом'якшеної вимови літери (краще «звук» — С.К.) «Л» у чужих словах: «кляса», «Колюмб», «кольорит», «ляна», «льояльний», «металь». У наведених прикладах бракує точности, зате проглядає тенденція доповідача будь-що знецінити доробок Г. Голоскевича. Таж Голоскевич поруч із словом «металь» подає форму «метал», і то «метал» на першому місці; поруч із словом «кляса» подає «клас», тобто словникар дає користувачеві право вибору. Це блискуча риса соборного підходу до розв'язання мовних проблем! Щождо прізвища «Колюмб», то в нашій мові віддаємо власні імення так, як вони звучать в оригінальній мові, та й сам доповідач пізніше боронить написання «Ляйпціг». Зовсім незрозуміло, чому авторові доповіді не до смаку «кольорит». Таж ми говоримо — і на Сході й на Заході — «кольоровий», «кольористий», «кольори!» Невже Я. Славутич за те щоб говорити «коловорий», «колористий»? Пом'якшення «Л» у слові «кольорит» — це утвердження традиційного українського мовлення!

Написання м'якого «Л» у чужих словах це не тільки данина соборності, усунувши яку, можна більше згубити ніж здобути, це ще й споконвічна риса української мови! М'яке «Л» в іншомовних словах не чуже українській мові. Ми ж говоримо «ілюстрація», «пляж», «полюс», «полярний», «ляпсус», «блюдо», «гірлянди». Чому Я. Славутич не зараховує цих слів до «польського лялюкання» (термін доповідача)? Чи не тому, що вони так вимовляються і в російській мові, і цим з них знято тавро «польськості»? Іншими словами, вимова «Л», що збігається з російською вимовою — добра, а та, що не збігається — погана. Чи це мовознавчий підхід до розв'язання мовних проблем? Адже у словнику Б. Грінченка зафіксовано такі пом'якшення звуку «Л» у чужих словах в українській мові: «мигдаль», «бакаляр», «кромаль», «коралі», «таляр», «льос», «лязурок» (синька), «капелья», «плярстер», «плярц», «псальма» (варіант до «псалом»), «колькокатор», «блят», «лямпа», «лямпада», «лямпас», «льох», «плюндрувати», «слюсар», «шальвія». Цікаво, що слово «шальвія» має м'яке «Л» лише в українській мові, а в польській та російській мовах «Л» у цьому слові тверде: «шафлей» (рос.), «szatwija» (поль.). Те саме у словах «мигдаль» і «псальма», які у польській вимові не мають м'якого «Л». Виходить, що в цих словах «лялюкання» (користуючись термінологією доповідача) властиве більше якраз українській мові, а не польській. М'яке «Л» у запозиченнях це не дивина для українців, це досить виразна риса саме української мови. «Словник української мови» П. Білецького-Носенка реєструє слова «Люценко» й «Люця». Перше автор перекладає на російську мову як «сынъ Лукерьи и Луки», а друге як «Лукерья». Отже у цих запозичених з інших мов іменах українці звук «Л» вимовляли м'яко. «Люця» пізніше стала «Люсю» і заблукала до російської мови. Варто зауважити, що П. Білецький-Носенко родом з Полтавщини, а не з дискваліфікованого Яром Славутичем через свою близькість до Галичини Поділля.

Таким чином, пропозиція переглянути м'яке «Л» у словнику Голоскевича, висловлена з таких далеко не мовознавчих позицій, навряд чи може знайти схвалення. Найбільше, на що можна погодитися у модернізованому словнику Г. Голоскевича, це до кількох слів, які збуджують емоції у декого, подати варіанти з твердим «Л», як це зробив Г. Голоскевич із словами «метал» і «металь».

Позатим, Я. Славутич додає у словнику Голоскевича засилля літери «Г». Такий був правопис 1929 р., що виходив з мотивів соборності. Скасування «Г» в чужих словах, хоч воно й слушне, буде далішим приводом до незгод. На мою думку, треба зберегти правопис Г. Голоскевича, але дати загальну примітку до іншомовних слів із «Г», що їх можна писати й через «Г». Поліграфічно це робиться шляхом відзначення названих слів зірочкою або іншим друкарським значком, який означатиме допустимість написання цих слів і через «Г». Це буде найкраще й найсоборніше рішення проблеми «Г» в чужих словах.

Доповідач слушно пропонує поширити «правило дев'ятки» на іншомовні місцеві назви й прізвища. Неясно тільки, чому далі він каже: «краще писати «й» і після «ц», «ч», «ш». Таж «ц», «ч», «ш», входять до дев'ятки.

Автор доповіді нічого не говорить про слова типу «криза», «генеза»,

«теза», «аналіза», але в тексті вживає слово «аналіз» чоловічого роду. Чи не думає автор змінити рід згаданих слів у словнику? Це нічим не вмотивована зміна. Українські мовці мають традиційну рису вживати іншомовні слова у жіночому роді. Словник Б. Грінченка фіксує цілу низку таких слів: «терпентина», «псальма», «маляса», «циліндра»(!), «плянта». «Український стилістичний словник» проф. І. Огієнка подає такі форми — народні й літературні — чужих слів у жіночому роді: «соша», «парасоля», «моделя», «рояль» (два роди), «зала», «синтакса», «метода», рід яких не відповідає канонізованому родові цих слів у окупаційному правописі. На Україні можна почути й слово «пляжа» — жіночого роду, замість «пляж». Не випадково занесений з російської мови «абрикос» (*мореля*) став звучати в українському звучанні «абрикоса». Правопис 1929 р., визначаючи рід слів типу «криза», виходив з роду цих слів у оригінальній мові. Цей підхід якнайкраще збігся з українською мовною традицією. Слова «криза», «теза», «синтакса» так добре почувають себе в українському мовленні, що зміна їх на «кризис», «тезис», «синтаксис» просто псуватиме нашу мову.

Яр Славутич радить виключити із словника Г. Голошкевича цілу низку застарілих слів і залучає до цих слів такі слова, як «нюта», «гяг» та інші. А це ж українські слова, зареєстровані у словнику Грінченка. Нецастя наше, що наша народня термінологія була в наслідок окупації цілком невживана й стала застарілою. Коли красне письменство зберегло нашу розмовну лексику, то технічна термінологія не зайшла до технічних видань, котрі були виключно російські, німецькі або польські. Вільним українським мовознавцям, на мою думку, належить зберігати й ширити нашу самобутню термінологію, а не гребувати нею. Бо коли «нюта» застаріле слово, то що замінити його у нашій мові? «Заклепка»? А це ж живодер з російської мови.

До слів, яким Я. Славутич виносить смертний вирок, належить і слово «жадний». Але це живе слово. Це варіант. І Г. Голошкевич надає користувачеві право вибирати: «жоден» чи «жадний». Така вимога української мовної соборності, і цю рису треба зберегти для цілої низки слів: «різний»-«ріжний», «народ»-«нарід», «гебрей»-«еврей», «советський»-«совітський»-«радянський», «большевицький»-«більшовицький» та ін. Автор нічого у доповіді не говорить про ці варіанти, але з приватних розмов відомо, що він стоїть на позиції єдинослів'я, тобто не схвалює включення варіантів до словника. Але єдинослів'я — вимога вживати лише один варіант — добре для тоталітарно-імперських мов, але не для соборного словника української мови. Специфіка української мови лежить в її історії, і радити нашій мові «кожух, не на неї шитий» добра українській мові не принесе. Соборний словник мусить мати місце й на варіанти не лише територіяльні, але й світоглядні. Бо, наприклад, слово «советський» вживають і галичани і наддніпрянці. Так само і слово «радянський».

Окремо варто спинитися на термінології доповіді. На мою думку, термін «галицький діалект» — термін застарілий, культивований зокрема окупантами. Чи не краще вживати термін «галицький варіант української мови»? Тут буде менше «старшобратности» й дискримінації одного мовного середовища іншим.

Галицький варіант подекуди зберіг прирі риси української мови, які Наддніпрянська Україна згубила через інтенсивну й століттями продовжану русифікацію. Слова «*єпископ*», «*єпархія*», «*Євген*» саме так і мають звучати по-українському, і цю вимову зберегла якраз Галичина. На Наддніпрянській Україні московська церковна ієрархія століттями прищеплювала вимову «*єпископ*», «*єпархія*». То чи наше мовознавство мусить з тим миритися? Отож, незрозуміло, чому автор доповіді стоїть за написання «Є» «за давнім узвичаєнням» у словах «*Єва*», «*євангеліє*», «*Євген*», «*єпископ*». Хто узвичаїв таку вимову й таке написання? Наслана московська й змосковщена ієрархія? Невже ж вільні мовознавці мусять іти за накинутим силоміць узвичаєнням?

Нічого Я. Славутич не говорить і про варіанти імен. Соборний український словник має зафіксувати українські імена в усіх живих варіантах, що робив і Голоскевич, хоч і не з належною повнотою. У соборному словнику мають бути «*Євген*» та «*Євген*», «*Ірина*» й «*Ірена*» (цю форму фіксує, до речі, і словник Б. Грінченка), «*Лариса*» й «*Ляриса*». Остання форма хоч і штучна, але вона жива.

Модернізувати український правописний словник значить ще й виключити з нього невластиві морфологічні нашарування, а таких у ньому є чимало. До таких нашарувань треба віднести й відмінювання прізвищ, утворених приростком *ин*, як «*Гнатишин*», «*Гурин*», «*Пушкин*». В орудуному відмінку таких прізвищ має бути закінчення *им*: з «*Гнатишином*», за «*Гурином*», «*Над Пушкіним*». Ці прізвища мають відмінятися, як і присвійні прикметники типу «*Савчин*», «*доччин*»: із *Савчиним братом*, з *доччиним чоловіком*.

Своїм толерантним ставленням до варіантів «Правописний словник» Г. Голоскевича здобув популярність як соборний словник. Саме цим він і дорогий вільним та соборним українцям.

Нехтування вимог соборності у мовознавстві сприятиме лише відчуженню окремих мовних середовищ, чого ніхто із свідомих українців не мусить допускати.

Володимир ОР

ВІРМО, ЩО ТАКИ ПРОСЛАВИМО ЇХНЮ ПАМ'ЯТЬ ХРАМОМ-ПАМ'ЯТНИКОМ

Антін Драган. «Пам'ятаймо про Вінницю». Джерзі Сіти: «Свобода» В-во Українського Народного Союзу, 1986. 48 сторінок.

Книга відомого журналіста й довголітнього редактора «Свободи» Антона Драгана «Пам'ятаймо про Вінницю» — це коротке дослідження жорстокого злочину народовбивства, що мало місце 1937-38 рр. Під час цього нового голокосту, спричиненого московсько-більшевицьким окупантом, знищено понад *десять тисяч* невинного українського населення. Вчинено страшний злочин, якого ніяк не можна призабути. А тим часом боль-

шевики його спокійно приховують. Розкрито цю трагедію тількищо 1943 р. під час окупації України нацистськими вбивниками, які з не меншою жорстокістю розправлялися з українським народом.

І тут виринає питання, чи ми й наші діти належно ознайомлені з цим кривавим злочиною і чи ми в силі фактами довести його трагізм до свідомості вільного світу. Це справді велике завдання і в цьому напрямі дещо робиться. Проте цього, звичайно, не досить. Потрібно посилити наші зусилля, а це вимагає спеціальних матеріалів і часу, якого й так обмаль. Бо тільки від того, наскільки ми заздалегідь підготуємося до такої роботи, залежатиме успіх всієї великої і потрібної справи — зрозуміти самим трагізм вінницького голокосту і широко заговорити про нього в світі. Поштовхом для цього є дослідження Антона Драгана «Пам'ятаймо про Вінницю», що появилось заходами Українського Народного Союзу українською і англійською мовами.

Рецензоване видання — це поширена фактами стаття «Розкрилася земля і показалося пекло», що появилася в «Альманахові Українського Народного Союзу на рік 1972» (до 30-річчя советського народовбивства у Вінниці). Покійний Антін Драган в розмовах часто згадував свою статтю, маючи на увазі, що розумне й аргументоване обговорення такого трагічного злочину викликає інтерес до його пізнання і надовго запам'ятовується. Розмовляючи з ним про ці події, видно було, як мінялося його обличчя. Воно ставало суворим, адже, в липні 1943 р., він бачив власними очима розриті масові вінницькі могили з тисячами помордованих земляків. Його великим бажанням було поширити цю статтю потрібними свідченнями і видати її українською і англійською мовами. Це він зробив перед своєю смертю, а Український Народний Союз видав цю працю і широко її розповсюдив серед своїх і нам прихильних сусідів.

Розгортаючи книжку, звертаємо увагу на її заголовок, поданий наказовим способом, що має тут своє окреме значення. Він виражає наказ, спонукання, прохання, побажання. Це й мав на думці автор, а саме, щоб ми зберегли в пам'яті цей страшний голокост і його ніколи не забули. Дослідження складається зі вступу і 23 коротких розділів. Велике значення мають тут свідчення рідних. Це автентичні документи, які промовисто стверджують і описують народовбивчий терор. Дії, що проходять в межах абсурду! Чи ж можна когось заарештувати і вбити під закидом «саботажу», що, мовляв, він винен, що колгоспна свиня не народила передбаченої кількості поросят, що їх було вираховано в божевільному пляні сталінської п'ятирічки. Або заарештувати й розстріляти невинного колгоспника, бо, мовляв, в колгоспі здох кінь. А скільки людей було заарештовано й розстріляно взагалі без жодної причини. Усі ці й їм подібні випадки задокументовані в книзі. Вони переконливо доказують, що це був запланований геноцид. Драган так змальовує становище: «Ніхто не знав ні дня, ані години, коли до його хати під'їде 'чорний ворон', закрита чорна автомашинка НКВД, в якій зникли навіки мільйони людей».

Видання має також короткий список використаної літератури в чотирьох мовах. Ілюстрації до книги роблять потрясаюче враження, і то почавши від обкладинки з рисунком розстрілу. Усе тут посилює трагізм на-

родовбивства й дослівно параліжує елементарні людські почуття і здоровий глузд. Книжка в цілому невелика розміром, але дає об'ємистий матеріал у формі цифр, свідчень і заключень міжнародньої судово-лікарської комісії, що діяла на місці розкопів масових могил у Вінниці.

Підсумовуючи, хочемо зацитувати слово єпископа Григорія на похоронах закатованих жертв:

«Сьогодні ми вже дев'ятнадцятий раз зібралися на це сумне прощання, на це жакливе видовище, щоб піднести нашу спільну молитву за душі найкращих синів і дочок України, яких найбільший людоджер світу в найжорстокіший спосіб знищив і кинув у ці пекельні ями.

Перед нами зараз лежать 960 святих мученицьких останків, приготованих до похоронів. А погляньте на ці довжелезні братські могили! У цих могилах уже спочиває 8479 достойних синів та дочок України, яких ми вийняли із тих пекельних ям і за християнським похоронним чином поклали в ці почесні братські могили... А скільки таких ям по широких степах і лісах Сибіру, Соловків і Колими?!

Ми, дорогі мої, мали намір побудувати на цих святих могилах величавий храм-пам'ятник у подарунок спочилим. Дякуючи щедрій руці нашого народу, вже зібрано більше, ніж потрібно для цієї споруди. Але, як видно, не судиться нам цього виконати. Одначе, віримо, що прийде час, коли тут буде стояти храм на честь усіх святих мучеників і в ньому будуть день і ніч возноситись молитви до Бога за їхні праведні душі».

Р.К.

НЕТЛІННА ПАМ'ЯТЬ ПРО МУЗИКОЛОГА ЗІНОВІЯ ЛИСЬКА (1895-1969)

На весні 1953 р., при нагоді поїздки в Німеччину після двохрічного студійного побуту в США, довідавшись принагідно від композитора Остапа Бобикевича про адресу мого колишнього директора Музичного училища за першої більшовицької окупації у Львові в 1940 р., Зіновія Лиська, поїхав я провідати його. Уродженець Надбужанщини, обізнаний з Європою під час музичних студій, д-р Лисько проживав після виїзду зі Львова в 1944 р. й у п'ятдесятих роках в Німеччині, а в час моїх відвідин мешкав зі своєю дружиною на одному із передмість Мюнхену, в гарно розбудованій з допомогою баварського уряду колонії українських повосенних залишків.

Мій незабутній директор не дуже змінився від часу, коли я його вперше пізнав у колишньому Музичному Інституті ім. Лисенка, а за советського періоду у т.зв. Львівськiм Муз-училищі. Він був тоді організатором тієї фахової музичної школи і виконував довгий час обов'язки її управителя.

Привітавшись із ним і його гостинною дружиною, панєю Докією, ко-

лишньою артисткою-співачкою Української Республіканської Капелі Олександра Кошиця, я представився як абсолювент музичних студій в США, а ще раніше як студент Музичної Школи у Львові і Віденської Консерваторії згодом. Прийшов я запросити їх на свій концертний виступ в залі мюнхенського Німецько-Українського Товариства 28-го березня 1953 р. В курсі приязної розмови запитав я д-ра Лиська, чи він пам'ятає, при якій нагоді мав уперше справу зі мною у передше згаданому Муз-училищі? Важкі воєнні умови мусіли затерти в його пам'яті таку незначну подію, тому я пригадав йому її, бо вона, з уваги на характерність директора Лиська, затямилась мені на все життя. От я й йому розкакую про те. В 1940 р., при вступах нових кандидатів до школи, подали до його відома, що один студент-українець бажає вчитись сольового співу в Емілія Штрюмфельда, жидівського викладача. Директор Лисько покликав мене зразу ж до себе і, довго вдвляючись у мене, доволі суворо запитав:

— Це правда, що ви хочете ходити на лекції сольоспіву до вчителя Штрюмфельда?

Тому, що я саме тим студнетом і був, озиваюсь коротко — Так.

— А можу я знати чому? — питає далі директор. — Невже Штрюмфельд відомий вам з якоїсь знаменної вокальної методи?

— Ні, — кажу, — я про нього нічого не чув у тому сенсі, але мій товариш з Академічної гімназії й Університету ім. Івана Франка у Львові, добрий тенор Мирослав Ковч, є саме його учнем і дуже похвально про нього відзивається. Отак ми й побажали собі з солідарности бути разом в одній класі сольоспіву.

Отоді ви, дорогий Директоре, дали мені добру науку основ національного виховання і зробили це простолінійно, без уваги на тогочасні обставини московського засилля в Краю, не вагаючись підкреслити потребу українського характеру національної освіти.

— Що ж вам зможе непричасна до української культури жидівська людина дати? — заключили Ви свою мову, водночас поручивши мені вступити до класу сольоспіву проф. Одарки Бандрівської, концертної співачки та племінниці мисткині співу світової слави Соломії Крушельницької, на що я без вагання погодився. Згодом бували Ви, як професор композиції в Державній Музичній Консерваторії, куди Ви перейшли, а Ваше місце директора Муз-училища обняв жид Хазін, на виступах елевів колишньої вашої школи. Раз якось, прослужучи моє виконання Лисенкового «Мені однаково» до слів Шевченка, ви підступили до мене після Академічного вечора й ось як заговорили:

— Так, треба здобутись на певну гідність, аби цю пісню співати. Вона й була колись у залізному репертуарі нашого тенора світової слави, Модеста Менцінського. Усміхнувшись, додали ви — А що ж, навчив би вас Штрюмфельд такої гідности?

Велику слухність ви мали, гідність і характер могла в мені плекати тільки така напка патріотка й мисткиня співу, як Одарка Бандрівська, згодом вона ж і декан відділу сольоспіву в Державній Консерваторії. Не

забути її слів — співаком можете й не бути, але українцем залишитесь до смерті.

Ожили з тієї нагоди згадки з часу життя на батьківщині, довго тягнулась виміна наших думок, а далі пішли розпитування про побутові умови в США і звірились обоє панство Лиськи, що й у них плян туди переселитись. Вперше й довідався я тоді, ще в 1953 р., що д-р Зіновій Лисько збирав упродовж десятків років великий кодекс українських народніх мелодій, доти капітальний збірник якихось дванадцяти тисяч зразків народньої пісенної творчости в його опрацюванні.

— Це діло мого життя, — повагом відзначив він, вказуючи на велику скриню побіч, — з нею я тягаюсь, як той «Марко Проклятий», від коли залишив наш Край. Тут бо скарб рідної народньої музики, який надіюсь довести й до Нової землі. Дай, Боже, хоч там усе те видати друком.

Справді, великий народній скарб, — думав і я, — рівного йому немає в усій світовій музичній літературі. Як і ніхто не перевищив здібности українського народу в його вродженому хисті до співу, про що твердив уже три сторіччя до Христа грецький філософ Арістотель. Бо й добре відомо, що багато наших народніх пісень — передісторичного періоду. Глядів я тоді на нашого відомого музику, заслуженого музиколога, композитора, наукову силу, редактора музичних видань, автора численних праць і організатора музичної діяльности в Краю й на еміграції, дивуючись його великій посвяті за найскладніших умов життя українських переміщених осіб.

Задум Зіновія Лиська здійснився, дарма, що багато років з того часу пройшло і ще не з повністю завершилось його монументальне видання.

Починаючи з 1960 років, появилися в УВАН чотири томи Лиськового 10-томового корпусу «Українських Народніх Мелодій». Після смерті Автора 3-го червня, 1969 р. в Нью-Йорку, його дружина, проф. Докія Лисько, далі трудилась над продовженням видання цього епохального твору, аж до її смерті 30-го березня, 1986 р. Своєю документальною працею віддав невтомний український музикант Зіновій Лисько нев'янучу послугу своєму співучому народові. Його знання й зусилля всього творчого життя збережуть для майбутніх поколінь багаті плоди рідного народнього духа, що його наші національні вороги бажали б за всяку ціну викоринити.

Неповна довідка діяльності й наукових праць Зіновія Лиська

Д-р філософії З. Лисько був професором Музичного Інституту ім. Лисенка, директором Муз-училища і професором композиції Державної Консерваторії у Львові. Він дійсний член УВАН, НТШ, кол. директор Українського Музичного Інституту в Америці, а ще до війни заступник голови Музикологічної Комісії при НТШ. Був він членом багатьох наукових установ на еміграції, напр., Науково-Мистецької Ради Інстуту Української Культури в Америці, АДУК, і т.д. Водночас був він відомим музикологом і композитором, редактором музичних журналів і автором ве-

ликої кількості праць з музикологічної ділянки. Тут наведемо короткий вибір творчих внесків його авторства:

«Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського (Прага, 1928).

«Музичний словник» (Стрий, 1933).

«Початки музичного мистецтва в Галичині» (Львів-Варшава, 1936, 1937).

Співавторство в «Диригентському Пораднику» (Львів, 1938).

«Іван Лаврівський» (Львів, 1938).

«Der Einfluss der deutschen auf die ukrainische Musikkultur» (Berlin, 1938).

«Формальна побудова українських народніх пісень» (Львів, 1939).

«Порфір Бажанський» (Мюнхен, 1954).

«Культові поклики в українських народніх піснях» (Дітройт, 1962).

«Нерозважна книжка» («Українська Музика» Антона Рудницького) у «Проблемах музичної історіографії», (Нью-Йорк, 1965).

Зіновій Лисько був довгі роки редактором «Української музики», видання НТШ, де містив теж свої статті, напр. «Шевченко і музика» («Українська музика», Львів, 1939, ч.1 (23, стор. 16-22), а теж співпрацював у різних виданнях, як от у «Музичних вістях» і «Теремі», чи в нашій періодиці в Краю й на еміграції. Зокрема чимало вніс у ділянку музичної біографії, пишучи статті про наших музик, напр., про Ф. Якименка, Р. Придаткевича тощо.

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА —

ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,

ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН

І ФОНД АБН!

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРІЯ:

*M. Petruszczak
Walzmanstr. B. A/Z 2.
Salzburg-Aigen.*

КАНАДА:

*The League for the Liberation
of Ukraine, 140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., M5V 2R3.*

АРГЕНТИНА:

*W. Zastawnyj
1425 Soler, 5039 — BS AIRES.*

НІМЕЧЧИНА:

*"Shlach Peremohy"
8000 München 80,
Zeppelinstr. 67.*

БЕЛЬГІЯ:

*Mr. O. Kowal
72 Blvd. Charlemagne,
1040 BRUXELLES.*

США:

*Mr. H. Cebrij
136 - 2nd Ave.,
New York, N.Y., 10003.*

ФРАНЦІЯ:

*Union des Ukrainiens de France
186, Blvd. St-Germain
75261 PARIS Cedex 06.*

Чикаго і околиця:

*Bohdan Kaszuba
6427 W. Forest Preserve Drive,
Harwood Heights, Ill. 60656.*

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСІДНІЙ ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ, СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБІ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТИТЬ ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.